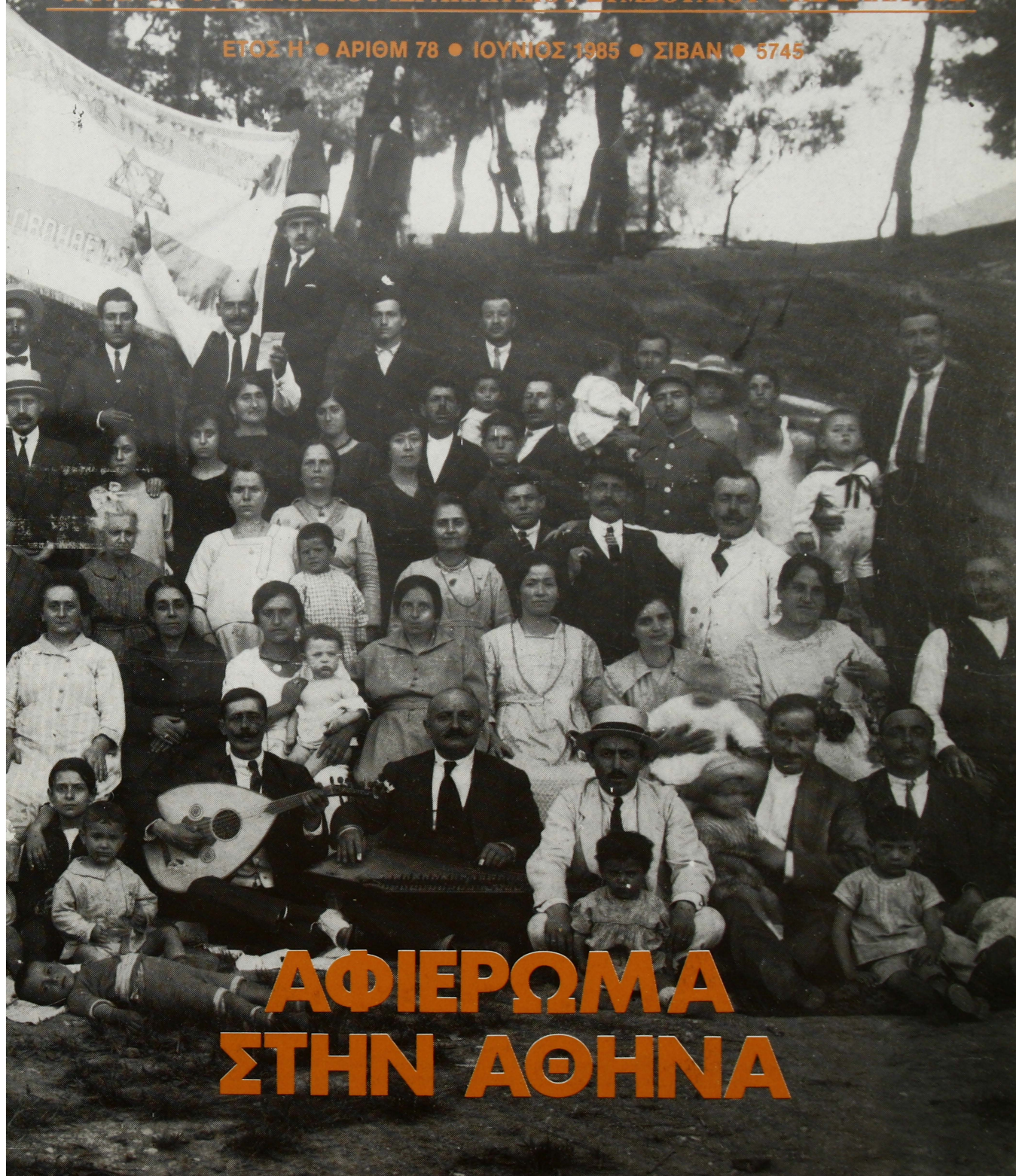

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Η' • ΑΡΙΘΜ 78 • ΙΟΥΝΙΟΣ 1985 • ΣΙΒΑΝ • 5745

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Τό ιστορικό

Εισαγωγικό	Σελ.	4 - 5
Οι Έβραιοι στην Ἀθήνα	»	6 - 8
Γ.Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ: Α' Οι Έβραιοι στὰς Ἀρχαίας Ἀθήνας	»	9 - 13
B' Πηγαί καὶ σχόλια	»	14 - 19
ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ: Οι Έβραιοι στὴν Ἀθήνα στοὺς πρὸ Χριστιανικούς χρόνους	»	20 - 22
ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ: Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν	»	23 - 37
ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ: Οἱ πρῶτες ἐβραϊκὲς οἰκογένειες τῆς Ἀθήνας	»	38 - 41

ΜΕΡΟΣ Β'

‘Η παρουσία

Εισαγωγικό	Σελ.	42 - 43
ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ: Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας	»	44 - 46
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ: Τό «Γιουσουργούμ»	»	47 - 48
ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ - ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: Ἡ πρώτη		
ἐν Ἀθήνας Ἑβραϊκὴ Συναγωγή	»	49 - 51
Ι. ΦΡΙΖΗ καὶ Ρ. ΜΩΥΣΗ: Ἡ ἱστορίας τῆς 13 ομάδος Προσκόπων	»	51 - 52
ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑΪ: Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα	»	52 - 53
ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑΪ: Τεχνικὴ Ἑπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT	»	53 - 55
ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: Ἡ ἱστορία τῶν 4 Ἑβραϊκῶν Νεκροτα-		
φείων	»	55 - 56
Τό Δημοτικὸ Σχολεῖο Ψυχικοῦ	»	56
ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΚΟΥ: Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης	»	57
English Supplement	»	58 - 59

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Μέλη της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών με τις οικογένειές τους σέ έκδρομή σέ Εξοχή τών 'Αθηνών, υπό τήν αϊγίδα του «Συλλόγου 'Αλληλοβοηθείας 'Ισραηλιτών», τό 1922.

Πρόεδρος του Συλλόγου ήταν τότε ο άειμνηστος Δαβίδ Σαλάριο.

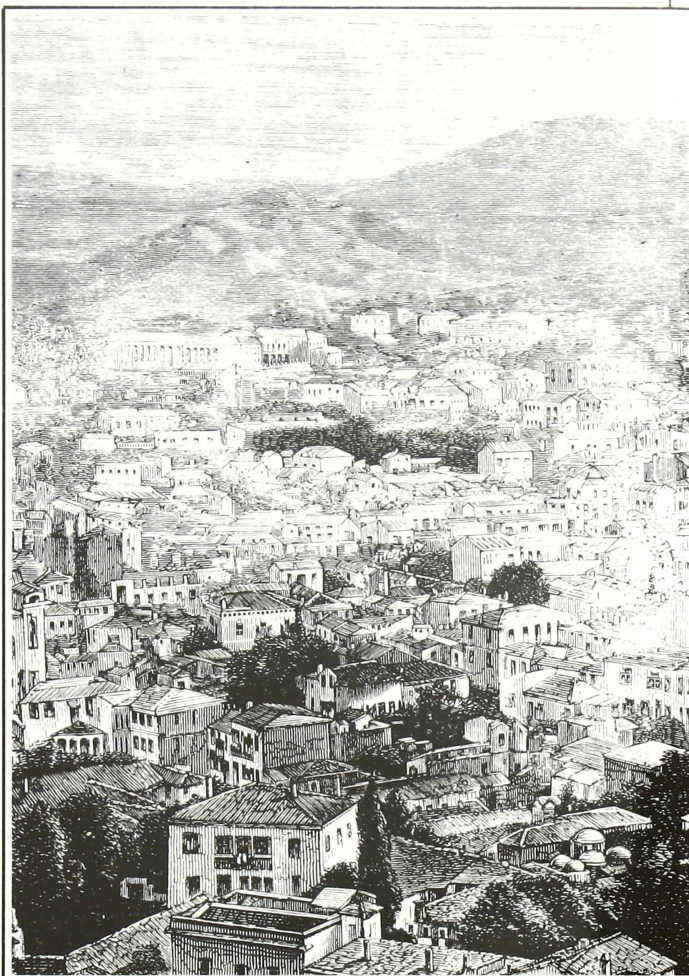
Ἀφιερώνεται

Στούς Ἕλληνες Χριστιανούς
πού ἔσωσαν τοὺς Ἑβραίους
τῆς Ἑλλάδος
καί στοὺς Ἑβραίους
πού θυσιάστηκαν
γιά τὴν Ἐλευθερία
τῆς Πατρίδος

ΜΕΡΟΣ Α' — ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Τ

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΥ 1900

ό τεῦχος αὐτό εἶναι ἀφιερωμένο στήν Ἀθήνα. Στήν ἑβραϊκή παρουσία στήν Ἑλληνική Πρωτεύουσα, μέ τήν εὐκαιρία πού αὕτη τιμᾶται σάν πολιτιστική πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης καί γιά τά 151 χρόνια τῆς νεότερης ζωῆς της. □ Ὅπως θά δεῖ ὁ ἀναγνώστης, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας δέν ἔχουν νά ἐπιδείξουν τήν ἰδιαίτερη ἐκείνη δραστήρια παρουσία πού σημειώνεται στή συμπερωτεύουσα, τή Θεσσαλονίκη. Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα τῆς Ἀθήνας δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, μιά καί μέχρι τήν προπολεμική περίοδο ἦταν μικρή σέ μέγεθος κι ἀφομοιωμένη ἀπόλυτα μέ τούς λοιπούς Ἀθηναίους. Παρόλο ὅτι ὑπῆρξε γύρω ἀπό τοῦ Ψυρρή - Θησεῖο συνοικία «Ἑβραϊκή», μέ καθαρά ἑβραϊκή ζωή καί ἰδρύματα, στήν Ἀθήνα δέν παρουσιάζονται ἰδιοτυπίες, ὅπως τυπικές ἑβραϊκές διάλεκτοι, ἐνδυμασίες κ.λπ. Ἐπιστήμονες, στελέχη τῆς Δημοσίας Διοικήσεως, ἔμποροι καί βιοτέχνες, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Πρωτεύουσας ἔδωσαν στήν πόλη τήν τίμια ἐνεργητική παρουσία τους συγχωνευμένη μέ ἐκείνη τῶν λοιπῶν

Ἀθηναίων. Ἴσως, μάλιστα, ἡ Ἀθήνα ν' ἀποτελεῖ καί τό καλύτερο παράδειγμα γιά τό πῶς οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν ζήσει στήν Ἑλλάδα ἀδελφωμένοι μέ τούς συμπολίτες τῶν ἄλλων θρησκευμάτων κι ἔχουν παρακολουθήσει — μετέχοντας ἐνεργά — τήν κοινή σκληρή πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ... □ Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ἀνδρώθηκε κυρίως μετά τόν α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μεγάλωσε δέ ἐξ ἀνάγκης μετά τή χιτλερική λαίλαπα μιά κι ἐδῶ συγκεντρώθηκαν οἱ περισσότεροι ὁμόθρησκοι. Συγκεντρώθηκαν σέ καιρούς χαλεπούς γιά νά μαζέψουν τά ἀπομεινάρια μιᾶς ἱστορίας, γιά νά ξαναζωντανέψουν ἀπό τά ἐρείπια οἰκογένειες, οἰκονομίες καί λοιπά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης διαβίωσης. Ἦλθαν πρόσφυγες στόν ἴδιο τους τόν τόπο! Καί ξανάχτισαν μέ πόνο, καρτερία καί πίστη στό μέλλον. □ Ἀπό τή μεταπολεμική κυρίως ἐποχή, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας προσφέρουν τή συμβολή τους στήν καθολική κοινωνική, ἐπιστημονική, οἰκονομική καί πολιτιστική δραστηριότητα τῆς Πρωτεύουσας. Εἶναι μιά συμβολή πού συνεχίζεται νά γράφεται...

Οί Έβραῖοι στήν Ἀθήνα

Ἀρχαία ἱστορία

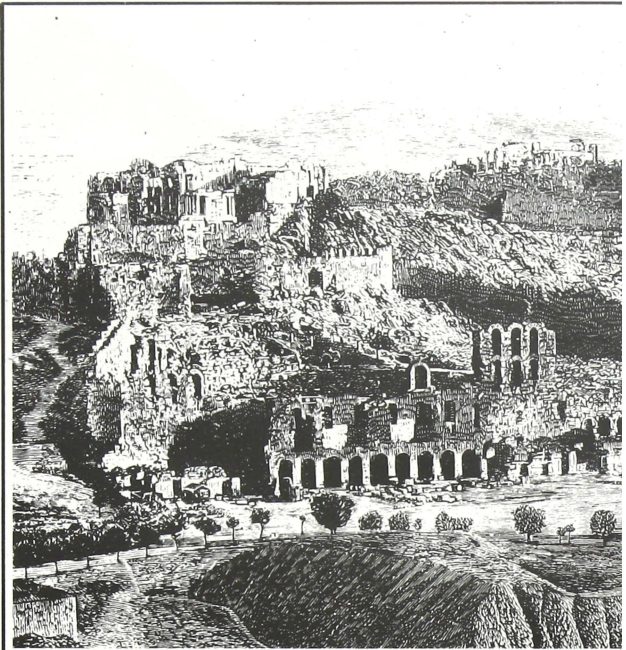

τὴν ἀρχαία Ἑβραϊκὴ ἱστορία ἢ Ἀθήνα καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση, συγκριτικὰ μὲ τὴ σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἀλεξάνδρειας, Ἀντιόχειας, Ρώμης, Κυρήνης ἢ ἄλλων λιγότερο γνωστῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀ-

σίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ σχέσεων μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Παλαιστίνης χρονολογούνται ἀπὸ τὸν ἕκτο αἰῶνα π.κ.π. Μεγάλος ἀριθμὸς τεμαχίων κεραμικῆς ποῦ ἀνακαλύφθηκαν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν περσικὴ περίοδο, ἀποδεικνύουν τὴν οἰκονομικὴ ἐπίδραση τῆς Ἀθήνας. Νομίσματα ποῦ χρονολογούνται ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς περσικῆς κατοχῆς τῆς Παλαιστίνης φέρουν ἀπὸ τὴ μιά πλευρά τὴν ἐπιγραφή «Γιαχούντ» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀπεικόνιση μιᾶς κουκουβάγιας, ποῦ ὁμοιάζει μὲ τὴν Ἀττικὴ δραχμὴ.

Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο ὑπῆρξε προφανῶς, αὔξησις τῶν δραστηριοτήτων τῶν Ἀθηναίων στὴν κατεχόμενη χώρα. Ἡ παρουσία κάποιου Ἀθηναίου στὴν Παλαιστίνη μαρτυρεῖται ἀπὸ ἓνα συμβόλαιο γιὰ τὴν ἀγορὰ μιᾶς δούλης ἀπὸ τὴν Ὑπεριορδανία, μὲ χρονολογία 259 π.κ.π. Μεταξύ τῶν ὑπογραφῶν τῶν μαρτύρων τοῦ συμβολαίου ἐμφανίζεται τὸ ὄνομα τοῦ «Ἡράκλειου, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, Ἀθηναίου», (Tcherikover, Corpus 1 (1975), 119 - 20), ὁ ὁποῖος ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀπολλώνιου, θησαυροφύλακα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β'. "Ενας Ἀθηναῖος ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς ποῦ ἐστάλη στὴν Παλαιστίνη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς του, (Β' Μακκαβαίων, 6:1).

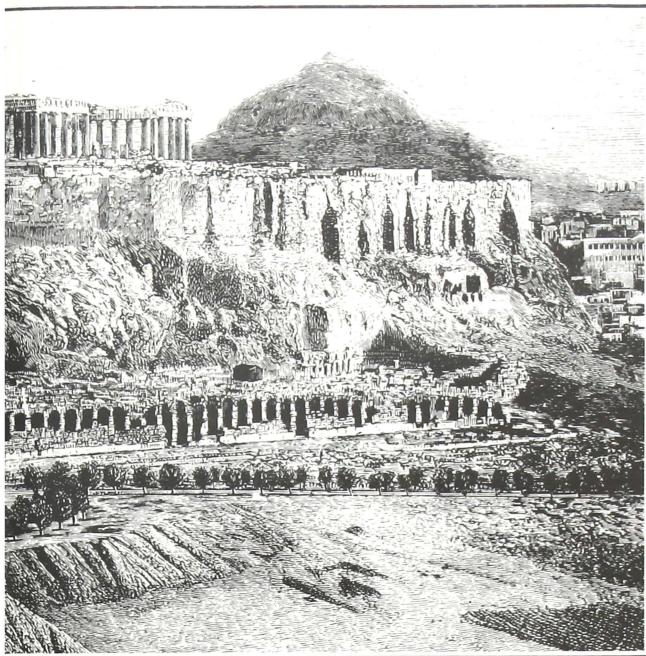
Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ κράτους τῶν Ἀσμοναίων, ἢ Ἀθήνα ὑπῆρξε μιά ἀπὸ τίς πόλεις ποῦ συνῆψαν σχέσεις μὲ τὸ νέο κράτος. Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει (Ἀρχ. 14:149) μιά ἀπόφασις ποῦ ἐλήφθη ἀπὸ τὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιερέα Ὑρκανοῦ, ἐθνάρχου τῶν Ἰουδαίων. Στὴν ἀπόφασιν τονίζεται ὅτι ὁ Ὑρκανὸς διατήρησε πάντοτε φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πάντοτε τοὺς δέχθηκε μὲ ἐγκαρδιότητα, ὅταν τὸν ἐπισκέφθηκαν.

Ὡς ἐκ τούτου, ἀποφασίσθηκε ἡ ἀπονομὴ σ' αὐτὸν χρυσοῦ μεταλλίου, νὰ τοποθετηθεῖ ἓνα ὀρειχάλκινο ἀγαλμὰ τοῦ στοῦ ναοῦ τοῦ Δήμου καὶ νὰ ἐκφρασθεῖ ἡ εὐαρέσκεια τῆς πόλεως. Ὁ Ἰώσηπος συσχετίζει αὐτὸ τὸ ἐγγραφο μὲ τὸν Ὑρκανὸν τὸν Β', ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἐπιστήμονες ὑποστηρίζουν ὅτι ἀφορᾷ τὸν Ὑρκανὸν τὸν Α' καὶ τὸ προσδιορίζουν κατὰ τὸ ἔτος 106/5 π.κ.π., (τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχῶν τῆς Ἀθήνας διετέλεσε ὁ Ἀγαθοκλῆς). Ἐπίσης ὁ Ἡρώδης συνέχισε τὴν παράδοση καλῆς φιλίας μὲ τὴν Ἀθήνα, (Ἰώσηπος, Πολ. 1:425). Ποικίλα στοιχεῖα διασώζονται ποῦ ἐπιβεβαιώνουν σχετικὰ τὴν ὑπαρξὴ φιλικῶν σχέσεων μεταξύ Ἀθηναίων καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρώδη.

Συγκεκριμένα στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἐβραϊκῆς κοινότητος στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν μόνο ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ α' αἰῶνα κ.π. Ὁ Ἀγρίπας ὁ Α' σὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Γάϊο Καλιγούλα ἀναφέρει τὴν Ἀττικὴν σάν μιά ἀπὸ τίς περιοχὲς ποῦ κατοικοῦν Ἑβραῖοι (Φίλων, Legat. 281). Ἐπίσης ὁ Παῦλος ἐπισκέφθηκε μιά Συναγωγὴν στὴν Ἀθήνα καὶ συνάντησε ἐκεῖ, ἐκτός ἀπὸ Ἑβραίους, ἀρκetoὺς Ἑθνικοὺς ποῦ τιμοῦσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν (Πράξεις, 17:17). «Διελέγετο λοιπὸν ἐν τῇ Συναγωγῇ μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ μετὰ τῶν θεοσεβῶν καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μετὰ τῶν τυχόντων». Διάφορες ἐπιγραφὲς μαρτυροῦν ὅτι στὴν Ἀθήνα ἐξῆσαν Σαμαρίται (I.G., ed. Minor. vol. 2 - 3, part 3/2, nos. 10219 - 92), ὡς καὶ Ἑβραῖοι (no. 12609), συμπεριλαμβανομένου κι ἐνός Ἱεροσολημίτου (no. 8934).

Στὴν Ἰουδαίῳ - ἐλληνιστικὴ λογοτεχνία δίνεται ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν Ἀθήνα, τὴν περιφημότερη πόλιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Φίλων ἀναφέρεται στὴν Ἀθήνα μὲ βαθύ σεβασμὸ, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων (βλ. Prob. 140), καὶ μνημονεύει φημισμένα πρόσωπα στὴν ἱστορίαν τῆς Ἀθήνας, ὅπως ὁ Σόλων (Spe. 3:22), ὡς καὶ ἱστορικὰ γεγονότα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν Ἀθήνα, συμπεριλαμβανομένης τῆς διαμάχης Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, (Mos. 2:19). Ὁ Ἰώσηπος ἀ-

Ἡ Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

Γκραβούρα ἀπὸ τὰ «Εἰκονογραφημένα
Νέα» τοῦ Λονδίνου τῆς περιόδου 1842 - 1885
(Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἑλλάδα Εἰκονογραφημένη»,
τοῦ Α. Νικόλας).

ναφέρεται συχνά στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ ἔθιμά της, ιδιαίτερα στὸ ἔργο του «Κατ' Ἀπίωνος».

Σημαίνουσα θέση κατέχει ἡ Ἀθήνα καὶ στὴν Ταλμουδική - Μιδρασική λογοτεχνία. Τὸ Μιδράς ἐπὶ τοῦ βιβλίου «Θρήνοι» περιέχει ἀναρίθμητες ἱστορίες - θρύλους, πού σκοπὸ ἔχουν νὰ συγκρίνουν τὴν ἀξία Ἑβραίων τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ Ἀθηναίων. Πολλές ἀπ' αὐτές τίς ἱστορίες ἀρχίζουν μέ τὴ φράση: «Κάποιος Ἀθηναῖος ἦλθε στὴν Ἱερουσαλήμ». Στὸ βαβυλωνιακὸ Ταλμούδ καταχωρεῖται ἡ ἱστορία τοῦ Ραββὶ Γεοσοῦα Μπέν Χανάνια ὁ ὁποῖος μέ τὴν προτροπὴ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα ἦλθε στὴν Ἀθήνα καὶ διεξήγαγε διαλογικὴ συζήτηση μέ τούς πρεσβύτες τῆς πόλεως (Μπεχ. 8β).

Ὁθωμανικὴ περίοδος - Ἑλληνικὴ Ἀνεξαρτησία

Μετά τὴν κατάκτηση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1456), ὁ Μωάμεθ Β' ὁ κατακτητὴς παραχώρησε στοὺς κατοίκους τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαγορεύσουν τὴν ἐγκατάσταση Ἑβραίων ἐκεῖ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀριθμὸς προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπόγονοι αὐτῶν, βρῆκαν ἀσυλο στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸ 1492. Στὰ 1705 ἕνας Γάλλος ταξιδιώτης συνάντησε στὴν Ἀθήνα 15 - 20 ἑβραϊκὲς οἰκογένειες.

Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξε μετὰ τῶν κοινότητων ἐκείνων πού κατεστράφησαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς Ὁθωμανικῆς Αυτοκρατορίας (1821 - 29). Μετὰ τὸ 1834 καὶ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς ἀνεξάρτητης Ἑλλάδος, ἀναπτύχθηκε μιά μικρὴ ἑβραϊκὴ παροικία. Ἀριθμὸς ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴ Γερμανία ἦλθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα. Μεταξύ αὐτῶν κι ὁ χρηματιστὴς Μάξ ντε - Ρότσιλντ πού συμμετεῖχε στὴν ἀκολουθία τοῦ βασιλιά Ὁθωνα. Μέσω τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας ἀποκτήθηκε μιά μεγάλη ἔκταση γιὰ τὴν ἀνέγερση Συναγωγῆς (1843). Ἡ Δουκίσσα ἐγκατεστάθηκε στὴν Ἀ-

θήνα τὸ 1831 καὶ μέσω τῆς μελέτης τῆς Βίβλου, ἀνέπτυξε μιά βαθιὰ συμπάθεια γιὰ τὸν Ἰουδαϊσμό. Τὸ 1847 οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἀπηγόρευσαν τὴν δημόσια περιφορά τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτη γιὰ νὰ μὴν προσβληθεῖ ὁ βαρὼνος ντε - Ρότσιλντ, ὁ ὁποῖος εὗρισκε, τὸ τότε στὴν Ἀθήνα. Σὲ ἀντίποινα ἓνα μέρος τοῦ πληθους ἔκαψε τὴν κατοικία τοῦ Ἰσραηλῆ του Δαβὶδ Πασιφίκο, Βρετανοῦ ὑπηκόου καὶ ἐπιτίμου προξένου τῆς Πορτογαλίας. Ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἀπήτησε τὴν καταβολὴ ἀποζημιώσεως καὶ τελικὰ, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν λόρδος Πάλμερστον ἀπέκλεισε τὸ 1850 μέ ἀγγλικὰ πλοῖα τὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Τὸ 1852 ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἀποποιήθηκε τὴ δωρεὰ τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας γιὰ ἀνέγερση Συναγωγῆς.

Ἡ ἑβραϊκὴ παρουσία στὴν Ἀθήνα αὐξήθηκε ἀπὸ 60 άτομα στὸ 1878 σὲ 250 τὸ 1887. Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα ἀναγνωρίσθηκε ἐπίσημα τὸ 1889. Τὸ 1890 πρόεδρος τῆς Κοινότητος διετέλεσε ὁ Κάρολος Ρότσιλντ (1843 - 1918). Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, λόγω ἐλλείψεως Συναγωγῆς, λειτουργοῦσαν 3 μικροὶ εὐκτήριοι οἶκοι.

Μέ τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους (1912 - 13), ἀριθμὸς Ἑβραίων ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας — ιδιαίτερα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη — ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα. Ἡ μετανάστευση Ἑβραίων πρὸς Ἀθήνα αὐξήθηκε μετὰ τὴ μεγάλη πυρκαγιά τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1917. Τὴν παραμονὴ τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας ἀνέρχονται σὲ 3.000 περίπου. Οἱ πλέον εὐποροὶ Ἑβραῖοι ἦταν Ἀσκεναζίμ, ἐνῶ οἱ Σεφαραδίμ πού κατάγονταν ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Τουρκία ἦταν κυρίως πλανόδιοι πωλητὲς, παλαιοπώλεις καὶ μικρομαγαζάτορες.

Περίοδος Ὀλοκαυτώματος

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων τῆς Ἀθήνας αὐξήθηκε μέ τὴν ἀφιξη προσφύγων ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, πού διέφυγαν μετὰ τίς ἀεροπορικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Ἰταλῶν τὸ 1940. Μετὰ τὸν Ἰούλιο 1942, ὅταν οἱ ναζὶ ἀρχισαν τίς συλλήψεις Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ μέχρι τὸν Αὐγούστο 1943, κάπου 3.000 Ἑβραῖοι διέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἀθήνα τελοῦσε ὑπὸ ἰταλικὴ κατοχὴ, ἡ Γκεστάπο προέβη στὴ σύλληψη τῶν ἡγετῶν τῆς Κοινότητος, κατέσχε καὶ κοινοτικὰ ἀρχεῖα καὶ ἀπαίτησε ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς νὰ τῆς παραχωρηθεῖ ἀρμοδιότητα ἐπὶ τῶν Ἑβραίων κατοίκων. Οἱ Ἰταλοὶ διεκδίκησαν τὸ δικαίωμα τῆς διοικήσεως καὶ προσπάθησαν νὰ παρεμποδίσουν τὸν ναζιστικὸ διωγμὸ.

Μετά τὴν πτῶση τοῦ Μουσολίνι, Σεπτέμβριο 1943, οἱ Γερμανοὶ, ἀφοῦ κατέστρεψαν τίς ἑβραϊκὲς κοινότητες, τῆς Μακεδονίας ἀρχισαν τὸ διωγμὸ τῶν Ἑβραίων τῆς ὑπόλοιπης χώρας καὶ τῶν νήσων. Τὴν ἴδια περίοδον ἐφθάσε στὴν Ἀθήνα ὁ Νήτερ Βισλitsένυ, βοηθὸς τοῦ Ἀϊχμαν, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἐξαναγκάσει τὸν Ραββῖνο Ἡλία Μπαρτζιλὰ νὰ συνεργασθεῖ μαζί του. Μέ τὴ βοή-

Οι Έβραίοι στην Αθήνα

θεια της ελληνικής αντίστασης ο Ραββίνος φυγαδεύθηκε σέ κάποια έπαρχιακή πόλη. Τό παράδειγμα του ακολούθησαν άρκετοί Έβραίοι, οί όποιοί μέ τή βοήθεια τών Έλλήνων διασώθηκαν. Οί Γερμανοί διόρισαν νέο Διοικητικό Συμβούλιο γιά τήν όργάνωση τής Κοινότητας.

Στίς 7 Όκτωβρίου 1943 ό Γερμανός στρατηγός Γιούργκεν Στρούπ δημοσίευσε διάταγμα μέ ήμερομηνία 3 Όκτωβρίου, πού καλούσε τούς Έβραίους νά έγγραφούν στά μητρώα τής Κοινότητας. Ή μεγάλη πλειοψηφία τών Έβραίων κατόρθωσαν, μέ τή βοήθεια τής Αστυνομίας Πόλεων καί τής Έλληνικής Όρθόδοξης Χριστιανικής Έκκλησίας, πού ένεργοϋσε υπό τίς όδηγίες του Άρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, νά βροϋν καταφύγιο καί νά σωθοϋν. Έκατοντάδες οίκογένειες διέφυγαν διά θαλάσσης στή Μικρά Άσία καί από εκεί κατευθύνθηκαν πρός Παλαιστίνη. Όμως, ένας σημαντικός αριθμός Έβραίων συνελήφθησαν από τούς ναζί. Στίς 24 Μαρτίου 1944, 800 Έβραίοι συνελήφθησαν στήν περιοχή πέριξ τής Συναγωγής όταν οί ναζί είχαν άναγγείλει τή διανομή άζύμων καί ζαχαρέως γιά τό Πέσαχ. Οί συλληφθέντες έγkleίσθησαν στό στρατόπεδο Χαϊδαρίου καί στίς 2 Άπριλίου έκτοπίστηκαν, μαζί μέ άλλους Έβραίους πού συνελήφθησαν στήν περιοχή τής Αθήνας, στό Άουσβιτς. Συνολικά 1.500 Έβραίοι τής Αθήνας συνελήφθησαν κι έκτοπίσθηκαν.

Σύγχρονη εποχή

Μετά τήν άπελευθέρωση ή Κοινότητα τής Αθήνας ξαναϊδρύεται. Καί ό πληθυσμός της αύξάνεται. Όσοι σώθηκαν από τά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καθώς καί μέλη άλλων κοινοτήτων έγκαθίστανται στήν Αθήνα. Φθάνει στίς 5000 άτομα. Σέ λίγο όμως έξ αίτίας τής μετανάστευσης στήν αναζήτηση μιάς καλύτερης τύχης ό πληθυσμός μειώνεται στίς 3000 άτομα.

Ή Κοινότητα άρχίζει πάλι νά λειτουργεί. Προβλήματα είναι μέσα στήν καθημερινή της ζωή. Οικονομικά γιά τήν έπαναλειτουργία, ψυχολογικά τών ανθρώπινων ύπολειμάτων, πού επέστρεψαν από τά στρατόπεδα. Οίκογένειες πού έχασαν τά πάντα έπρεπε νά τραφοϋν. Ή «Τζόιντ» προσέφερε άποτελεσματικά τήν βοήθειά της σ' αϋτή τή φάση. Ένα ιατρείο δημιουργήθηκε, όπου παρέχόταν ιατρική φροντίδα. Άγροτικά κέντρα φτιάχτηκαν, όπως επίσης καί εκπαιδευτικά κέντρα τής ΟΡΤ καί ξενώνες γιά τά κορίτσια, πού έχασαν τίς οίκογένειές τους. Τά έβραϊκά ιδρύματα ιδρύθηκαν από τήν άρχή, σέ μιά προσπάθεια νά άναστήσουν τήν έβραϊκή ζωή στήν Ελλάδα.

Λίγο - λίγο οί έβραϊκές κοινότητες πού άπόμειναν από τήν καταστροφή, μεταξύ τών όποιων καί ή Αθήνα — πού συγκεντρώνει άλλωστε καί τόν μεγαλύτερο πληθυσμό — άρχισαν νά λειτουργοϋν κανονικά.

(Άπό τήν έγκυκλοπαίδεια Judaica τόμος Β', σελ. 815).

Τελετή ένηλικιώσεως κορασίδων (Μπάτ - Μιτσά), στή Συναγωγή Αθηνών

Οί Έβραίοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΛΑ

(ΙΣΤΟΡΙΚΟ)

Τ

Α'

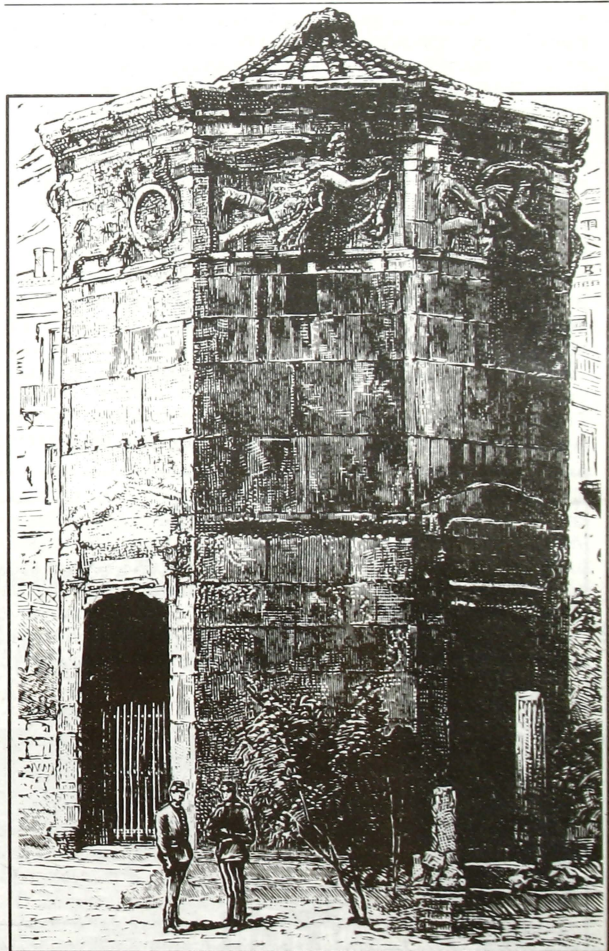
Τό 1960, στο 15ο και 16ο τεύχος του περιοδικού 'Αθηναϊκά, ο Γεώργιος Δ. Κορομηλάς δημοσίευσε τις παρακάτω δύο ενδιαφέρουσες μελέτες του:

ώρα που εξαπελύθη ένα νέο και άπροσδόκητο κύμα αντισημιτισμού σ' όλο τον κόσμο, έρχεται στην επικαιρότητα ένα θέμα της αρχαιότητας

πού έχει περάσει απαρατήρητο από τους σοφούς αρχαιοδίφες, αλλά και από αυτούς ακόμη τους μεγάλους έρευνητάς της έβραϊκής ιστορίας μελετηρότατους Ραββίνους. Πρόκειται γιά τόν μεγάλο διωγμό πού υπέστησαν χιλιάδες έβραϊκών οικογενειών από τους Βοιωτούς στά τέλη της δεύτερης χιλιετηρίδος π.Χ. και οι όποιες έσώθηκαν χάρις στους 'Αθηναίους πού τις εγκατέστησαν μέσα στό δαιμόνιο πτολίεθρο, μέ όρισμένες συνθήκες. 'Η έγκατάστασις αύτή είχε παράξενες εξέλιξεις, έφερε πολλά αγαθά αποτελέσματα και έξηγει όρισμένα περιστατικά πού, διαφορετικά, θά παρέμεναν άκατανόητα αινίγματα.

Τό περίεργο αυτό ζήτημα πού θά πραγματευθώ, στηρίζεται σέ δεδομένα θετικά και ύποθετικά. 'Ορισμένοι συγγραφείς όπως ό 'Ηρόδοτος, ό Στράβων, ό Πλούταρχος και άλλοι, μάς δείχνουν τόν δρόμο πού πρέπει ν' ακολουθήσωμε γιά νά έντοπίσωμε και συγχρονίσωμε τά γεγονότα. 'Αλλά θά χρειασθεί νά επικαλεσθούμε και τήν λογική του συγκρητισμού και της έτυμολογίας, γιά νά καταλήξωμε στά συμπεράσματα πού τό καθιστούν αναπόσπαστο τμήμα της άθηναϊκής ιστορίας.

Η μοίρα του έβραϊκού λαού είναι πολύ περίεργη. Αιώνιος ξένος, υπεισέρχεται σ' ένα τόπο απαρατήρητος, προχωρεί σάν έρπετο, δέν άργεί νά σφίξει τά πλοκάμια του, πιάνει όλα τά πόστα και κατορθώνει νά κυριαρχήσει γιά νά επιβάλει παντού τήν έβραϊκή του σφραγίδα. Αυτό φαίνεται ότι έγινε στην Φαραωνικήν Αίγυπτο από τόν καιρό πού ό 'Ιωσήφ έλυσε τό μυστήριο των επτά άγελάδων έως ότου οι απόγονοί του άνέτρεψαν τό ιερατείο του "Αμμωνος γιά νά επιβάλουν μέ τήν ΙΗ' δυναστεία τή λατρεία του μονοθεϊκού "Ατεν. Φυσικά, αύτή ή τρομακτική άνωμαλία έγέννησε τήν αντίδραση του Ζωολατρικού λαού της Αιγύπτου, και όταν απέθανε ό Φαραώ Κούν - "Ατεν όπως έπωνομάσθη ό προστάτης του 'Ατενάϊ, γεννήθηκε ό αντισημιτισμός. Περιορίσθηκαν λοιπόν οι 'Εβραίοι σέ πεδία συγκεντρώσεως, και άν δέν τους έσαπνωποίησαν, όπως έκανε ό Χίτλερ, τους έχρησιμοποίησαν σέ διάφορα δημόσια έργα έως ότου τους ανάγκασαν νά φύγουν σάν άνεπιθύμητοι, μέ τήν "Εξοδο στα 1.500 περίπου π.Χ.

Οί 'Αέρηδες.

Αύτή είναι ή μία έκδοχή. 'Η άλλη βεβαιώνει ότι ή "Εξοδος των 'Εβραίων πού έστέρησε τήν αιγυπτιακή κυβέρνηση από τόσα έργατικά χέρια, δέν θά έδικαιολογείτο άν δέν τήν υπηγόρευε μία σπουδαία ύγειονομική ανάγκη, ή απομάκρυνσις δηλαδή όλων των ανθρώπων πού είχαν προσβληθεί από λέπρα. "Εδιωξαν λοιπόν τότε, όχι μόνο τους λεπρούς 'Εβραίους, αλλά

Γραβούρα από τά Εικονογραφημένα Νέα του Λονδίνου 1842 - 1885

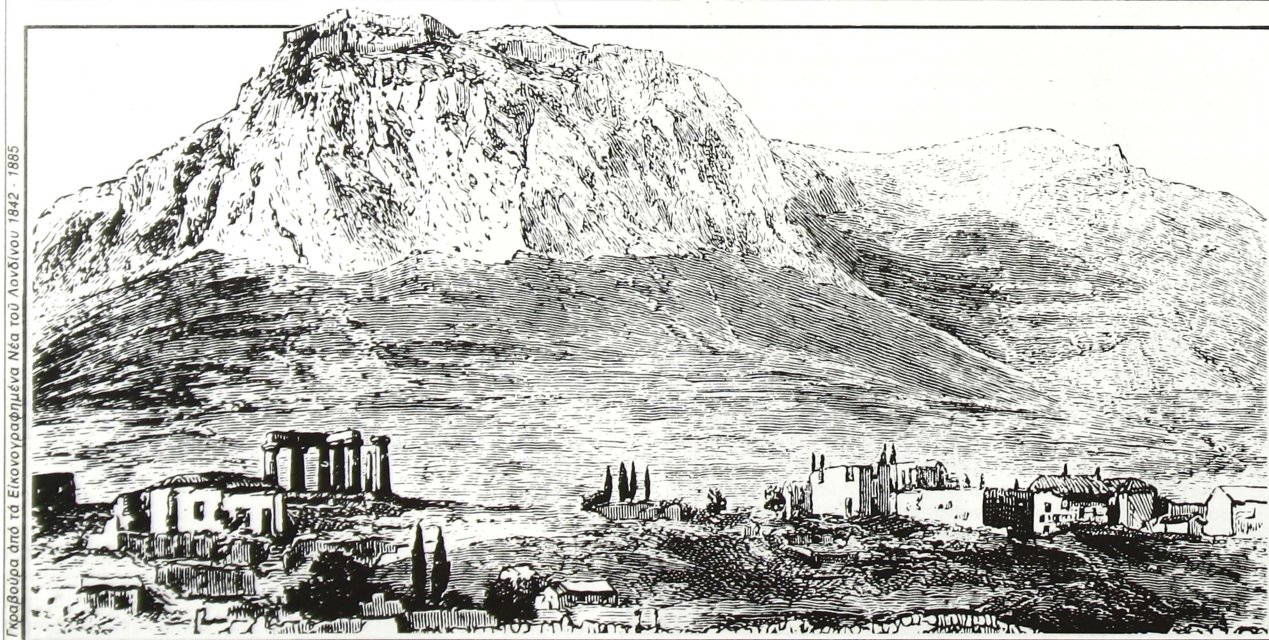
Οι Έβραιοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

καί όσους Αίγυπτίους έπασχαν από τό φρικτό αυτό νόσημα. 'Η έκδοχή αυτή είναι πολύ πιθανή γιά δύο λόγους. Πρώτον, οί 'Εβραίοι, έπειδή συνηθίζουν πολύ τά τηγανιτά φαγιά, παθαίνουν ένα είδος αλλεργίας πού παρουσιάζει εκζέματα. Καί δεύτερον έπειδή στην "Έξοδο περιελήφθησαν καί Αιγύπτιοι γηγενείς, άλλοι πού έλάτρευαν τόν "Απι, τήν "Ισιδα, τήν Νηϊθ, καί άλλοι διάφορες Ζωμορφικές θεότητες. "Εφυγαν λοιπόν χιλιάδες οικογενειών μέ τά γιδοπρόβάτά τους, πέρασαν τήν 'Ερυθρά Θάλασσα καί άρχισαν τήν σαραντάχρονη περιπλάνησή τους μέ τόν Μωϋσή επί κεφαλής. Πολλές φορές έπείνασαν, πολλές φορές έδίψασαν καί τά βάσανά τους δέν μπορούσαν νά έχουν τελειωμό. Τά έβαλαν λοιπόν μέ τόν Μωϋσή πού τούς είχε πάρει στό λαιμό του, έκαναν διάφορες έπαναστάσεις, λ.χ. τήν περίφημη του Χρυσού Μόσχου, δηλαδή τών Αιγυπτίων πού έλάτρευαν τόν "Απι, καί τήν άλλη πού ανάγκασε τόν Μωϋσή νά σπάσει στήν αγανάκτησή του, τίς δύο πλάκες μέ τόν περίφημο Δεκάλογο. "Ετσι, οί δυσαρεστημένοι, σιγά σιγά άρχισαν νά τόν έγκαταλείπουν καί, μή μπορώντας νά ξαναγυρίσουν στήν Αίγυπτο, πήραν τά μάτια τους καί, караβιές караβιές, έτράβηξαν σέ άλλους τόπους. "Εφθασαν λοιπόν κ' έδώ στήν 'Ελλάδα οί λεγόμενες άποικίες: του Δαναού πού θά πει «Θαλασσινός», του Κάδμου πού θά πει «'Ανατολίτης» καί του «Κέκροπος» πού θά πει «Δυτικός».

'Η πρώτη άποικία έφθασε στό "Αργος καί ξεφόρτωσε ένα πλήθος 'Εβραίων. Αυτόι είχαν συγχωνευθεϊ μέ Αιγυπτίους καί έλάτρευαν τήν "Ισιδα σάν μονοθεϊκή θεότητα. Τήν έξελληνισαν σάν θεσμοφόρα Δήμητρα πού κρατούσε τίς δυό πλάκες, όχι πιά του Δεκαλόγου, αλλά τών Θεσμών. 'Η δεύτερη έφθασε στήν Χαλκίδα κι άπλώθηκε στό νησί πού άργότερα ονομάστηκε Εύβοια, καθώς καί στήν μεγάλη πεδιάδα της στεριάς πού πήρε άργότερα τό όνομα της Βοιωτίας. "Όσοι άπ' αυτούς έλάτρευαν τόν "Απι, έγκατεστάθησαν στή Θήβα (= Ταύρος) καί τή χώρα ονόμασαν Καδμεία. Οί άλλοι πού ήσαν φανατικοί του "Ατενάϊ καί έτρεμαν κάθε φορά πού έπεκαλούντο τό μυστικό του όνομα Γιγχβέ, (= ό Θεός) πήγαν στήν Τανάγρα καί στήν 'Ερέτρια. Αυτόι ήσαν γνήσιοι 'Εβραίοι. Μολονότι δέν έσχασαν διόλου τή

σημτική τους γλώσσα καί τή φανατική τους θρησκεία, έδέχθησαν νά έξελληνίσουν τό όνομά τους καί, γι' αυτό, τούς έλεγαν καί τότε Γεφυραίους, έπειδή «'Εβερ» σημαίνει τό Πέραμα καί, κατ' επέκταση, τήν Γέφυρα.

Στά τέλη της δεύτερης χιλιετηρίδας, άφ' ότου ό Θησεύς κατόρθωσε νά σχηματίσει τās 'Αθήνας, οί Βοιωτοί, διωγμένοι από τήν Θεσσαλία, κατέβηκαν καί έδιωξαν τούς Καδμείους καί τούς Γεφυραίους από τήν στεριανή πεδιάδα τήν όποιαν ονόμασαν από τότε Βοιωτίαν. Οί Καδμείοι έφυγαν στά βόρεια μέρη, αλλά οί Γεφυραίοι δέν θέλησαν νά τούς ακολουθήσουν. Τόν καιρό εκείνο ή 'Αττική ήταν αναστατωμένη. Μιά έπανάστασις τών 'Ιαόνων (όπως έλεγαν τότε τούς μετέπειτα "Ιωνας) είχε διώξει τόν Θησέα. Τήν εξουσία είχε καταλάβει ό Μενεσθεύς του Πετεώ, ένας από τούς απογόνους τών Αιγυπτίων της Σαίδος πού είχαν έρθει μέ τήν άποικία του λεγόμενου Κέκροπος. "Ήσαν άραγε συγγενείς οί Γεφυραίοι μέ τούς 'Ιάονας πού άκόμα φορούσαν τήν αιγυπτιακή «κελεμπία» άφού τούς έλεγαν «'Ελκεχίτονας» δηλαδή «Μακρυπουκάμισους»; Παρεκάλεσαν λοιπόν τόν Μενεσθέα νά επιτρέψει τήν εγκατάστασή τους στήν 'Αττική. Αυτός πάλι έτοιμαζόταν νά πάει στήν Αυλίδα όπου όλοι οί "Ελληνες καί τά πλούσιό τους είχαν δώσει ραντεβού γιά νά πάρουν πίσω τήν ωραία 'Ελένη από τό "Ιλιο. Τό πρόβλημα δέν ήταν εύκολο. Τί νά τούς κάνει; Γεωργοί δέν ήσαν οί Γεφυραίοι ώστε νά τούς δώσει κολλήγους στά κτήματα τών εύπατριδών. "Όσοι έμεναν στήν Τανάγρα ήσαν κεραμουργοί, κι έφτιαχναν εκείνες τίς θαυμάσιες κουκλίτσες, τίς λεγόμενες Ταναγραίες πού είχαν γιά πρότυπό τους τίς Φελλαχίνες τών αναμνήσεών τους. Οί άλλοι της 'Ερέτριας ήσαν δημιουργοί, δηλαδή τεχνίτες κάθε τέχνης, χαλκείς, σιδηρουργοί, καρποποιοί καί μάλιστα μεταπράτες. Δέν έκαναν λοιπόν γι' άγροτικές άσχολίες. Τά επαγγέλματά τους πάλι έπερίττευαν στά τσιφλίκια έπειδή εκεί, ό,τι έχρειάζοντο, τό έκαναν τά χέρια τών γυναικών. Τί νά τούς κάνει λοιπόν; "Επειτα καί οί θρη-

‘Η παλιά Κόρινθος καί ή ‘Ακροκόρινθος

Γραβюра από τό Εικονογραφημένο Νέα του Λονδίνου 1842 - 1885

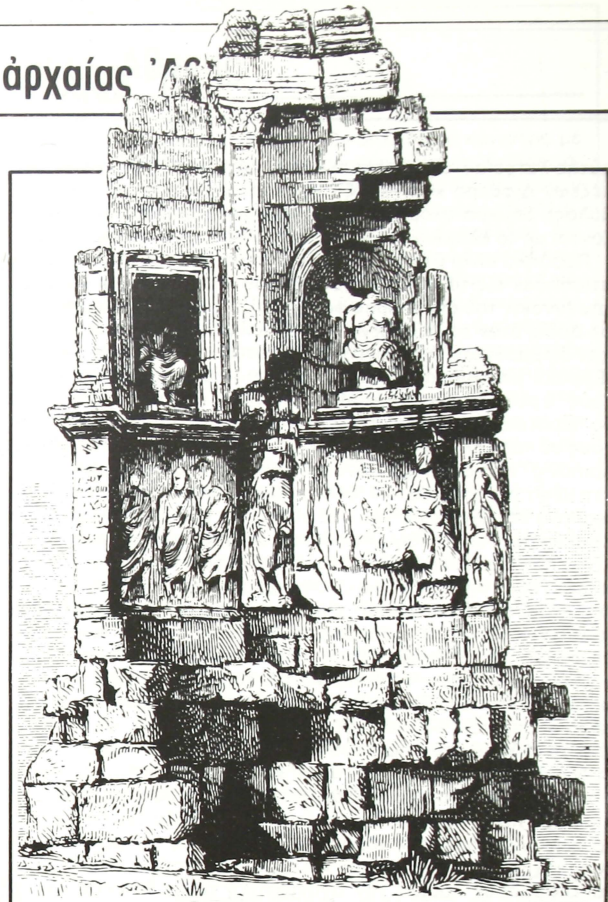
Οι Έβραίοι στάς ἀρχαίας Ἀθῆνες

σκεῖτες τους δέν ἔμοιαζαν. Οἱ Ὀλύμπιοι, καί μάλιστα ἡ Ἀθηνά καί ἡ Δήμητρα, ὁ Ὑπατος Ζεὺς καί ὁ Πατρώος Ἀπόλλων εἶχαν τὰ ξοῖνά τους, σάν ἐφέστιοι θεοί, στό κάθε τζάκι, ἐνῶ οἱ Γεφυραῖοι ἔκρυβαν τόν δικό τους ἀόρατο θεό, σάν νά ἐφοβούντο μήπως τούς τόν πάρει κανεῖς.

Τέλος πάντων, ἐπειδὴ καί οἱ Βοιωτοὶ ἀνυπομονοῦσαν νά τούς διώξουν καί ὁ Μενεσθεύς νά φύγει γιὰ τὴν Αὐλίδα, ἔκλεισαν βιαστικά καί πρόχειρα μιά προσωρινή συμφωνία. Οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἐδέχθησαν σάν «ἡμιπολίτες» δηλαδή νά κτίσουν τό προσφυγικό τους συνοικισμό στὴν ἔρημη τότε βορειοδυτική πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ νά μὴν ἔχουν καί ὅλα τὰ δικαιώματα πού ὁ Θησεύς εἶχε θεσπίσει γιὰ τούς γνήσιους Ἀθηναίους. Ὅσο γιὰ τὴν θρησκεία, οἱ Γεφυραῖοι ἐζήτησαν καί οἱ Ἀθηναῖοι συνεφώνησαν τόν ρητόν ὅρο. Οὔτε οἱ Γεφυραῖοι θά μπαίνουν στό ἱερά τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ οὔτε κι αὐτοὶ θά εἶχαν τό δικαίωμα νά μπαίνουν στὴν δική τους Συναγωγή.

Χιλιάδες λοιπὸν οἰκογένειες Γεφυραίων ἀπὸ τὴν Τανάγρα καί τὴν Ἑρέτρειαν ἐγκατεστάθηκαν στὴν περιοχή πού τούς παρεχωρήθη. Φίλεργοι, πρόθυμοι καί πολὺ ἔξοιοι τεχνίτες, ἔκτισαν ἀμέσως τὰ προσφυγικά σπιτάκια τους πού τώρα φαίνονται ἀνασκαμμένα κάτω ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο, καί ὀνόμασαν τὸν συνοικισμό τους «Μέλτ» πού ἔγινε Μελίτ. Στὴ σημερινή τους γλῶσσα θά πεῖ «Καταφύγιο». Τό κέντρο ὅμως τῆς περιοχῆς ἦταν ἓνα γούπατο πού μάζευε ὅλα τὰ βρόχια νερά τῶν γύρω ὑψωμάτων καί, μὲ τό ἔλος πού ἐσχημάτιζαν, τούς τάραν ἀπὸ τίς θέρμες. Οἱ Ἑρετρίειες πολέμησαν τό κακό μὲ τίς προσχώσεις καί, δὲν ἄφησαν κανέναν νά κτίσει ἐκεῖ τό καλυβάκι του. Ἐτοῖ ἐδημιούργησαν ἐκεῖ τὴν πρώτην Ἀγορά, πού τὴν ὀνόμασαν Ἑρέττρια. Ἐκεῖ κοντὰ ἐγκατεστάθηκαν οἱ «Ἀθμονεῖς» ὅπως ἔλεγον τότε τούς γύφτους, καί ἀπὸ τότε ἴσαμε τὰ σήμερα ἐξακολουθοῦν νά βρίσκονται τὰ Γύφτικα τῆς Πλατείας Ἀθυσσινίας. Λίγο παρακάτω ἐγκατεστάθηκαν οἱ καρροποιοί. Καί ὅλο γύρο στὴν ἀγοραία αὕτῃ Ἑρέττρια, ἔστησαν τὰ ἐργαστήριά τους ὅλοι οἱ ἄλλοι τεχνίτες. Οἱ Γεφυραῖοι πάλι ἀπὸ τὴν Τανάγρα, βρῆκαν θαυμάσιο κοκκινόχωμα καί, στὰ ἐργαστήριά τους πού ἔστησαν γύρο ἀπὸ τὸν Κηφισό, ἄρχισαν νά πλάθουν στὸν τὸρνο, τὰ περίφημα ἀθηναϊκά ἀγγεῖα πού ἀργότερα ἄλλοι τεχνίτες θά ζωγραφίζουν τὰ καλλιτεχνικά τους ἀριστουργήματα. Ὅταν ἄρχισαν νά πεθαίνουν οἱ Γεφυραῖοι ἀναγκάσθηκαν νά δημιουργήσουν δικό τους κοιμητήριο, μιά καί δὲν εἶχαν ἰδιόκτητα τσιφλίκια νά θάσουν τούς νεκρούς των σέ μίαν ἄκρη τους ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι. Κοντὰ λοιπὸν στὸν Κηφισό ἐδιάλεξαν ἓνα μέρος, τό ἐμάντρωσαν καί τό ὀνόμασαν «Ἀκελδαμὰ» δηλαδή «Κοκκινόχωμα» πού θά παρετυμολογηθεῖ ἐλληνικά στὴν Ἀκαδημία. Αὐτὸς ὁ πρωτόγονος ἐβραϊκὸς Κεραμεικός, θά συνεχισθεῖ στὸν ἀθηναϊκὸ Ἑσῶ καί Ἑξῶ Κεραμεικὸ σάν ἀθηναϊκὸ πιά κοιμητήριο. Οἱ Γεφυραῖοι ὥστόσο πρέπει νά ἦσαν ἀπὸ τίς δώδεκα φυλές τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰακῶβ. Δέν ἔξερομε ἀν κρατοῦσαν τίς περιφημες γενεαλογίες των ἢ τίς εἶχαν ξεχάσει καί ἀνακατέψει. Γιὰ καλὸ λοιπὸν καί γιὰ κακό, σάν ἀνθρωποὶ πολὺ εὐσεβεῖς, ἔκοψαν δώδεκα παρακλάδια ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἐλαία τοῦ Ἑρεχθείου καί τὰ φύτεψαν στὸν «ἀκελδαμὰ» τους. Οἱ δώδεκα αὐτὲς ἐλλῆς ὀνομάσθηκαν «Μόριες», ἐπειδὴ «Μόρια» ἔλεγον στὴ σημερινή τους γλῶσσα τὴν ἱερή ἐλαία πού φύτεψε ἡ Ἀθηνά. Σημτικὰ «Μόρε» θά πεῖ κάτι «οὐράνιο» δηλαδή «Θεσπέσιο», καί γι' αὐτὸ βλέπομε στὴν Κοινή Διαθήκη ὅτι ἀπαγορεύεται νά χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «Μορέ», ἐν κατὶ πολὺ ἱερό.

Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ὅλα ξέφτισαν, ὅλα ξεθώριασαν καί μόνο ὀρισμένοι Γεφυραῖοι ἔμειναν πιστοὶ στὸν Γιαχβέ τους. Ὁ Ἀκελδαμὰς μὲ τίς δώδεκα Μόριες ἐλλῆς, ἐξελληνίσθηκε σάν Τέμενος. Ἐκεῖ ἐστήθηκε πρῶτα τό ἀγαλμα τοῦ Ἰάκχου πού ἦταν μιά παρήχησις τοῦ Γιαχβέ κι ἔγινε μὲ τὸν και-

Τό Μνημεῖο τοῦ Φιλοπάπου

ρὸ ἢ φωτοβόλος δάδα μὲ τὴν ὁποῖαν ἡ Δήμητρα ἀναζητοῦσε τὴν κόρη της Περσεφόνη. Κοντὰ του ἄλλοι θεοὶ εἶχαν τὰ δικά τους ἀγάλματα, καί ἐξαιρετικά, ὁ Μόριος Ζεὺς πού χρωστᾷ στὶς δώδεκα ἐλλῆς κι ὄχι στὸν «Μόρο» τό παρεπώνυμό του. Οἱ περισσότεροι ὅμως Γεφυραῖοι εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ. Διατηροῦσαν βέβαια τὴν ἀνάμνηση τῆς καταγωγῆς τους, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευαν πιά στὸν Γιαχβέ. Τὸν εἶχαν ἀντικαταστήσει μὲ τὸν ἀγαπημένο τους Ἰακχό. Τὸν ἐπέβαλαν μάλιστα τόσο πολὺ καί σ' αὐτοὺς ἀκόμη τούς γνήσιους Ἀθηναίους ὥστε ὁ Ἰακχος κατόρθωσε μὲ τὸν καιρὸ νά γίνεῖ ἓνας προστάτης τοῦ Ἀστεως.

Τὶ ἦταν αὐτὸς ὁ Ἰακχος; Ἦταν ἄραγε ἓνα ἀπλό ἐπίθετο τοῦ Βάκχου, ὅπως ἀναφέρουν τὰ λεξικά; Καί γιατί, μόνο στὰ Ἑλευσίνια Μυστήρια παρουσιάζεται καί προστατεύει μόνο καί εἰδικὰ τούς Ἀθηναίους; Ἄν ἦταν θεός, πῶς δὲν κατόρθωσε νά εἰσχωρήσει στὸ ἐλληνικὸ Πάνθεον, τό τόσο φιλόξενο ὥστε, μόνο μὲ τὸν ἀόρατο θεὸ τῶν Γεφυραίων, δέν εἶχεν ἔλθει σ' ἐπαφή;

Ὁ Ἰακχος ἐστάθηκε τό πιὸ ἀπίθανο θρησκευτικὸ ἐφεῦρημα ἀφοῦ ἀπετέλεσε τὸν συνεκτικὸ κρίκο πού συνέδεσε τὰ δύο ὁλωσδιόλου ἀντίθετα ἄκρα, τὸν μονοθεϊκὸ Γιαχβέ μὲ τὸν Βάκχο, τὸν θεὸ τῆς ἀμπέλου. Γεννήθηκε στάς Θήβας ὅταν ἐφθασαν, ἀποστάται τοῦ Μωϋσέως, οἱ ἀνατολίτες τοῦ ὑποτιθέμενου Κάδμου. Αὐτὸς ἔφερε μαζί του πολλοὺς Ἑβραίους πού, σύμφωνα μὲ τὸν Δαυίδ, «αἰνοῦσι τὸν κύριον Ἀτενά ἐν χορδαῖς καί ὀργάνοις». Εἶχεν ὅμως καί μιά θυγατέρα, τὴν Σεμέλη πού γέννησε τὸν Βάκχο. Καί σύμφωνα μὲ τὴν μυθολογία, ὁ θεὸς αὐτὸς τῆς ἀμπέλου τὴν ἐλιτάνευε χορεύοντάς τή συνοδεία αὐλοῦ καί τυμπάνου πού ἀπετέλεσαν τὸν διθύραμβο. Καί μόνῃ ἡ λέξις αὕτῃ ἀρκεῖ νά μᾶς πείσει γιὰ τὴν παράξενη περιβολὴ τῆς εὐθυμης

Κραβούρα ἀπὸ τὰ Εἰκονογραφημένα Νέα τοῦ Λονδίνου 1842 - 1885

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας Ἀθήνας

αὐτῆς λατρείας, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη παραφθορά τῶν δύο λέξεων Διφθέρα καί Ἄμβιξ (Διφθέρα = τύμπανον, Ἄμβιξ = αὐλός). Σήμερα ἀκόμα οἱ λαϊκοί μας χοροί, μήπως δέν ρυθμίζονται μέ τό κλαρίνο καί τό τούμπανο πού τούς παρακολουθεῖ;

Πρόδηλο εἶναι ὅτι οἱ Γεφυραῖοι ἐφευρέται τοῦ Ἰάκχου, ἐβαπτίσθησαν εἰς τό νέκταρ τῆς ἀμπέλου καί τόν ἐλάτρευσαν μέ τήν ἔννοιαν τοῦ ἀνεσπέρου φωτός. Γι' αὐτό τόν μετεμόρφωσαν σέ Δάδα, ὅταν τόν εἰσέφεραν στά Ἐλεϋσίνια Μυστήρια, πού εἶχαν διαρρυθμίσει σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς Κιβωτοῦ. Μόνον Ἐβραῖοι μπορούσαν νά δημιουργήσουν μέ τούς Δαδούχους, τούς Ἱεροφάντας καί τούς Μυσταγωγούς, τό πρῶτο ὁργανωμένο Ἱερατεῖο σ' ἓνα τόπο ὅπου τότε ἱερεῖς δέν ὑπῆρχαν. Τά χρέη τους σέ κάθε οἰκογένεια ἔκαναν οἱ οἰκογενειάρχαι. Κάθε χρόνο λοιπόν ὁ Ἰάκχος ἐδημιουργοῦσε ἓνα ἰδιότυπο ἐπεισόδιο τήν ἔκτη μέρα τῆς πομπῆς τῶν Ἐλεουσινίων. Δέν εἶναι λοιπόν διόλου ἀπίθανο ὅτι εἶχαν εἰσδύσει στά Μυστήρια τῆς Ἐλεουσίνος οἱ Γεφυραῖοι ὅσοι εἶχαν ἐξελληνισθεῖ τουλάχιστο στό φανερό. Ἐτσι εἶχαν ἤδη εἰσδύσει στό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἐπίσης εἶχαν ξαπλωθεῖ καί στήν Τριφυλλία ὅπου ἐνέμοντο τά λουτρά τοῦ Καίαφα. Αὐτοί ἐσύστησαν τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας στήν Ὀλυμπία νά γίνονται κάθε τέσσερα χρόνια, ἡ μάλλον στόν κύκλο τῶν ἐπτάκις ἐπτά 49 μηνῶν. Παντοῦ ἔχωναν τήν μύτη τους, χωρίς νά φαίνονται, χωρίς νά διακρίνονται καί, φυσικά, χωρίς νά παρενοχλοῦνται ἀπό ἀντισημιτικά κινήματα. Τήν ἔκτην λοιπόν ἡμέρα οἱ ἄπιοι Γεφυραῖοι ἐβγαζαν τό εἶδωλο τοῦ Ἰάκχου ἀπό τόν Ἀκελδαμά τοῦ Κηφισοῦ καί τόν ἐφόρτωναν πάνω σέ ἓνα ἀμάξι γιατί ἦταν πολύ βαρὺ ὥστε νά τό κρατοῦν στήν ἀγκαλιά τους. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πομπή τοῦ Ἰάκχου ἦταν ὅτι γιά μᾶς ἡ περιφορά τοῦ Ἐπιταφίου. Ἀλλή ἄμαξα δέν ἐπετρέπετο ν' ἀκολουθεῖ τήν πομπή. Τό θέαμα ὅμως τοῦ μασκαραμένου Γιαχβέ, ἦταν ἀνυπόφορο γιά τούς πιστοὺς Γεφυραῖους. Γιὰ νά ἐκφράσουν λοιπόν τήν ἀγανάκτησή τους, ἔστεκαν κοντά στή γέφυρα τοῦ Κηφισοῦ καί μέ βρισιές στήν ἀκατανόητη σημιτική τους γλώσσα, ἀνάγκαζαν τούς ἄπιοις ὁμοεθνεῖς τῶν νά τούς ἀπαντοῦν, ἀπό τό ἀμάξι τους, μέ ἄλλες ἀκατανόητες βρισιές. Ἀπό αὐτή τήν αἰτία ἐδημιουργήθηκαν οἱ «Γεφυρισμοί» καί «Τά ἐξ ἀμάξης» πού μέ τόν καιρό, γιά νά κατανοηθοῦν οἱ παλιές βρισιές ἀπεδόθησαν στ' ἀστεία τῆς περίφημης Ἰάμβης. Ἀπό τόν σύνδεσμο τοῦ Ἰάκχου μέ τὰ Ἐλευσίνια, ἐξηγεῖται καί τό γιατί ἡ Συναγωγή τῶν Γεφυραίων ἀναφέρεται σάν ναός τῆς «Ἀχαιῆς Δήμητρας» χωρίς νά σκανδαλίζει τούς Ἀθηναίους πού, ἀργότερα, θά καταδικάζουν τόν Ἀλκιβιάδη ὅτι διεκωμώδησε τὰ Μυστήρια ἐξω ἀπό τήν Ἐλευσίνα. Ἡ ἐβραϊκή αὐτή Συναγωγή βρισκόταν στή σημερινή Λεωφόρο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καί εἰδικά, στή θέση «Τσουλήθρα» ὅπου ἐμαζεύοντο οἱ θεομοφοριάζουσες καί, μέ τίς δύο πλάκες τῶν Θεσμών, δηλαδή τοῦ ἐβραϊκοῦ Δεκαλόγου, ἐκινουῦσαν γιά τὰ δικά τους Θεομοφορία στήν Ἐλευσίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τήν Δήμητρα αὐτή τήν ἔλεγαν «Ἀχαιῆν» ὅχι ἀπό τὰ «ἄχ ἄχ» κλάμματα τῆς μάννας πού ζητοῦσε τήν κόρη της, ἀλλά ἐπειδὴ συχνά ἄκουαν νά ψέλνουν στόν μυστηριώδη αὐτό ναό, παράξενους ὕμνους στόν Γιαχβέ, καί τούς παρετυμολόγησαν στήν «Ἀχαιῆν» δηλαδή τήν «Υψηλήν». Ἡ ἴδια αὐτή Συναγωγή, ὅταν ἔπαυσε μέ τόν καιρό νά συχνάζεται ἀπό τούς φανατικούς Γεφυραῖους, ἀφιερώθηκε φυσικά στήν πραγματική Δήμητρα. Κι ἐπειδὴ στήν σημιτική τους γλώσσα πού ἄργησαν πολύ νά ξεχάσουν, τούς θεοὺς τῶν ἑθνῶν, τούς ἔλεγαν «Ἐλωχειμ» σιγά σιγά οἱ Γεφυραῖοι μετονόμασαν τήν παλιά Συναγωγή, Ναό τῆς «Χλόης Δήμητρος».

Από αὐτά καί ἀπό διάφορα ἄλλα συμπτώματα πού παραλείπω ἐπειδὴ ἡ ἐξακρίβωσις των θά ἐβάρινε πολύ τήν ἀφήγησή μου, μπορούμε νά σχηματίσουμε τήν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ἐπιδράσεως πού εἶχαν οἱ Ἐβραῖοι στήν ἀνέλιξη τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Σόλων ὁ Ἐξηκεστίδου, ἀπό τήν μητέρα του ἦταν ἀπόγονος τοῦ Κόδρου. Ὁ πατέρας του ὅμως πού ἦταν

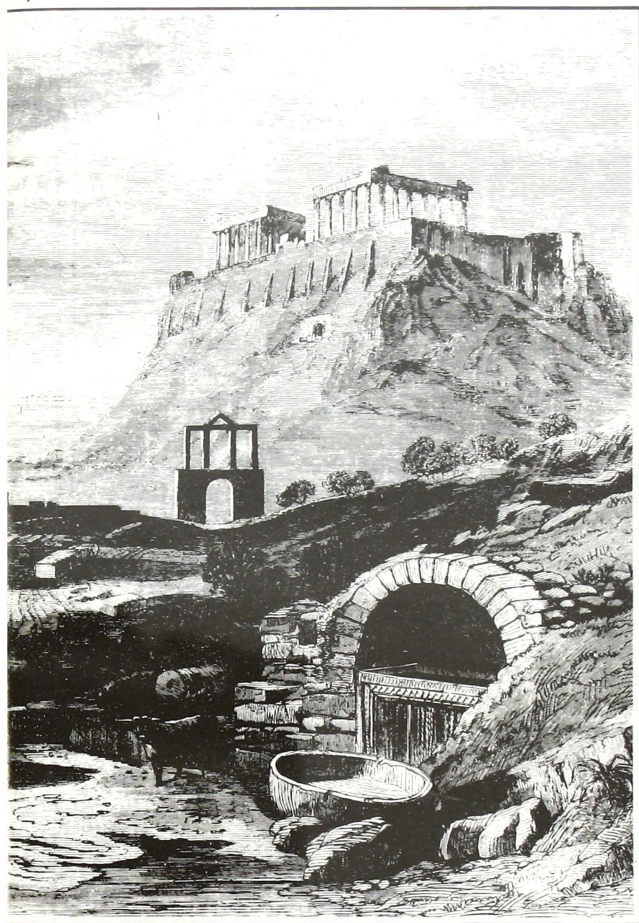

Σχέδιο τῆς Ἀκρόπολης ἀπὸ τὸν δρόμο μεταξὺ Μαραθῶνος καί Ἀθηνῶν

ἀπὸ τήν Σαλαμίνα, φαίνεται ὅτι εἶχε σημιτικὴ καταγωγή, ἐπειδὴ στήν Κούλουρη, παλαιότατα ἦταν ἐγκατεστημένη μιά σημιτικὴ ἀποικία ἡ ὁποία τῆς ἔδωσε τήν τοπωνυμία τῆς Σαλαμίνας πού σημαίνει «Σωτηρία», καθὼς καί πολλές φορές ἐδικαιολόγησε τό ὄνομά της. Ὁ σοφὸς νομοθέτης, βέβαια, δέν ἐπίστευε στόν Γιαχβέ. Συνεδέετο ὅμως μέ τούς Ἐβραίους καί ἡ ὅλη του διαγωγή, ὁ βίος καί ἡ πολιτεία του, φαίνονται ἐπηρεασμένα ἀπὸ τό ἐβραϊκὸ πνεῦμα. Στόν πρῶτο ἱερό πόλεμο, αὐτὸς ἀνέλαβε τήν ἐκστρατεία γιά νά σώσει τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν πού τό ἐξεμεταλλεύοντο οἱ Ἐβραῖοι. Ἡ ποίησίς του, ἡ γνωμικὴ καί ἐλεγειακὴ, ἦταν ἓνα εἶδος ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ. Ἦταν ἔμπορος τό ἐπάγγελμα καί σάν ἔμπορος, τριγυρνοῦσε τόν κόσμον, αἰεὶ διδασκόμενος, μέ τήν πρόθεση νά θεμελιώσει ἓνα δημοκρατικὸ πολίτευμα σύμφωνο μέ τό τιμοκρατικὸ σύστημα τῶν Ἐβραίων.

Στήν περίφημη νομοθεσία του ἀπέσπασε τήν ἡγεσία ἀπὸ τήν ἀριστοκρατία τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας καί τήν παρέδωσε στόν χρηματικὸ πλοῦτο τοῦ οἰουδήποτε ἰδιοκτήτου γῆς ἢ ἐμπόρου ἢ τεχνίτου. Αὐτὸς ἐδημιούργησε τήν Σεισάχθεια ἀλλοιωνόντας τό νόμισμα ὥστε νά ὑποτιμηθεῖ καί διευκολύνει, μέ τήν ὀνομαστικὴ του ἀξία, τὰ χρέη πού ἐσκλάβωναν τήν γῆν καί τούς ἀνθρώπους. Τὸν Κώδικά του ἐπονόμασε «Κύρβεις» πού ἐξελληνίστηκε τὸν σημιτικὸν «Κορβανὰ» τουτέστι «Θησαυρὸς». Καί ὅλα τὰ δευτερεύοντα νομοθετήματά του μπορούμε εὐκόλα νά τὰ διακρίνουμε μέσα στήν Πεντάτευχο.

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

Γκαβούρα από τὰ Εἰκονογραφημένα Νεὰ τοῦ Λονδίνου 1842 - 1885

Παντοῦ λοιπόν διακρίνομε τὰ πλοκάμια τῆς ἐβραϊκῆς ἐπιδράσεως στήν ἐξέλιξη πού πήραν αἱ δημοκρατικά 'Αθηναί. "Ομοιοί καθ' ὅλα μέ ὄλους τούς 'Εβραίους τῶν πέντε ἡπείρων, ἦσαν διηρημένοι σέ δύο τάξεις: Στούς πλουσίους πού εἶχαν στό χέρι τους τό ἐμπόριο, τή βιομηχανία, τή ναυτιλία καί ἰδίως τό χρηματεμπόριο, καί στούς φτωχοῦς πού ἀσχολοῦντο μέ τίς βάνουσες τέχνες, ὅπως οἱ «ἀθμονεῖς» σιδηρουργοί, οἱ καρροποιοί καί οἱ ἄλλοι ψυλικατζήδες καί μάλιστα παλιατζήδες. Οἱ πρῶτοι ἐμόρφωσαν τήν ἐμπορικὴν ἀγορά τοῦ Κυδαθηναίου. Οἱ ἄλλοι περιωρίσθηκαν στήν ἀγορά τῆς παλαιᾶς 'Ερετρείας, ὁπόθεν, καί μέ τόν καιρό, τούς ἐξετόπισαν, πιό 'Εβραῖοι τὰ συστήματα, οἱ 'Αθηναῖοι.

"Οσο ὅμως καί ἂν οἱ Γεφυραῖοι ἐπλούτισαν καί, ἐξαθηναῖοι-νοί, εἰσεχώρησαν στήν τάξη τῶν εὐπατριδῶν, ἐν τούτοις οἱ γνήσιοι 'Αθηναῖοι δέν ἔπαυσαν νά τούς θεωροῦν «ἡμιπολίτας» ὅπως τούς ἐδέχθηκε ὁ Μενεσθεύς τοῦ Πετρώ, στήν ἀρχική τους προσωρινή ἐγκατάσταση πού ἀπέκτησε τὰ συνηθισμένα δικαιώματα τῆς μονιμότητος.

Τήν διακριτική καί διαχωριστικήν αὐτὴ γραμμὴ τὴν διακρίνομε καθαρά στό τραγικὸ ἐπεισόδιο τῶν Τυραννοκτόνων, τοῦ 'Αρμόδιου καί τοῦ 'Αριστογείτονος. Οἱ 'Αθηναῖοι, ὅλα τὰ ἐσυγχωροῦσαν στούς Μετοίκους μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγοντο καί οἱ «ἡμιπολίται», ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή τους στίς

θρησκευτικὲς τους πομπές. Τὰ «Κανά» δηλαδὴ τὰ κάνιστρα μέ τὰ κτερίσματα τῶν θυσιῶν, τὰ ἔφεραν μόνο γνήσιες 'Ατθίδες ἀπὸ πατέρα καί μητέρα 'Αθηναίους. "Αλλὰ κορίτσια Μετοίκων καί ἡμιπολιτῶν, μπορούσαν νά τίς προστατεύουν ἀπὸ τὴν ἡλιο, τὴν ὥρα τῆς πομπῆς, μέ τὰ σκιάδια, δηλαδὴ τίς ὀμπρέλλες. Αὐτὴ τὴν πατροπαράδοτη συνήθεια οἱ Γεφυραῖοι πού ἔχωναν παντοῦ τὴ μύτη τους, ἐζήτησαν νά διακόψουν νεωτερίζοντας μέ κάποια 'Εβραιοπούλα πού θά ἔπαιρνε τὴν θέση τῆς Κανηφόρου στὰ Παναθήναια τοῦ 514 π.Χ. 'Ο κληρὸς ἔπεσε στὴν ὁμορφὴν ἀδελφὴ τοῦ 'Αρμόδιου πού ἦταν ἕνας Γεφυραῖος ἀριστοκράτης. 'Η πομπὴ εἶχε σχηματισθεῖ ἡ ὁμορφὴ Γεφυραῖα 'Εβραιοπούλα ἐκαμάρωνε, οἱ ἄλλοι 'Εβραῖοι ἦσαν ὑπερήφανοι γιὰ τὴν καινούργια κατάκτησή τους καί ὅλοι ἐχαίροντο γιὰ τὸ αἰσιο γεγονός, ὅταν ὁ Πεισιστρατίδης 'Ιππάρχος, ἐπιθεωρῶντας τὴν πομπή, ἐγίνε ἔξω φρενῶν πού εἶδε τὴν 'Εβραιοπούλα νά παίρνει μιὰ θέση πού ἀνῆκε δικαιωματικῶς μόνο σέ μιὰ γνήσια 'Ατθίδα. Τὴν ἄρπαξε λοιπὸν ἀπὸ τὸ γυμνὸ τῆς μπράτσο καί τὴν ἐβγάλε ἀπὸ τὴν θέση τῆς στὸν πομπή. Μιὰ τέτοια βάνουση διαγωγὴ, ὅσο κι ἂν ἦταν δικαιολογημένη ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ ζήλο τοῦ 'Ιππάρχου, ἀποτελοῦσε μιὰ θανάσιμη προσβολή, ὅχι μόνο γιὰ τούς 'Εβραίους πού τὴν ἐζήσαν ἐκείνη τὴν στιγμὴ, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὸν 'Αρμόδιο καί τὸν ἀδελφικὸ του φίλο 'Αριστογείτονα. Τράβηξαν λοιπὸν τὰ μαχαίρια τους καί πρὶν προφθάσει ν' ἄμυνθεῖ ὁ Πεισιστρατίδης, τὸν σκότωσαν. 'Ο φόνος αὐτὸς πού εἶχε κίνητρο τὴν προσωπικὴν ἐκδίκηση, ἔλαβε διαστάσεις Τυραννοκτονίας χάρις στὸν πλοῦτο τῆς ἀθηναϊκῆς φαντασίας, ἀφοῦ Τύρραννος ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ 'Ιππάρχου, ὁ ἀντιπαθητικότερος 'Ιππίας, ἡ δὲ Τυραννίς τῶν Πεισιστρατιδῶν, κατελύθη ὕστερα ἀπὸ τρία ὁλόκληρα χρόνια, ἤτοι στὰ 511.

Αργότερα ἀπὸ αὐτὸ τό περιστατικὸ δέν φαίνεται νά παρουσιάζουν καμιά δράση οἱ 'Εβραῖοι στάς 'Αθήνας, ἐκτός ὁρισμένων μικροπεριστατικῶν ὅπως μᾶς δείχνει κάποιος μαρμάρινος λογαριασμός στὸ ἀνακαινιζόμενο τότε 'Ερέχθειο ὅπου, κάποιος «'Αδωνίς ὁ ἐν Μελίτῃ» ἐπρομήθευσε φύλλα χρυσοῦ γιὰ τὸν στολισμὸ τῶν κιόνων του.

'Αντισημίται θά ἐξεγερθεῖ οἱ 'Αθηναῖοι μόλις τὸν δέκατον αἰῶνα μετὰ Χριστόν, ὅταν τὸ Βυζάντιο ἐξέμισθωσε τούς φόρους σέ κάποιον 'Ισπανὸ 'Εβραῖο πού τὸν ἔλεγαν, κατὰ τὸ Χρονικὸ, Χασέ τοῦ Γιούβη. Σήμερα θά τὸν ἐλέγαμε 'Ιωσήφ τοῦ 'Ιώβ. 'Ο φορομπήκτης αὐτὸς ἐγκατεστάθη στήν 'Ακρόπολη. Καί τότε ἐγδερνε τούς ταλαίπωρους 'Αθηναίους ὥστε τοὺς ἀνάγκασε νά τὸν σκοτώσουν μέ τίς πέτρες, χωρὶς κἄν νά σεβασθοῦν τὴν ἱερότητα τοῦ Παρθενῶνος ὅπου κατέφυγε γιὰ νά σωθεῖ ἀπὸ τὴν Παναγία τὴν 'Αθηνιώτισσα.

'Απὸ τότε ὥστόσο, μόνο τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Πορτογάλου Πατσίφικου παρουσιάζει κάποια μορφή ἀντισημιτισμοῦ στὰ 1847, ἀλλὰ δέν βρῆκε ποτέ καμιά ἀπήχηση στὸν ἐλληνικὸ λαὸ πού, πάντοτε καί ὅπου ζοῦσαν 'Εβραῖοι, στίς 'Ωβριακές ἢ καί στίς ἀνοικτές τους συνοικίες, τούς ἐθεώρησε ὁμοεθνεῖς καί καλοῦς, νομίμους καί ἐξυπηρετικούς πολίτας.

Τώρα ἐξαπολύθηκε τὸ νέο κύμα τοῦ ἀντισημιτισμοῦ. Παρ' ὅλους τούς ἀγκυλωτοὺς σταυροὺς, τὸ κίνημα δέν προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τ' ἀπομεινάρια τοῦ χιτλερισμοῦ. Μπορεῖ βέβαια νά τὰ χρησιμοποιοῦν σὰν κατάλληλα προσωπεῖα ἀπὸ τὸ 'Ισραὴλ καί τίς μυστικὲς του διεισδύσεις. "Αν ἄλλοτε ἡ χώρα αὐτὴ κατόρθωσε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τούς 'Εβραίους μέ τὴν 'Εξοδο τοῦ Μωϋσέως, μπορεῖ τώρα νά τὴν πάθει ἀπὸ κανένα νέο Μωϋσὴ πού θά ξαναφέρει τούς 'Εβραίους στήν Αἴγυπτο μέ καμιά νέα ὅσο καί ἀπροσδόκητη 'Εἰσοδο...

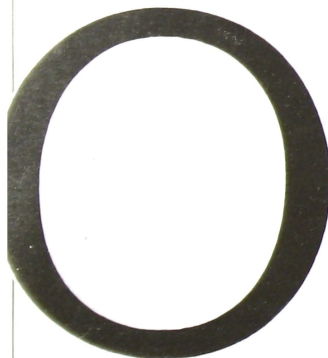

Γλυπτό από τό άέτωμα του άρχαίου Έκατόμπεδου της Άκρόπολης, γνωστό ως «Τρισώματον τέρας» και παριστάνει τόν άντίπαλο του Δία, Τύφωνα.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Β'

Στή συνέχεια ό ίδιος συγγραφέας μέ υπότιτλο Πηγαί και Σχόλια, δημοσίευσε συμπληρωματικά τά παρακάτω:

σα έγγραφα στό προηγούμενο (15) τεύχος των «Αθηναϊκών» γιά τούς Έβραίους στάς άρχαίās Άθήνας, μπορεί νά εξένισαν πολλούς από όσους μου έκαναν τήν τιμή νά διαβάσουν τή μικρή μου πραγματεία, έπειδή άνατρέ-

πουν καθιερωμένες δοξασίες. Τούς παρακαλώ λοιπόν σήμερα νά διαβάσουν και τό πόθεν έχον τίς πληροφορίες μου και νομίζω ότι θά καταλήξουν στά ίδια συμπεράσματα μαζί μου.

Γιά νά τό επιτύχουν ωστόσο, δέν πρέπει νά περιορίζονται στό νεκρό γράμμα των κειμένων, γιατί έγώ προσπαθώ ν' αποκρυπτογραφήσω τό πνεύμα τους, όπου φυσικά, τό βρίσκω ολοζώντανο, μέσα σ' αυτές τίς σεβάσιμες νεκροθήκες. Οί σχολαστικοί τά συλλαβίζουν ενώ έγώ αγωνίζομαι νά τά διαβάσω μέ άκτίνες Ραϊντγκεν. "Όσοι μάλιστα θεωρούν τελείως άπίθανα τά συμπεράσματά μου, άς έχουν ύπ' όψη τους ότι όλα είναι πιθανά και μάλιστα ή... άλήθεια.

Οί πινακίδες πού άνεκαλύφθηκαν στην Τέλ Έλ Άμάρνα της Αιγύπτου τό 1888, καθώς και ή σχετική άλληλογραφία πού βρέθηκε στό Μπογάζ - κιοί της Τουρκίας, έν συνδυασμό μέ όσα γράφει και προσπαθεί νά διαψεύσει ό Έβραίος Ιστορικός Ίώσηπος, στόν «Κατ' Άπίωνος πρότερον και δεύτερον λόγον», έλυσαν τό μυστήριο των Ξυσμένων έπιγραφών της ΙΗ' Φαραωνικής Δυναστείας. Μέ τό άπολογητικό αυτό πόνημα πού είναι έξαιρετικά ενδιαφέρον, όταν αφαιρέσωμε τήν φιλοπάτριδα άνάγκη και κρίνωμε τά ύπέρ και τά κατά, θά πεισθούμε ότι στην Έξοδο κατελέγοντο λογής λογής άνθρωποι, Έβραίοι κι Αιγύπτιοι, γεροί και λεπροί, μονοθεϊσταί και είδωολάτραι, όπως έγγραφα. Ό Ίώσηπος, προσπαθεί ν' άνατρέψει όσα έγγραψε ό Αιγύπτιος ιερογραμματεύς Μανέθων και ό Αιγυπτιώτης ιστορικός Χαιρήμων, των οποίων τίς γνώμες ό ίδιος μάς παραθέτει. "Όσα έγράφησαν γιά τούς Έβραίους τά θεωρεί ψεύδη προερχόμενα από μίσος (Α, 25): «Αίτίας δέ πολλές έλαβον του μισείν και φθονείν, τό μέν έξ άρχής ότι κατά τήν χώραν αύτών έδυνάστευσαν ήμών οι πρόγονοι...». Έπομένως, σύμφωνα και μέ τή Βίβλο, δέν κατετρέχοντο μόνο οί Έβραίοι, αλλά κάποτε έκυριάρχησαν. Τήν μεταρρύθμιση του μονοθεϊκού "Ατεν πού έζησε δέκα τρία χρόνια στην Αίγυπτο κι έφερε μεγάλην άναστάτωση, τήν διακρίνομε καθαρά στό άκόλουθο χωρίο του Μανέθωνος.

Κάποτε ό Φαραώ Άμένωφισ (προφανώς ό μεταρρυθμιστής) ήθέλησε νά ιδεί τούς θεούς (δηλαδή ν' αντιμετρηθεί μαζί τους). "Ενας μάντις του είπε ότι θά τό κατορθώσει (Α, 25) «εί καθαράν από τε λεπρών και άλλων μιάρων ανθρώπων τήν χώραν άπασεν ποιήσειεν». Τούς έσύναξε λοιπόν, κάπου 80.000 έν όλω, και τούς έρριξε στίς λιθοτομίες. Τόν προειδοποίησε όμως, ότι άν βιάσει τούς θε-

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας Ἀθήνας

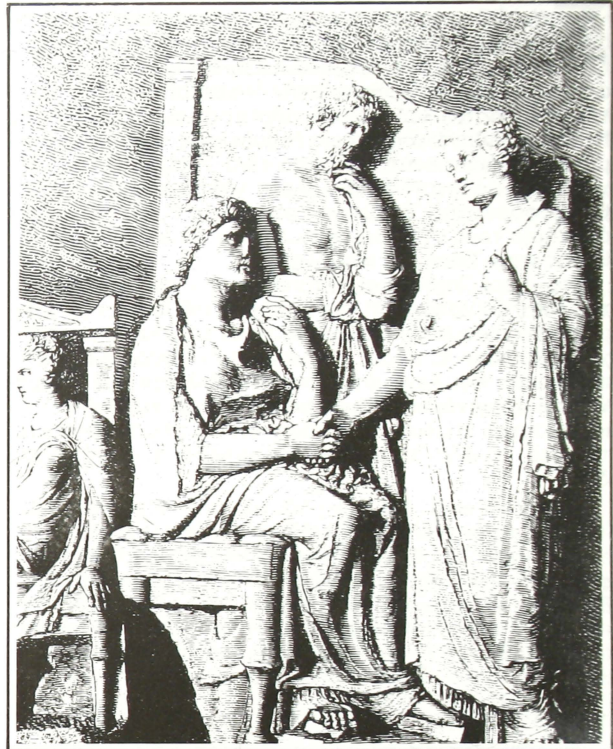
ούς, (ἄν δηλαδή τούς διώξει) τότε κάποιοι ἄλλοι, (οἱ Ἑβραῖοι πού δέν ὀνομάζει) «**συμμαχήσουσι τινες τοῖς μισροῖς καί τῆς Αἰγύπτου κρατήσουσι ἐπ' ἑτη τρισκαίδεκα**». Ἐπεβλήθη λοιπόν τό μονοθεϊκό Ἄτεν, ἐθριαμβολόγησε δέκα τρία χρόνια χαράζοντας ἐπιγραφές, ἄλλ' ἀνετράπη ἀπό τήν ἀντεπανάσταση τοῦ Ζωολατρικοῦ Ἱερατείου. Αὐτό ἐσβυσε τίς ἐπιγραφές καί κατεδίκασε τούς Ἑβραίους νά ἐργάζονται μέ τούς λεπρούς στίς λιθοτομίες καί σέ ἄλλα δημόσια ἔργα. Θεόπνευστος ὁ Μωυσῆς καί μεγάλο ὀργανωτικό μυαλό, ἐσύναξε τό ἀνάμικτο ἐκεῖνο ἀνθρωπολόγι στήν Ἀβαρι, ὀχυροτάτη πόλη τῶν ἄλλοτε κυριάρχων Ὑκσῶς (ποιμένων βασιλέων) τῶν ὁποίων οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν τό τελευταῖο ἀλλά πανίσχυρο παρακλάδι, καί ἄρχισε τούς τρομακτικούς ἀγῶνας του πού φαίνονται καθαρά στίς δέκα πληγές τοῦ Φαραῶ. Ζωηρότατη ἔμεινε ἡ ἀνάμνησις ἀπό τήν Ἀβαρι. Τόσο, ὥστε οἱ Λατίνοι τήν ἔλεγαν *Castra Judaeorum* (Ἑβραϊκά ὀχυρά) καί, ἀργότερα, οἱ Ἀραβες Τέλ Γιεχουντίμ, δηλαδή Λόφο τῶν Ἑβραίων. Δέν θά ἔφυγαν ἀπό τήν Ἐρυθρά θάλασσα οἱ Ἑβραῖοι, ὅπου ἡ παλλίρροια ἦ καί ὁ σεισμός δέν δικαιολογεῖ τήν διάβασή των καί τήν καταστροφή τῶν Αἰγυπτίων. Ἐφυγαν ἀπό τό Πηλούσιο, πού εἶναι περιοχὴ τριμερᾶ ἀνυδρῆ μέ τέλματα (Ἡρόδοτος Β, 7 καί Γ' 5) καί πλαισιώνεται μέ ὑπούλα βάραθρα (Στράβων ΙΖ, 802). Ὅταν βρέξει, αὐτά τ' ἀπύθμενα βάραθρα, ὡς γνωστόν, γίνονται ἀδιάβατα, κι ὅποιος ἐμπέσει σ' αὐτά, δέν γλυτώνει. Οἱ Ἑβραῖοι λοιπόν πέρασαν τήν ἀνυδρῆ τοποθεσία καί ἐδίψασαν φρικτά. Ὅταν, ὅμως, οἱ Αἰγύπτιοι τούς κατεδίωξαν μέ τὰ ἄρματα τους, δέν ἐπρόσεξαν πῶς εἶχε βρέξει καί χάθηκαν στά βάραθρα. Ἔτσι ἐξηγεῖται λογικῶς ἢ ἄλλως ἀπίστευτη «Διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης», μακριά ὅμως ἀπ' αὐτή.

Αξιопαρατήρητο εἶναι ὅτι μόνο μετά τήν Ἑξοδο οἱ Ἑβραῖοι ὀνομάζουν τόν Θεό τους *Adonai* πού θά πεῖ «ὁ Κύριος» καί εἶναι αὐτό τοῦτο τό Ἄτεν. Τό Σινᾶ δέν ἔχει ἡφαίστειο νά δικαιολογήσει τήν «φλεγόμενη βάττο». Αὐτό βρίσκεται στήν νότιο ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου. Στό Λευϊτικό βλέπομε πόσο οἱ ἱερεῖς - ἱατροὶ προσέχουν τούς γερούς νά μὴν κολλήσουν λέπρα ἀπό τούς ἄρρωστους συνοδοιπόρους. Κάθε τόσο, οἱ γυναῖκες ἰδίως, ἐπαναστατοῦν. Τά βάζουν μέ τόν Μωυσῆ πού τούς τράβηξε ἀπό τήν ἡσυχία τους γιά νά τούς ἐξοντώσει στήν ἐρημίᾳ.

Ἔτσι ἔφυγαν οἱ τρεῖς ἀποικίες τοῦ Δαναοῦ, τοῦ Κάδμου καί τοῦ Κέκροπος, κι ἔφθασαν στήν Ἑλλάδα. Ὅτι ἦταν παρακλάδια τῆς Ἑξόδου, τό ἤξεραν καί οἱ ἀρχαῖοι, ὅπως γράφει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (40,3): «Εὐθύς οὖν, ξενηλατουμένων (ἀπό τήν Αἴγυπτο) τῶν ἁλλοδαπῶν, οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι καί δραστικώτατοι συστραφέντες ἐξερρίφθησαν, ὡς τινές φασίν, εἰς τήν Ἑλλάδα καί τινες ἑτέρους τόπους, ἔχοντες ἀξιολόγους ἡγεμόνας ὧν ἡγοῦντο Δαναός καί Κάδμος. Ὁ δέ πολὺς λεῶς ἐξέπεσεν εἰς τήν νῦν καλουμένην Ἰουδαίαν».

Ἡ νεώτερη κριτικὴ κάνει τό σφάλμα νά θεωρεῖ ἀνυπαρκτες τίς ἀποικίες, καί τίς ἀποδίδει σέ κολακεῖες τῶν Ἀθηναίων τοῦ 450 π.Χ. γιά τόν Βασιλέα τῆς Αἰγύπτου πού τούς ἔστειλε σιτάρη. Ἄν τίς σβύσωμε, μὲνουν πολλά σημεῖα τῆς ἱστορίας μας ἐντελῶς ξεκάρφωτα.

Δαναός δέν εἶναι ὄνομα προσωπικό οὔτε ἐθνικό. Εἶναι προσηγορικό καί σημαίνει τόν θαλασσινό, ἀπὸ τῆς ρίζας «ντάν» = νερό. (Ποσειδῶν, Δανσύβιος, Δά-

Ἀναθηματικὴ στήλη στὸν Κεραμεικὸ

ναπρις, Δανίστερος, Τάναῖς. Δανιμαρκία = θαλάσσια σύνορα. Καληδονία τῆς Σκωτίας = Κρυά νερά κ.λπ.).

Ὁ Κάδμος θά πεῖ ἀνατολίτης, γιατί σημετικά Κεντέμ λέγεται ἡ Ἀνατολή. Γι' αὐτό καί ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος λεγόταν ἀπὸ τούς παλαιούς σημιτόγλωσσους ἐποίκους τῆς «Ἀλ Κεντέμ» πού τήν κάναμε Λακεδαίμονα.

Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ εὐχέρεια μέ τήν ὁποῖαν ἐξελληνίζονται, τροποποιούμενα ἐπὶ τό παραστατικώτερο, τὰ σημετικά τοπωνύμια. Μοιραῖως τό δυτικό τμήμα τῆς Πελοποννήσου θά τό ἔλεγαν «Χερέμπ» ὅπως συμβαίνει γιά κάθε δύση. Οἱ Ἕλληνες εἶδαν στό σύνορο ἐκεῖνο ἓνα δασωμένο φαράγκι καί ἀπὸ τὰ ἡχηρά σημετικά σύμφωνα «Χ-Ρ-Π» ἐξελληνίσαν τό «Χερέμπ» στήν «Χοῖριο νάΠη» (Παυσανίας 4 1.1). Στόν Μεσαῖωνα ἡ «Χοῖριος νάΠη» ἀπλοποιήθηκε στούς «Χοιρόλακκους», στούς ὁποίους ὀρίζει τό Μεσσηνιακό σύνορο τῆς Ἐπισκοπῆς Μονεμβασίας τοῦ Χρυσόβουλλο Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου στά 1282.

Τέλος, ὁ Κέκροψ σημαίνει τόν Δυτικό ἀπὸ τό σημετικό «Χερέμπ» πού τό κάναμε Ἑρεβος, Εὐρώπη, Εὐριπο καί τό βρῖσκομε στό Μαγκρέμπ Γῆ τῆς Δύσεως, δηλαδή τό Μαρόκκο.

Ὁ Δαναός ἔφερε τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκάλογου στήν Ἑλλάδα. Ὁ Κάδμος πού ἔφερε καί τούς Γεφυραῖους, ἐταύτισε τόν ἐγγονό του Βάκχο μέ τόν ἐβραϊκό Γιαχβέ στό πῶ παράξενο θρησκολογικό ἐφευρέτημα, τόν Ἰακχο. Ὁ Κέκροψ μᾶς ἔφερε αὐτοῦσιο τό Ἄτεν ἀπὸ τήν Σαῖν. Κι ἐνῶ τό ταλαίπωρο γινόταν στήν Παλαιστίνη ὁ σκυθρωπός «Ἀδονάι», μόλις ἔφθασε στήν ἀνοιχτόκαρδη χώρα τῆς Ἀττικῆς, ἐγέννησε τήν Παρθένον Ἀθηνᾶ.

Οἱ Ἑβραῖοι στὰς ἀρχαίας Ἀθήνας

Στὴν Σάιν, ἀρχαία μεγαλούπολη τοῦ Δέλτα, διακρίνω τὴν ἔννοια τοῦ μονοθεϊκοῦ Ἄτεν πού διατηρήθηκε μετὰ τὴν Ἑξοδο. Ἐκεῖ, ἓνας μεγαλοπρεπέστατος ναὸς ἀφιερώθηκε στὴν Νηθ πού συνεχώνευσε τὴν Ἀθηνᾶ τὴν Ἴσιν καὶ τὴν Δήμητρα. Ἡχητικῶς, Ἄτεν Νηθ καὶ Ἀθηνᾶ εἶναι τρεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Ἡ Ἴσις καὶ ἡ Δήμητρα εἶναι ἡ ἴδια θεότης. Τὴν γνώμη μου γιὰ τὴν Μόρια ἐλαία τοῦ Ἑρεχθεῖου καὶ τὰ Θεσμοφóρια τῆς Ἑλευσίνας στηρίζω στὸ ὅτι ἔχουν τὴν ἀφετηρίαν τους στὰ ἐβραϊκὰ κατάλοιπα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Σάιν, καὶ ἰδοὺ γιὰτί.

Στὸ «περί Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος» πόνημά του, ὁ Πλούταρχος (ΛΒ) γράφει ὅτι στὸ πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἦταν ἀνάγλυφη μιὰ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού ἔδειχνε ἓνα γεροντόπαιδο, ἓνα γεράκι, ἓνα ψάρι κι ἓναν ἵπποπόταμο. Καὶ λέγει ὅτι αὐτὰ ἐσυμβόλιζαν «**ὦ γινόμενοι καὶ ἀπογινόμενοι, διογέρων**». Πράγματα, δηλαδή, ἀκατανόητα. Σημειώνει ὥστόσο ὅτι τὸ γεράκι σημαίνει τὸν θεό, τὸ ψάρι τὸ μῖσος καὶ ὁ ἵπποπόταμος τὴν ἀναΐδεια.

Περίεργο εἶναι ὅτι ἡ Ἡρόδοτος πού περιγράφει λεπτομερῶς τὸν Ναό (Β. 170) δέν φαίνεται νά ἐπρόσεξε ἢ ὅπωςδὴποτε δέν ἀναφέρει τὴν σπουδαία αὐτὴ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού, μοιραίως προϋπήρχε. Ἀπὸ τὰ σύμβολά της μάλιστα οὔτε μνημονεύει κανὲν τὸ Γεράκι (θεότητα) καὶ τὸ Γεροντόπαιδο (αἰωνιότητα). Κάπου μόνο μιλά ἀόριστα (Β, 70 - 71) γιὰ κροκοδείλους καὶ γιὰ ἵπποπόταμους. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἠθελημένως τὴν ἡγγνόσε.

Ἄν ἐπεκτείνουμε τὴν ἔννοια τοῦ μίσους στὴν ἀντίθεση καὶ στὴν ἄρνηση, τὴν ἀναΐδεια στὴν γύμνωση καὶ τὴν ἀποκάλυψη, τότε καταλαβαίνομε καλὰ τὸ νόημα τῆς ἱδίας ἐπιγραφῆς πού μᾶς τὴν δίνει στὸ (Θ), μὲ τὴν ὀρθὴ μετάφρασή της:

«Ἐγὼ εἰμί πᾶν τὸ γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμόν πέπλον οὐδεὶς πῶ θνητός ἀπεκάλυψεν». Τὸ γεράκι εἶναι τὸ «Ἐγὼ εἰμί = ὁ Θεός». Τὸ γεροντόπαιδο = ὁ κύκλος τῆς αἰωνιότητος, (πᾶν τὸ γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, γινόμενο καὶ ἀπογινόμενο), καὶ οὐδεὶς πῶ θνητός (ψάρι = ἄρνησις) τὸν ἐμόν πέπλον (τὸ μυστικὸ τῆς κοσμογονίας) ἀπεκάλυψεν (ἵπποπόταμος = γυμνότης = ἀποκάλυψις). Ἐχομε λοιπὸν ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού τονίζει τὴν μονοθεϊκὴν ἔννοια τοῦ ἐβραϊσμοῦ. Ἡ Ἀβάρης ἦταν στὸν Σαΐτικὸ νομό, κι ἐπομένως πλήθην ἐβραϊκῶν οἰκογενειῶν θά τὴν κατοικοῦσαν πρὸ τῆς Ἑξόδου.

★

Ο Ἡρόδοτος πάλι (Κατ' Ἀπ. Α, 22) πού ἤξερε τοὺς Ἰουδαίους, στὸ Β, 170 ξερομασσά τὰ λόγια του γιὰ ὅσα εἶδε στὸ ἱερό τῆς Ἀθηνᾶς. Δέν εἶναι διόλου ἀπίθανο νά ἄκουσε γιὰ τὴν μονοθεΐα, ἀλλὰ σάν πιστὸς λάτρης τῶν Ὀλυμπίων δέν ἤθελε νά μιλήσει καθαρά γιὰ τὸν ἓνα καὶ Μόνον Θεό πού μπορούσε νά ἐκθρονίσει τοὺς Πολλοὺς μὲ τὴ βοήθεια τῆς λογικῆς. Τά ξέρει ὅλα, λέγει, μὰ προτιμᾷ νά κλείσει τὸ στόμα. Φοβᾶται μάλιστα νά πεῖ καὶ τὸ ὄνομα ἀκόμα ἐκείνου τοῦ ὁποίου βρίσκει τὰς «ταφάς» (στὸν πληθυντικὸ), νά πιάνουν ὅλο τὸν πίσω

Ἡ Παρθενὼν καὶ τὸ Ἑρέχθειο σὲ ἀπεικόνιση τοῦ 1843

Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα» τῆς Φ.Μ. Τσιγκάκου

Οἱ Ἑβραῖοι στὰς ἀρχαίας Ἀθήνας

τοῖχο τοῦ μεγάλου ναοῦ. Στό Β' 171 μιλά καί γιά τίς ἐορτές πού γίνονται τή νύκτα, γιά τὰ πάθη ἐκείνου πού δέν θεωρεῖ ὅσιο (ἐπιτετραμμένο) ν' ἀναφέρει τό ὄνομα. Γιά κανένα Φαραῶ βέβαια δέν πρόκειται. Γιά τόν "Οσιρι καί τὰ πάθη του, οὔτε. Δέν μπορεί νά τόν ἔθαψαν ἐκεῖ, ἀφοῦ ὁ τάφος του βρίσκεται στήν αἰγυπτιακή πόλη Βουτώ, πού σημαίνει ἀκριβῶς τόν τάφο. Ἦταν κανένας γίγας γιά νά πιάνει τόσο τόπο; Ἦταν ὀστεοφυλάκι; Βιβλιοθήκη ἱερῶν βιβλίων; Πιθανῶς νά ἦταν κάτι σχετικό μέ τό ἀποδιοπομπαῖο "Ατεν πού ἀποτελοῦσε «αὐτά πού λέγουν οἱ Αἰγύπτιοι Μυστήρια». "Αν ἦσαν ὅμως αἰγυπτιακά πολυθεϊκά, τί τόν ἐμπόδιζε νά μιλήσει καθαρά; Τό ἴδιο κάνει καί γιά τὰ Θεσμοφόρια. Τά ξέρετε κι αὐτά, ὅπως γράφει στό Β, 171, ἀλλά προτιμᾷ νά σωπάσει. Τό μόνο πού λέγει εἶναι ὅτι αὐτά πού οἱ "Ἕλληνες λέγουν Θεσμοφόρια, τά ἔβγαλαν ἀπό τήν Αἴγυπτο οἱ Δαναῖδες καί τὰ ἐδίδαξαν στίς Πελασγίτιδες γυναῖκες, ὅταν φυσικά ἐφθασαν στό "Αργος. "Ωστε λοιπόν οἱ θεσμοφοριάζουσες γυναῖκες τῆς ἀποικίας τοῦ Δαναοῦ, ἔφεραν τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκαλόγου μέ τή μορφή τῶν θεσμῶν.

*

Γιά τήν ἀθηναϊκή Συναγωγή τῶν Γεφυραίων ἔχω νά πῶ τὰ ἀκόλουθα: "Ἐνα ἀπό τὰ ἱερά τῶν Γεφυραίων (Ἡρόδ. Ε, 61) ἦταν ὁ Ναός τῆς Ἀχαιῆς Δήμητρος. Μιάν ἄλλη (Ἀχαιά) Δήμητρα ἀναφέρουν στήν Βοιωτία. Μπορεῖ νά ἦταν ὑπόλειμμα τῶν Γεφυραίων πού μετανάστευσαν στὰς Ἀθήνας. Θά ἐξηγήσω γιατί τήν θεωροῦσα Συναγωγή, πού ἔγινε ἀργότερα Ναός τῆς Χλόης Δήμητρος. Βρισκόταν ἀκριβῶς στή λεωφόρο "Αποστόλου Παύλου, καί ἡ τοποθεσία της διαπιστώνεται ἀπό τὰ ἐξῆς:

Οἱ Θεσμοφοριάζουσες ἐσουνάζοντο ἐκεῖ γιά τήν τριήμερη ἐορτή τους. Πρὶν φύγουν ξυπόλυτες μέ τίς λαμπάδες καθὼς ἀκολουθοῦσαν τήν ἱέρεια πού κρατοῦσε στήν ἀγκαλιά της τίς δύο πλάκες τῶν θεσμῶν, ἔκαναν σ' ἐκείνη τή θέση τίς προετοιμασίες τους. Γιά τήν εὐγονία, «ἐτσουλοῦσαν» σέ μιά γλυστερή πέτρα μέ τήν ἐλπίδα τῆς κυοφορίας. Τό ἔθιμο αὐτό, στήν ἴδια θέση διατηρήθηκε ἀκόμη καί ἔως τὰ τελευταῖα μας χρόνια, καί γι' αὐτό τήν ξέρομε μέ τήν ὀνομασία τῆς Τσουλήθρας. Γιά νά μὴ μένουν στό ὑπαιθρο ὅλη τήν ἡμέρα καί τίς νύκτες, εἶχαν τὰ τσαντήρια τους στήν ὑπερκείμενη Πνύκα. Τό διαπιστώνει ὁ Ἀριστοφάνης στίς «Θεσμοφοριάζουσες» (656 - 657) γιατί στή σύναξή τους, κάποιος παρεβίασε τό μυστήριο καί γιά νά τό βροῦν, διέταξαν «...καί περιτρέξαι τήν πνύκα πᾶσαν καί τὰς σκηνὰς καί τὰς διόδους διαθῆναι...». Καί στήν Λυσιστράτη (835) ἀπό τήν Ἀκρόπολη βλέπουν κάποιο νά προχωρεῖ «παρά τό τῆς Χλόης».

Γιατί καί πότε οἱ Ἑβραῖοι ἐγκατέλειψαν αὐτή τή Συναγωγή, δέν ξέρομε. Περιέργη εἶναι μιά πληροφορία τοῦ Ἡσυχίου στό λήμμα: «Μελιτέων οἶκος: Γράφει λοιπόν: "Ἐν τῷ τῶν Μελιτέων δήμῳ ἦν οἶκος τις παμεγέθης, εἰς ὃν οἱ τραγωδοὶ ἐμελέτων». Τήν πληροφορία του ἀρύεται ἀπό ἀποσπάσματα τοῦ Ἀριστοτέλους (Δ' π.Χ. αἰών). Εἰς τί ἄραγε ἐχρησίμευε ὁ παμεγέθης αὐτός οἶκος; Ἰδιωτικός, δέν ἦταν. Θέατρο κλειστό, ἀποκλείεται. Σχολεῖο ἢ ἄλλο δημόσιο κτίριο, θά εἶχε τό ὄνομά του. Μόνο οἱ Συναγωγές ἦσαν μεγάλα κτίρια, σάν τόποι λατρείας, διδασκαλίας καί συνεδρίων. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν νά μεταφέρθηκε ἐκεῖ, κοντά στό Λεωκόριο, ὅπου καί ἡ σημερινή Συναγωγή τῶν Ἰσραηλιτῶν συμπολιτῶν μας.

Ἡ φράσις τοῦ Ἡσυχίου ὅτι στόν «παμεγέθῃ οἶκον ἐμελέτων οἱ τραγωδοί», ἐνισχύει τήν ἐκδοχή ὅτι ἐπρόκει-

το περί Συναγωγῆς. πράγματι σ' ὅλες τίς Συναγωγές, ἰδίως στήν Ἀνατολή, εἶναι τόσο ζωηρά καί βροντόφωνος ἡ συλλογική ψαλμωδία τῶν ἐκκλησιαζομένων, ὥστε παροϊμώδης κατήντησε ἡ λαϊκή ἐκφρασις πού χαρακτηρίζει «Χάβρα τῶν Ἰουδαίων» κάθε πολυθρόνη συγκέντρωση. Αὐτές τίς ἀκατανόητες σημιτικές ψαλμωδίες θά ἤκουαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, καί ἐπειδή τούς ἦταν ἀπηγορευμένο νά μποῦν στά ἱερά τῶν Γεφυραίων, ἐφαντάζοντο ὅτι ἐκεῖ μέσα μελετοῦσαν τούς τρομεροῦς τῶν ρόλους οἱ τραγωδοί.

Ἡ ἱερά ἐλαία τοῦ Ἑρεχθεῖου συμβολίζει τήν ἐξημέρωση τῆς ἀγριελιάς στήν κάρπιμη. Τό ἡμέρο της «μπόλι» πρόδηλο εἶναι ὅτι ἦρθε ἀπό τήν Ἀνατολή. Θά τό ἔφεραν Ἑβραῖοι, ἐπειδή ἐβραϊκή ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐπωνυμία της ἀφοῦ ὀνομάσθηκε «Μορία» πού θά πεῖ Οὐρανία, Ὑψίστη, ἱερά. Στήν ἐβραϊκή γλώσσα «Μοριάχ» λεγόταν τό βουνό ὅπου ὁ Ἀβραάμ ἐπρόκειτο νά θυσιάσει τόν γιό του Ἰσαάκ. Οἱ Ὁ' τό μετέφρασαν «Ὑψηλόν». Ὁ Ἰώσηπος τό ἐξελλήνισε «Μώριον ὄρος» (Ἀρχ. 13,1).

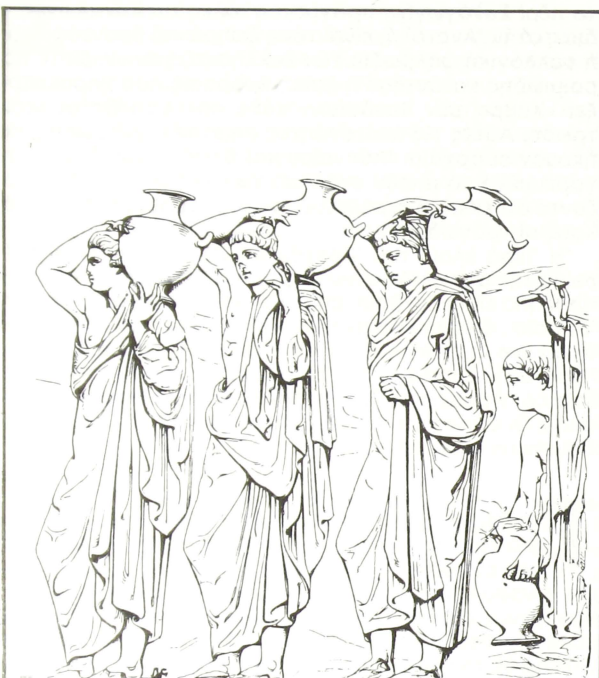
*

Τόν ἐβραϊσμό τῶν Γεφυραίων στηρίζω στά ἐξῆς ἐδάφια τοῦ Ἡροδότου (Ε, 57): «Οἱ δὲ Γεφυραῖοι, τῶν ἔσαν οἱ φονέες οἱ Ἰππάρχου, ὡς μέν αὐτοὶ λέγουσιν, ἐγεγόνεσαν ἐξ Ἑρετρίας τήν ἀρχήν. Ὡς δὲ ἐγὼ ἀναπυθάνομενος εὐρίσκω, ἔσαν Φοινίκες πῶς οὖν Κάδμου ἀπικομένων Φοινίκων ἐς γῆν τήν νῦν Βοιωτίαν καλεομένην. Οἶκεον δὲ τῆς χώρας ταύτης ἀπολαχόντες τήν Ταναγρικὴν μοίρην. Ἐνθεῦτεν δέ, Καδμείων πρότερον ἐξαναστάντων ὑπ' Ἀργείων, οἱ Γεφυραῖοι οὗτοι δευτέρα ὑπὸ Βοιωτῶν ἐξαναστάντες, ἐτράποντο ἐπ' Ἀθηνέων. Ἀθηναῖοι δὲ σφέας ἐπὶ ρητοῖσι ἐδέξαντο σφῶν αὐτῶν εἶναι πολιήτας, πολλῶν τέων καὶ οὐκ ἀξιαπηγῆτων ἐπιτάξαντες ἐργασθαι». "Ἐως ἐδῶ βλέπουμε πῶς οἱ Γεφυραῖοι ἦρθαν στὰς Ἀθήνας, καί ἀπό τήν Ἑρέτρεια καί ἀπό τήν Τανάγρα. Ἐν πάσει περιπτώσει ἦσαν Φοινίκες, δηλαδή σιμίται πού ἐφθασαν μέ τό παρακλάδι τῆς Ἑξόδου πού ὠδηγοῦσε ὁ ὑποτιθέμενος Κάδμος, ὅπως εἶδαμε νά τό βεβαιώνει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἐδέχθησαν ὑπὸ ὀρισμένους ὅρους, νά εἶναι ἡμιπολίται, ἀλλὰ νά ἀπέχουν ἀπὸ δικῆς τῶν συνήθειες πού δέν θεωρεῖ ἀπαραιτήτο νά ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νά κατοικοῦν δηλαδή χωριστά, νά μὴν ἔχουν ἀστική δικαιώματα καί ἰδίως (Ε, 61): «Καί σφί (τοῖς Γεφυραῖοις δηλαδή) ἱρά ἐστι ἐν Ἀθήνῃσι ἱδρυμένα, τῶν οὐδέν μέτα τοῖσι λοιποῖσι Ἀθηναίῃσι, ἀλλὰ τε κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν, καί δὴ καί Ἀχαιῆς Δήμητρος ἱρὸν τε καί ὄργια».

Ἐπομένως οἱ Ἀθηναῖοι δέν μετέχουν τῶν ἱερῶν πού ἐπέτρεψαν στοὺς Γεφυραίους νά ἔχουν, ὅπως συμβαίνει σέ κάθε ἐβραϊκή Συναγωγή.

Εἶδαμε ὅμως, ὅτι καί τούς Γεφυραίους ἐμπόδιζαν ἀπὸ δικῆς τους συνήθειες-οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ χωρισμός αὐτός, μόνο μέ τόν τέλειο χωρισμό τοῦ μονοθεϊσμοῦ καί τῆς πολυθεΐας ἐξηγεῖται. Τήν ἀρχική τους Συναγωγή ἐνόμισα ὅτι πρέπει νά τοποθετήσω ἀνάμεσα στὰ «ἄλλα τε σφί ἱρά» στήν Ἀχαιῆν Δήμητρα, γιατί τὰ ὄργια (ἔργα ἢ τελετήν) ἀποδίδω στήν ἐννοια τῶν θρησκευτικῶν ψαλμωδῶν ὅλου τοῦ ἐκκλησιασματος πού συνηθίζονται στίς Συναγωγές. Ὁ ἐβραϊσμός των ὁμως φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὰ γράμματα πού εἰσήγαγον στήν Ἑλλάδα οἱ Φοινίκες τοῦ Κάδμου «τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι» (Ἡρ. Ε, 58): Ἦταν τὰ ἐβραϊκά ἄλεφ, μίπέτ, γίμμελ, ντάλεθ πού τὰ ἐξε-

Ἀπό τὸ βιβλίο τῆς Φ. Μ. Ταγκάνου «Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα»

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ ζωοφόρο τοῦ Παρθενῶνος. Ἀνδρικές μορφές, πού σηκώνουν ἀγγεῖα. Εἶναι τμήμα τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

λῆνισαμε στὸ ἄλφα βῆτα γάμμα δέλτα... Νομίζω ὅτι δὲν χρειάζονται ἄλλες ἀποδείξεις.

*

Τὴν δημιουργία τῆς Ἀγορᾶς ἀπὸ τοὺς Γεφυραίους τῆς Ἑρετρείας τὴν βλέπομε στὸν Ἡρόδοτο (Ε. 57) καὶ μάλιστα στὸν Στράβωνα (10, 447) «...οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἑρετρείας, ἣ νῦν ἐστὶν ἀγορά...».

Ὅτι οἱ Ταναγραῖες ὀφείλονται στὶς ἀναμνήσεις τῶν Γεφυραίων κεραμοργῶν τῆς Τανάγρας, τὸ βλέπομε στὴ συνήθη περιβολὴ τῶν πλαγγόνων, πού δὲν εἶναι ἐλληνική, ἀλλὰ μοιάζει μὲ τὶς «κελεμπίες» πού φοροῦν ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Φελλαχίνες καὶ Μπεταουίνες τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ πού ἔγιναν στὴν Ἀκαδημία ἔφεραν στὸ φῶς παμπάλαια σπίτια, ἱερά, θυσιαστήρια, μαντρότοιχους. Γυμνάσια, παιδικὰ γραμματοδιδασκαλεῖα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀντικείμενα διαφόρων ἐποχῶν, προελεύσεων καὶ προορισμῶν. Μέχρις ὥρας δὲν ἔχει προσδιορισθεῖ ἡ περιμετρὸς τῆς, ἢ μάλλον ἡ περιοχὴ πού ἐχαρακτηρίζετο ὡς Κῆπος τοῦ Ἀκαδήμου. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Ἱερά Ὀδὸ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Λουκιανό (Σκῦθης, 2, 30) πού τοποθετεῖ τὸν τάφο του «οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Διπύλου, ἐν ἀριστερὰ ἐς Ἀκαδήμειαν ἀπιδόντων». Ὁ Πausanias (1.29.2) πού φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν Ἱερά Ὀδὸ γράφει:

«Ἐγγυτάτω δὲ Ἀκαδημία, χωρίον ποτέ ἀνδρός ἰδιώτου, γυμνάσιον δὲ ἐπ' ἐμοῦ. Κατιοῦσι δ' ἐς αὐτὴν, περίβολός ἐστιν Ἀρτέμιδος καὶ Ἑόανα Ἀρίστης καὶ Καλλίστης. Ὡς μὲν ἐγὼ δοκῶ, καὶ ὁμολογεῖ τὰ ἔπη τὰ Σαπφούς, τῆς Ἀρτέμιδος εἰσὶν ἐπικλήσεις αὗται. Λεγόμενον δὲ καὶ ἄλλον ἐς αὐτάς λόγον, εἰδὼς ὑπερβήσομαι. Καὶ

ναὸς οὐ μέγας ἐστίν, ἐς ὃν τοῦ Διονύσου τοῦ Ἑλευθερέως τὸ ἀγαλμα ἀνά πᾶν ἔτος κομίζουσιν ἐν τεταγμέναις ἡμέραις... Ἱερά μὲν σφίσι τοσαῦτα ἐστί». Ἀπὸ τὴν περιkopῆν αὐτὴ μαθαίνομεν ὅτι ὁ Πausanias ἔξερει κατὰ πού ἔλεγαν γιὰ τὰ παράξενα ἑόανα, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ τὸ πεῖ. Μᾶς ἐντοπίζει ὡστόσο τὸν Ναὸ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐβγαζαν κάθε χρόνο τὸ εἶδωλο τοῦ Ἰάκχου. Στὸν καιρὸ του ὅμως, ἂν συνηθίζοταν ἀκόμη ἡ ἐτήσια ἐορτὴ τῆς ἐξόδου του, ὁ Ἰάκχος εἶχε καθορισθεῖ πιά σάν Διόνυσος πού ἀναστρέφεται. Στὸ 1,30.2 πάλι ὁ Πausanias γράφει: «Ἐν Ἀκαδημία (στὸν ἴδιο δηλαδὴ χώρῳ ὅπου διάφορα ἱερά διαδέχθηκαν τὸ Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων)... καὶ φυτὸν ἐστὶν ἐλαίας, δευτέρον τοῦτο λεγόμενον φανῆναι». Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀμυδρὴν ἀνάμνηση γιὰ τὶς δώδεκα «μόριες» ἐλίες πού ἐφύτεψαν οἱ Γεφυραῖοι στὸ κοιμητήριό τους, παρακλάδι τῆς «Μόριας» ἐλίας, τῆς Ἱερᾶς δηλαδὴ, πού πρωτοφάνηκε στὸ Ἑρέχθειο. Νομίζω ὅτι ὅλα αὐτὰ μᾶς δείχνουν καθαρά πού πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ὁ Ἀκελδαμᾶς τῶν Γεφυραίων.

Ὅτι ἡ Ἀκαδημία πρὶν τὴν χρησιμοποίησιν ὁ Κίμων καὶ ὁ Πλάτων ἦταν Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων διαπιστώνεται: 1) Ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων Α 19 μὲ τὸν Ἀκελδαμᾶ = Κεραμεικὸ. 2) Ἀπὸ τὸν Ματθαῖο (27) ἀγρὸ τοῦ κεραμέως, τὸν κεραμιδότοπο. 3) Ἀπὸ τὸ ναῖδριον τοῦ Ἁγίου Σάββα στὴν ἱερά Ὀδὸ, πού πιθανὸν νὰ διετῆρθε μέσα στοὺς αἰῶνας τὴν ἀνάμνηση τῶν «Σαββάτων» τῆς ἀναπαύσεως τῶν προκεκοιμημένων Γεφυραίων. 4) Ἀπὸ τὴν ποικίλη ἱστορία τοῦ Αἰλιανῶ (III. ΛΕ): «Λόγος δὲ τις διαρρεῖ, καὶ οὗτος Ἀττικὸς, ὅς ἐλέγει, πρότερον ἐν Ἀκαδημίᾳ μὴδὲ γελάσαι ἐξουσίαν εἶναι. Ὑβρεῖ γάρ καὶ ραθυμία ἐπειρῶντο τὸ χωρίον ἄβατον φυλαχθῆναι», ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλα τὰ Κοιμητήρια. 5) Ἀπὸ τὶς δώδεκα μόριες ἐλαίες γιὰ τὶς δώδεκα φυλὲς τοῦ Ἰσραὴλ. 6) Ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἰάκχου, μεταμφιεσμένου Γιαχβέ - καὶ τέλος, 7) Ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Ἀκαδήμου ἐν συνδυασμῷ μὲ μιὰ περιέργη ἐπιστολὴ πού ἔστειλε τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρέως στὸν Ἀρχιερέα τῶν Ἑβραίων Ὀνία, στὰ Ἱεροσόλυμα.

*

Στὴν βιογραφία τοῦ Θησέως ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ (ΛΑ) ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῶν Ἀθηνῶν, πενήνταρης ἄνθρωπος, ἀπήγαγε τὴν ὥραία Ἑλένη στὸν καιρὸ πού, παιδοῦλα ἀκόμη δεκάχρονη, ἐχόρευε γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ τῆς «Βορθίας Ἀρτέμιδος» καὶ ὅτι, ὡς πού νὰ μεστῶσει, τὴν ἔκρυψε στὶς Ἀφίδνες. Ἐλεγε ἀπὸ τὰς Ἀθῆνας τὸν καιρὸ πού οἱ «Ἀνακες» Τυνδαρίδα Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἔφθασαν γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἀδελφούλα τους, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν πού νὰ τὴν βροῦν. Τότε ἔνας Ἀθηναῖος, ὀνομαζόμενος Ἀκάδημος τούς ἔδειξε τὸν κρυφώνα, κι ἐκεῖνοι ἀπὸ εὐγνώμοσύνη τὸν ἐτίμησαν ὅσο ζοῦσε ἀλλὰ καὶ γι' αὐτό, οἱ Λακεδαιμόνιοι κάθε φορὰ πού λεηλατοῦσαν ὅλη τὴν Ἀττικὴ, μόνο τὸν κῆπο τοῦ Ἀκαδήμου δὲν ἐπεύραζαν, ὅπως ἔξερομε κι ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο.

Μιά ἄλλη ἐκδοχὴ ἀναφέρει ὅτι μὲ τοὺς Τυνδαρίδας ἦρθαν στὴν Ἀττικὴ ὁ Ἐχέδημος καὶ ὁ Μάραθος, καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἐχέδημο ὀνομάσθηκε Ἐχεδημία πού μεταβλήθηκε στὴν Ἀκαδημία, ἀπὸ δὲ τὸν ἄλλον, ὁ δῆμος Μαραθῶνος. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ὁ Θησεὺς εἶχεν ἐκστρατεύσει στὴν Λακεδαίμονα καὶ αἰχμαλώτισε, ἐν προσώπῳ τῆς Ἑλένης, πολλὰς Λάκαινες, οἱ δὲ σημῆται «Ἀνακες» (οἱ ἐποικίσαντες τὴν Ἀλ Κεντέμ — Λακεδαίμονα, ἦτοι οἱ Ἀ-

Οἱ Ἑβραῖοι στάς ἀρχαίας Ἀθήνας

νακείμ τῆς Παλαιστίνης) ἐξεστράτευσαν κι αὐτοί ἑναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἐσεβάσθησαν τό νεοσύστατο τότε Κοιμητήριο τῶν Γεφυραίων στὸν Ἀκελδαμᾶ Κεραμεικό τους. Σημειωτέον ὅτι στὸν Ἑχέδημο ἐξελληνίσθησαν οἱ Γιεχουντεῖμ» καὶ στοὺς Μάραθο ἡ σημαντικὴ λέξη «Μάρσα» πού σημαίνει τὸν ὄρμο ὅπως εἶναι ὁ Μαραθῶν (Μαρσάλα, Μαρσίλλια, Μαραθωνῆσι, Μάραθος κ.λπ. Ἐπομένως, οὔτε Ἑχέδημος, οὔτε Μάραθος οὔτε καὶ Ἀκάδημος ὑπῆρξαν. Ἄν δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι, λεηλατώντας τὴν Ἀττικὴ, δὲν ἐπέιραζαν διόλου τὴν Ἀκαδημία, τό ἔκαναν σάν ἀπὸ μακρινὴ παράδοση, γιὰ νὰ σεβασθοῦν τό «ἄβατο» καὶ παμπάλαιο Κοιμητήριο τῶν «ἀδελφῶν καὶ ὁμογενῶν» τῶν Ἑβραίων. Αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη παράξενη ἐπιστολὴ πού διαβάζουμε στοὺς «Μακκαβαίους Α» καὶ δὴ στοὺς IB κεφάλαιο:

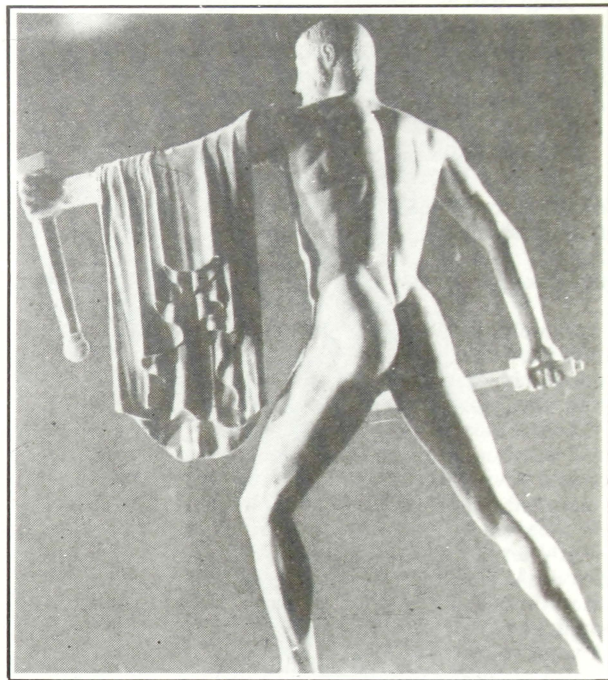
«Ἄρειος βασιλεὺς Σπαρτιατῶν Ὀνία Ἱερεὶ μεγάλῳ, χαίρειν. Εὐρέθη ἐν γραφῇ περὶ τε τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων ὅτι ἀδελφοὶ εἰσὶν ἐκ γένους Ἀβραάμ. Καὶ νῦν, ἀφοῦ ἐγνωμεν τοῦτο, καλῶς ποιήσετε γράφοντες ἡμῖν περὶ τῆς εἰρήνης ὑμῶν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἀντιγράφομεν ὑμῖν, τὰ κτήνη ὑμῶν καὶ ἡ ὑπαρξις ὑμῶν ἡμῖν ἐστί, καὶ τὰ ἡμῶν ὑμῖν ἐστίν. Ἐντελλόμεθα οὐκ ὅπως ἀπαγγείλωσιν ὑμῖν κατὰ ταῦτα».

Τό γράμμα αὐτὸ εἶναι, φυσικά, μετάφρασις μεταφράσεως, καὶ προφανῶς ἀποτελεῖ ἀμυδρὴν ἀνάμνηση παλαιωτάτων παραδόσεων τελείως ἀσχετων μὲ τοὺς τότε Λακεδαιμονίους. Ἀπέμειναν τόσα σημαντικὰ τοπωνύμια στὸν τόπο μας, ὥστε ἡ σημαντικὴ ἐποικησίς του πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη χιλιετηρίδα π.Χ. οὔτε λογικὸ εἶναι ν' ἀμφισβητηθεῖ, οὔτε καὶ δυνάτ. Δέν πρέπει ὥστόσο νὰ τὰ παίρνωμε μὲ σοβινιστικὸ πνεῦμα. Καὶ ἂν παρέθεσα τό γράμμα τοῦ Ἀρέως πρὸς τὸν Ὀνία, τό ἔκανα, μόνο καὶ μόνο, γιὰ νὰ ἐξηγήσω ὅτι, πατροπαράδοτο εἶχαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν σεβασμὸ τῆς Ἀκαδημίας, ὄχι γιὰ τὸν Ἀκάδημο, ἀλλὰ γιατί ἔτσι εἶχαν συνηθίσει, ἀπὸ ἄλλην ἀφορμὴ, προφανῶς λησμονημένη.

★

Τὸ δράμα τῶν Τυραννοκτόνων Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος, λεπτομερῶς ἐξιστορεῖ ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραφε ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Ὅσοι δὲν φοβοῦνται τὴν στρυφνὴ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ, θὰ τό βροῦν ἐν ἑκτάσει στό Α, 20 καὶ στό ΣΤ, ἀπὸ τό 53 ἕως τό 60. Ἐγὼ θὰ περιορισθῶ στὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα μὲ πιστὴ περίληψη. Στὸν καιρὸ του ἐνόμιζαν ὅτι ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, «Τύραννον ὄντα» ἐσκότωσαν τὸν Ἰππαρχο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ὁ Ἰππίας ἦταν ὁ Τύραννος καὶ ὄχι ὁ Ἰππαρχος. Δικαιολογεῖται ἐπομένως τό γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευαν Τυραννοκτόνους τοὺς δύο φίλους, τοὺς ὁποίους ὁ Θουκυδίδης οὔτε κἀν ἀναφέρει σάν Γεφυραίους. Τὴν τυραννίδα γράφει (ΣΤ' 53) δὲν κατέλυσαν οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι, οὔτε ὁ Ἀρμόδιος, ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅπως πράγματι συνέβη μὲ τὴν ἔξωση τοῦ Ἰππία στὰ 511 π.Χ. Κατόπιν (ΣΤ, 54) γράφει: «τό γάρ Ἀριστογείτονος καὶ Ἀρμόδιου τόλμημα (ὁ φόνος τοῦ Ἰππαρχοῦ) δι' ἐρωτικὴν ξυντυχίαν ἐπεχειρήθη». Ὁ Ἰππαρχος λοιπὸν ἐμάλωσε μὲ τὸν Ἀρμόδιο καὶ «βίαιον μὲν οὐδὲν ἐβούλετο δρᾶν, ἐν τρόπῳ δὲ τινι ἀφανεῖ, ὅς οὐ διὰ τοῦτο δὴ, παρεσκευάζετο προπηλακίων αὐτόν».

Πρόδηλο εἶναι ὅτι γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθεῖ ὥστε νὰ τὸν προπηλακίσει ὅτι ἐκδικεῖται, ἀλλὰ ὅτι φροντίζει τὴν εὐπρέπεια τῶν πομπῶν (ΣΤ, 56): «ἀδελφὴν γάρ αὐτοῦ κόρην ἐ-

Ἀριστογείτων: ρωμαϊκὸ ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ διάσημου χαλκοπλάστη Κριτία καὶ τοῦ συνεργάτη του Νησιώτη (477 - 476 π.Χ.).

παγγείλαντες ἤκειν κανοῦν οἴσουσαν ἐν πομπῇ τινὶ ἀπήλασαν, λέγοντες οὐδέ ἐπαγγεῖλαι τὴν ἀρχὴν διὰ τό μὴ ἄξιαν εἶναι». Τὴν φώναξαν λοιπὸν νὰ λάβει μέρος σάν Κανηφόρα σὲ μιά πομπή κι ἐπειτα τὴν ἐδιώξαν μὲ τὴν δικαιολογία ὅτι οὔτε κἀν τὴν εἶχαν καλέσει, ἀφοῦ δὲν ἦταν ἄξια νὰ λάβει μέρος στὴν πομπή. Ποίαν ἄλλην ἐννοία μπορούσε νὰ ἔχει γιὰ μιά «κόρη» τό «μὴ ἄξιαν εἶναι», ἔξω ἀπὸ τό γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε τό δικαίωμα νὰ μετᾶσχει σάν Κανηφόρα στὴν πομπή; Πράγματι, δὲν εἶχε αὐτὸ τό δικαίωμα ἡ «Κόρη» ἀφοῦ ἦταν Γεφυραία καὶ ἀνῆκε στὴν τάξη τῶν «ἡμιπολιτῶν», ἐνῶ ἡ Κανηφόρα ἔπρεπε νὰ εἶναι γνήσια Ἀθηναία. Συνώμοσαν λοιπὸν οἱ δύο φίλοι καὶ περίμεναν τὰ Παναθήναια τοῦ 514 γιὰ νὰ δράσουν.

Ἡ συνωμοσία πού ὀργάνωσαν ἀπέτυχε γιατί εἶδαν κάποιον συνωμότη νὰ κρυφομιλᾷ μὲ τὸν Ἰππία, κι ἐφαντάσθηκαν πὼς εἶχαν προδοθεῖ. Δέν τοῦ ἐπετέθησαν λοιπὸν, τριγυρισμένο ἀπὸ τοὺς πανόπλους πανηγυριστάς, ἀλλὰ βρῆκαν στοὺς Λεωκόριο τὸν Ἰππαρχο καὶ γιὰ νὰ ξεθυμάνουν τὸν ἐσκότωσαν.

★

Τὴ σημασία ὅμως ἔχουν αὐτές οἱ μικρολεπτομέρειες μπροστὰ στὴν αἴγλη πού ἀπέκτησαν οἱ δύο φίλοι. Μήπως δὲν ἐγαλβάνισαν, σάν ἀληθινὰ διεγερτικά, τίς ψυχές τῶν μετέπειτα Ἀθηναίων; Ἡ τί ρόλο παίζει γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἂν ὀφείλουν τό γλαφυρότατο ὄνομα τῆς χώρας των στοὺς Ἄλ Κεντέμ τῶν Σημιτῶν, ἢ οἱ πρόδρομοί των Ἀνακες στοὺς Ἀνακείμ τῆς Παλαιστίνης, ἢ τέλος καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι, ἂν ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τοὺς Γεφυραίους; Μήπως ὁ Παρθενὼν θὰ χάσει τὴν λαμπρότητά του, ἂν περιγραφοῦν μερικὰ σοκκάκια τοῦ Ἀστεως;

Ταφόπετρα του 3ου μεταχριστιανικής εποχής αιώνα, πού βρέθηκε στην 'Αγορά τῶν 'Αθηνῶν

Οί 'Εβραῖοι στήν 'Αθήνα στούς πρό χριστιανικούς χρόνους

Τοῦ κ. ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ

Γιά τό χρόνο ἐγκαταστάσεως τῶν πρώτων 'Εβραίων στόν ἐλλαδικό χώρο, δέν ἔχουμε ἀπόλυτες πληροφορίες. Φαίνεται ὅτι οἱ πρώτοι **'Εβραῖοι** ἤ τουλάχιστον μέρος αὐτῶν, **ἦταν σκλάβοι** πού πωλήθηκαν στήν 'Ελλάδα ἀπό τούς γειτονικούς λαούς, ἐχθρούς - κατακτητές **τῆς 'Ιουδαίας**, ἀπό τήν ὁποία ἔφτασαν στήν 'Ελλάδα, ἀρχικά μέσω τῆς Κύπρου, 'Ιωνίας **καί τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου** ('Ιωήλ 4,6) «καί τούς υἱούς 'Ιούδα καί τούς υἱούς 'Ιερουσαλήμ ἀπέδοσθε τοῖς υἱοῖς τῶν 'Ελλήνων, ὅπως ἐξώσητε αὐτούς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν».

Στό βιβλίο τοῦ προφήτη 'Ησαΐα (66,19) γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος **'Ελλάς** μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς ἐβραϊκῆς διασποράς: «καί καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖα καί ἐξεποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τά ἔθνη, εἰς Θάρσις καί Φουδ καί Λούδ καί Μοσόχ καί Θοβέλ καί εἰς τήν 'Ελλάδα καί εἰς τās νήσους τās πόρρω, οἱ οὐκ ἀκηκόασιν μου τό ὄνομα οὐδέ ἐωράκασιν τήν δόξαν μου, καί ἀναγγελοῦσιν μου τήν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν».

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐμπορικές καί ἄλλες σχέσεις ὑπῆρξαν ἀπό τόν 5ο π.Χ. αἰώνα, μεταξύ τῶν **'Αθηνῶν καί τῆς**

Παλαιστίνης. Τά ἀττικά νομίσματα πού βρέθηκαν στή Γάζα, κέντρο παγκοσμίου ἐμπορίου ἀρωμάτων, ἡ περιγραφή τοῦ Θουκυδίδη γιά ἀθηναϊκά καράβια πού μάρκαραν στίς ἀκτές τῆς Φοινίκης (Θουκυδ. 2,69), οἱ συνομιλίες μεταξύ τῶν 'Αθηνῶν καί τῆς 'Ακρας (Demosthen, 'Οκτ. 52, Isaews iv, 7 C. Cullip, §4), ἐπιγραφή ἀπό τό 370 π.Χ. πού μαρτυρεῖ ὅτι ἕνας ἀπό τούς βασιλεῖς τῆς Συδῶνας, εἶχε ἰδιαίτερα δικαιώματα στήν 'Αθήνα (Cia, II1, No 86), ἡ ἴδρυση ἀργότερα ναοῦ στόν **Πειραιᾶ** ἀπό τούς Συδωνίτες, ὅλα αὐτά μαρτυροῦν ὅτι δέν εἶναι ἀπίθανη ἡ ὑπαρξη μιᾶς ἰουδαϊκῆς παροικίας στήν 'Αθήνα. Μ' αὐτά μποροῦμε νά συσχετίσουμε τή μνεῖα πού κάνει ὁ 'Αριστοφάνης στήν κωμῳδία «Πλοῦτος» μέ τήν ὑπαρξη κάποιου γέρου βρώμικου, καμπούρη, ἀθλίου, ζαρωμένου, φαλακροῦ, ξεδοντιάρη καί περιτετμημένου, ὅμως μέ τσέπες γεμάτες χρυσάφι, πού πιθανό ὁ τύπος αὐτός νά εἶναι ὁ θεός τοῦ πλοῦτου, ('Αριστοφάνη, Πλοῦτος 265κ. μετ.):

Κα. ἔχων ἀφίκται δεῦρο πρεσβύτην τιν' ὧ πονηρός ρυπῶντα κυφόν ἄθλιον ρυσόν μαδῶντα νωδόν οἶμαι δέ νή τόν οὐρανόν καί ψωλόν αὐτόν εἶναι.

Χο. ὧ χρυσόν ἀγγείλας ἐπῶν πῶς φῆς; Πάλιν φράσον μοι.

Οι Έβραιοι στην Αθήνα στους πρό χριστιανικούς χρόνους

δηλοῖς γάρ αὐτόν σωρόν ἤκειν χρωμάτων ἔχοντα.

Κα. πρεσβυτικῶν μὲν οὖν ἔγωγ' ἔχοντα σωρόν.

Στὴν ἴδια ἐποχὴ σχετίζεται καὶ ὁ κατάλογος τῶν πόλεων, στὶς ὁποῖες στάλθηκαν ἀντίγραφα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ρωμαίου Ὑπάτου Λούκιους, 142 π.Χ., καὶ ἀναφέρεται στὴ συμφωνία συμμαχίας μεταξύ τοῦ ἀρχιερέως Συμεῶν τοῦ Μακκαβαίου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Στόν κατάλογο ἀναφέρονται πόλεις, στὶς ὁποῖες κατὰ πάσα πιθανότητα ὑπῆρχαν ἐβραϊκές παροικίες ὅπως ἡ **Σπάρτη**, ἡ **Σικυῶν** καὶ ἄλλες πόλεις (Μακκ. Α, 15: 22 - 23).

«Καὶ ταυτὰ ἔγραψεν Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ καὶ Ἀτάλῳ καὶ Ἀριαράθῃ καὶ Ἀρσάκῃ καὶ εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ Σαμψάμῃ καὶ Σπαρτιάτας καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς Μύδνον καὶ εἰς Σικυῶνα καὶ εἰς τὴν Καρίαν καὶ εἰς Σάμον καὶ εἰς τὴν Παμφυλίαν καὶ εἰς Λυκίαν καὶ εἰς Ἀλικαρνασσόν καὶ εἰς Ρόδον καὶ εἰς Φασηλίδα καὶ εἰς Κῶ καὶ εἰς Σίδον καὶ εἰς Ἀραδὸν καὶ Γόρτυναν καὶ Σνίδον καὶ Κύπρον καὶ Κυρήνην, τὸ δὲ ἀντίγραφον τούτων ἔγραψαν Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ».

Μεταξύ τῶν Ἑβραίων στὴ **Σπάρτη**, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντίχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἦταν καὶ ὁ ἀρχιερέας Ἰάσων ὁ Γ' (Μακκ. Β', 5-9):

«Λακεδαιμονίους ἀναχθεῖς ὡς διὰ τὴν συγγένειαν τευξόμενος σκέπης».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς βασιλείας τῶν Μακκαβαίων, συνδέθηκαν μὲ συμφωνία φιλίας καὶ ἡ **Ἀθήνα μὲ τὴν Ἰουδαία** (Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14: 149 - 155):

«Εὐρато δὲ παρὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου τιμὰς Ὑρκανὸς πολλὰ καὶ αὐτὸς εἰς αὐτοὺς χρήσιμος γινόμενος, ἐπεμψαν τε αὐτῷ ψήφισμα τοῦτον περιέχον τὸν τρόπον' ἐπὶ πρυτάνεως καὶ ἱερέως Διονυσίου τοῦ Ἀσκληπιάδου μηνὸς Πανέμου πέμπτῃ ἀπιδόντος ἐπεδόθη (τοῖς στρατηγοῖς) ψήφισμα Ἀθηναίων ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἀρχόντος Εὐκλῆς Μενάνδρου Ἀλιμούσιος ἐγραμμάτευσεν Μουνυχιῶνος ἐνδεκάτῃ τῆς πρυτανείας ἐκκλησίας ἀγομένης ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Δωρόθεος Ἐρχιεύς καὶ οἱ συμπρόεδροι τῷ δήμῳ Διονύσιος Διονυσίου εἶπεν' ἐπειδὴ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχης τῶν Ἰουδαίων διατελεῖ κοινὴ τε τῷ δήμῳ καὶ ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν ἐκάστῳ εὖνους ὢν καὶ πάσῃ χρώμενος περὶ αὐτοὺς σπουδὴ καὶ τοὺς παραγινόμενους Ἀθηναίων ἢ κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἰδίαν πρὸς αὐτόν ὑποδέχεται φιλοφρόνως καὶ προπέμπει τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἐπανόδου προνοούμενος, ἐμαρτυρήθη μὲν καὶ πρότερον περὶ τούτων, δεδόχθαι δὲ καὶ νῦν Διονύσιου τοῦ Θεοδώρου Σουνιέως εἰσηγησαμένου καὶ περὶ τῆς τ' ἀνδρός ἀρετῆς ὑπομνήσαντος τὸν δῆμον, ὅτι προαίρεσιν ἔχει ποιεῖν ἡμᾶς ὅ,τι ποτ' ἂν δύνηται ἀγαθόν, τιμῇσαι τὸν ἄνδρα χρυσῷ στεφάνῳ ἀριστεῖν κατὰ τὸν νόμον, καὶ στήσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῇ ἐν τῷ τεμένει τοῦ δήμου καὶ τῶν Χαρίτων, ἀνείπειν δὲ τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσίοις τραγῶδων τῶν καίων ἀγομένων καὶ Πανοθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν, ἐπιμεληθῆναι δὲ τοὺς στρατηγοὺς διαμένοντί τε αὐτῷ καὶ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἡμᾶς εὖνοιαν εἶναι πᾶν ὅτι ἂν ἐπινοήσωμεν εἰς τιμὴν καὶ χάριν τῆς τ' ἀνδρός σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας, ἵνα τούτων γινομένων φαίνεται ὁ δῆμος ἡμῶν ἀποδεχόμενος τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τῆς προση-

κούσης ἀμοιβῆς ἀξίων καὶ ζηλώσει τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν τῶν ἤδη τετιμημένων' ἔλεσθαι δὲ καὶ πρεσβεῖς ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων, ὅτινες τὸ ψήφισμα τε αὐτῷ κομιοῦσι καὶ παρακαλέσουσιν προσδεξάμενον τὰς τιμὰς πειρᾶσθαι τί ποιεῖν ἀγαθὸν ἡμῶν ἀεὶ τὴν πόλιν, αἱ μὲν οὖν παρὰ Ρωμαίων καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τιμαὶ πρὸς Ὑρκανὸν τὸν ἀρχιερέα καὶ διὰ τούτων ἡμῖν δεδῶλυνται».

Ἀμεση μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα καὶ μερικὰ χρόνια ἀργότερα εἶναι ἡ ἐπιγραφή, πάλι ἀπὸ τοὺς **Δελφούς**, πού χρονολογεῖται στὸ ἔτος 119 π.Χ. πού τὸ περιεχόμενό της εἶναι πάλι ἡ ἀπελευθέρωση δούλου (CIG I, 711):

«Ἀρχόντος Ἡρακλείδα, μηνὸς Ποιτροπίου, ἀπέδοτο Ἰουδαῖος Πινδάρου, συνευδοκέοντος τοῦ υἱοῦ Πινδάρου, τῶν Ἀπόλλωνι σῶμα ἀνδρείον ὡς ὄνομα Ἀμύντας ἐπ' ἐλευθερίαι, τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν πέντε, καὶ τὰν τιμὰν ἔχει. Βεβαιωτῆς' Κλέων Κλευδάμου. Παραμεινάτω δὲ Ἀμύντας παρὰ Ἰουδαῖον ἕως καὶ ζεῖ Ἰουδαῖος, ποιέων τὸ ποτιτασσόμενον πᾶν τὸ δυνατόν. Εἰ δὲ μὴ, κύριος ἔστω Ἰουδαῖος ἐπιτιμῶν Ἀμύνται ὡς καφαίνηται αὐτῷ, πλαμ μὴ πωλέων. Ἐπεὶ δὲ κάτι παθῇ Ἰουδαῖος, ἐλεύθερος ἔστω Ἀμύντας, καθὼς πεπίστευκε τὰν ὠνάν τῷ θεῷ Ἀμύντας, ὥστε ἐλεύθερος εἶμεν καὶ ἀνέφατος ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον. Εἰ δὲ τίς ἐφάπτοιο Ἀμύντα ἐπὶ καταδουλισμῶν, κύριος ἔστω συλῶν ὁ παρατυχὼν ἀξιοπιστίας ἐνέπεισεν καὶ τοὺς ἰδιοξένους εἰς Ρώμην αὐτῷ συνεκπλεῦσαι. καταχθεῖς δὲ εἰς Δικαιάρχειαν δῶρὰ τε παμπληθῇ παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων λαμβάνει καὶ καθάπερ βασιλεὺς ὑπὸ τῶν πατρῶν προεπέμψθη φίλων προεληλύθει δ' εἰς τοσοῦτον πίστως τὸ τῆς μορφῆς ὅμοιον, ὥστε τοὺς ἑωρακότας Ἀλέξανδρον καὶ σαφῶς ἐπισταμένους διόμνυσθαι τοῦτον εἶναι. Τὸ γε μὴν Ἰουδαϊκὸν ἐν τῇ Ρώμῃ ἅπαν ἐξεχύθη πρὸς τὴν θέαν αὐτοῦ, καὶ πλήθος ἀπειρον ἦν περὶ τοὺς στενωπούς δι' ὧν ἐκομίζετο' καὶ γὰρ προήλθον εἰς τοσοῦτον φρενοβλαβείας οἱ Μῆλιοι, ὥστε φορεῖω τε αὐτόν κομίζειν καὶ θεραπείαν βασιλικὴν ἰδίῳις παράσχειν ἀναλώμασιν».

Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴ Συναγωγὴ τῆς **Αἰγίνης**, πού θεωρεῖται σάν μιὰ ἀπὸ τίς παλιότερες συναγωγές ἐξω ἀπὸ τὴν Παλαιστίνῃ. Ἡ Συναγωγὴ μὲ τὸ ψηφιδωτὸ της, καθὼς καὶ οἱ ἐπιγραφές πού βρέθηκαν, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ Ἑβραίων στὸ νησί (CIG I, 722):

Θεόδωρος ἀρχισυναγωγὸς φροντίσας ἔτη τέσσερα φθαρεῖσαν ἐκ θεμελίων τὴν Συναγωγὴν οἰκοδόμησα. Προσοδεύθησαν χρύσινο ρό καὶ ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν χρύσινοι ρό... Θεοδώρου νεωτέρου φροντίζοντος τῆς προόδου τῆς Συναγωγῆς ἐμουσῶθη. Εὐλογία πᾶσιν τοῖς εἰσερχομένοις.

Ἡ διαβίωση τῶν Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν πρῶτο μ.Χ. αἰῶνα, παρ' ὅλες τίς οἰκονομικές δυσχέρειες τῆς χώρας καὶ τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς τὴν ἐποχὴ αὐτῇ. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἐγκατασπαρμένοι σὲ ὅλα τὰ ἐλληνικά κέντρα, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρίππα πρὸς τὸ τέλος καὶ ἐστὶν ὅποια ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στὴ **Θεσσαλία**, **Βοιωτία**, **Μακεδονία**, **Αἰτωλία**, **Ἀττικὴ**, **Ἄργος** καὶ σὲ ὅλη τὴν **Πε-**

Οἱ Ἑβραῖοι στήν Ἀθήνα στούς πρό χριστιανικούς χρόνους

λοπόννησο, ἐπίσης στά νησιά **Εὐβοία**, **Κύπρο** καί **Κρήτη** (Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, Legatio ad Caium 281 - 282):

«... Περὶ δὲ τῆς ἱεραπόλεως τά προσήκοντα μοι λεκτέον. Αὕτη, καθάπερ ἔφην, ἐμὴ ... ἐστὶ πατρίς, μητρόπολις δὲ οὐ μιάς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων, διὰ τὰς ἀποικίας ἃς ἐξέπεμψεν ἐπὶ καιρῶν, εἰς μὲν τὰ ὁμόρους Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τὴν τε ἄλλην καὶ τὴν κοίλην προαγορευομένην, εἰς δὲ τὰς πόρρω διωκισμένας Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας, καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Εὐρώπης Θετταλίαν, Βοιωτίαν, Μακεδονίαν, Αἰτωλίαν, τὴν Ἀττικὴν, Ἄργος, Κόρινθον, τὰ πλείστα καὶ ἄριστα Πελοποννήσου. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεσταὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη. Καὶ σιωπῶ τὰς πέραν Εὐφράτου».

Ἡ διαπίστωση τοῦ Φίλωνα ὅτι «... οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεσταὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη», ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ νεώτερες πού βρέθηκαν ἐγκατεσπαρμένες σέ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὸ Δῖον, νότια στήν Κατερίνη, ρωμαϊκὴ ἀποικία ἀπὸ Τιβερίου, ὑπῆρχε καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «... μεταξύ ἀσημάντων ἄλλων λειψάνων ρωμαϊκῶν χρό-

νων εὐρέθη τεμάχιον ἐπιτυμβίας πλακὸς μέ τὸ ὄνομα: (Μαχ — ἡ Δεκ)μος ἀρχ. συνάγωγος. Μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ Συναγωγῆς στὸν τόπο. Ἴσως μέ τὸ Δῖον μπορούμε νὰ ταυτίσουμε τὸ λεγόμενο στίς Πράξεις Ἀποστόλων (17,14) «... ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν...».

Στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Θήβα, στὴ Λάρισα, στὸ Βόλο, στήν Ἀττικὴ, στήν Κόρινθο, στὸ Ἄργος, στήν περιοχή Ἀρκαδίας, στήν Πάτρα καὶ ἀλλοῦ, βρέθηκαν ἐπιγραφές πού δείχνουν τὸ μέγεθος τῆς ἐβραϊκῆς διασπορᾶς στήν Ἑλλάδα.

Στὴν **Κόρινθο** βρέθηκε ἐπιγραφή (Cl) I 718): «Συναγωγὴ Ἑβραίων, μαρτυρία τῆς ὑπαρξῆς Συναγωγῆς καὶ Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στήν πόλη. Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στά χρόνια 100 μ.Χ. Ἀπὸ νεώτερες ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στήν πόλη βεβαιωνόμαστε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στήν πόλη καὶ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα, τὸν τρίτο ἢ τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα.

(Prolegomenon N178a): (...)*οἰδιο χρόνοις* (...)τοῦ (... τῶν) *ἀδελφῶν αὐτοῦ* (...)*ολίας Σάρας*

Τὸ ἴδιο καὶ στὸ **Ἄργος, στήν Πελοπόννησο** (op. Cl) I 719, 98 - 100). Στίς **Πάτρεις** (δp. Cl) I 716).

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Συμβολὴ στήν Ἱστορίαν τῶν πρώτων Ἑβραίων στήν Ἑλλάδα», Ἰερουσαλήμ, 1982).

Τὸ Ἑρέχθειο (παλιὰ ἀγγλικὴ γκραβούρα)

Τό κεφάλι του αγάλματος της «Νίκης» του Φειδία μεταφέρθηκε στη Βενετία την εποχή της εισβολής του Μοροζίνη στην Αθήνα το 1867.

Από τό βιβλίο «Ελλάδα» του Α. Νικόλας.

‘Ιστορικά τῆς ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητας ‘Αθηνῶν

ΤΟΥ Κ. ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ

Π

ολύ πρόσφατα υπήρξαμε μάρτυρες μιᾶς συγκινητικής απονομῆς μεταλλίου ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν πρὸς τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τήν ὁποία ἐπισφραγίσθηκε ὁ πρὶν ἀπὸ ἄρκετούς μηνες ἐγκαινιασμός

τοῦ Οἴκου τῆς Ἑλλάδας στήν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ, ὁ **Κωνσταντῖνος Τσάτσος**, μιὰ ἐξέχουσα πνευματική προσωπικότητα τοῦ τόπου μας, ἐκφώνησε τόν πανηγυρικό τοῦ ἑορτασμοῦ ἐκείνου. Καί τούτῃ τῇ στιγμή, ὁ νοῦς μου τρέχει σ’ ἓνα ἄλλο γεγονός, γνωστό ἴσως σέ λίγους: Πρὶν 60 περίπου χρόνια ὁ πρύτανης τότε τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Κωνσταντῖνος Ζέγγελης**, καλεσμένος στήν Ἱερουσαλήμ, βρισκόταν πάνω στό λόφο Σκόπους, γιά τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλήμ, μόλις 4 χιλιόμετρα ἀπὸ τήν Ἱερή Πόλη. Ἐξω στό ὑπαιθρο, σέ μιὰ κλιτύα τοῦ λόφου διασκευασμένη ἀμφιθεατρικά καί μέ τήν ἀποχή τῶν Ἀράβων, ὁ Ζέγγελης τόνισε ἐπιγραμματικά στό λόγο πού ἐκφώνησε, τή συνεργασία τοῦ Ἑλληνικοῦ καί τοῦ Ἑβραϊκοῦ πνεύματος ἀνά τούς αἰῶνες, μιὰ συνεργασία πού χάρισε ἀπ’ τῇ μιᾷ μεριά τήν ἑλληνική μετάφραση τῆς Βίβλου κι ἀπὸ τήν ἄλλη τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καί τῶν Νεοπλατωνικῶν¹.

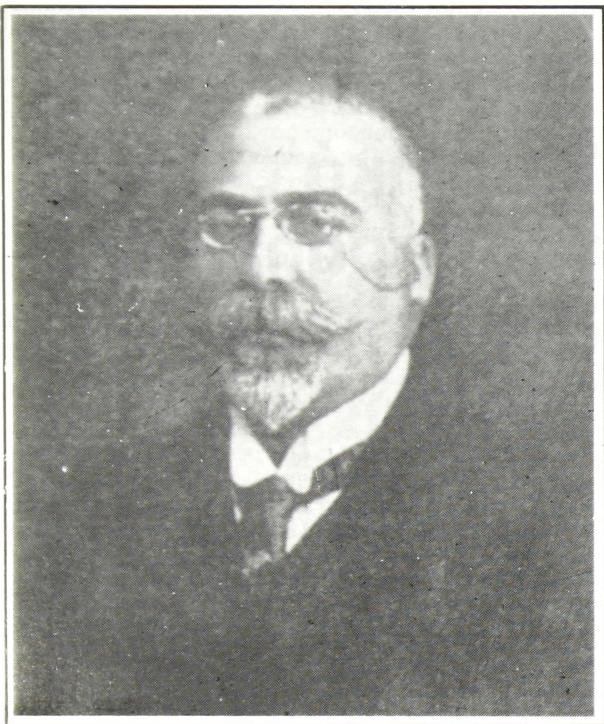
Μιλώντας ἢ γράφοντας γιά τό παρελθόν τῆς Ἀθήνας μέ τόν Παρθενῶνα τῆς κατάντικρυ τῆς ἀρχαίας Σιών, θά δανειζόμουν τήν διαπίστωση ὅτι: «Ὅλα τὰ μεγάλα πράγματα ἐγίναν ἀπὸ τὰ μικρά ἔθνη. Ὁ Ἰορδάνης καί ὁ Ἰλισσός εἶναι πού ἐκπολίτισαν τὰ σύγχρονα ἔθνη». Ὁ λόγος εἶναι δανεισμένος ἀπὸ τόν Βενιαμὴν Ντισραέλι, πού ἀσφαλῶς υπῆρξε ἡ μεγαλύτερη ἑβραϊκή πολιτική φυσιο-

γνωμία τοῦ πέρασμένου αἰῶνα (μυθιστόρημά του Tancred. "All the great things have been done by the little nations. It is the Jordan and the Ilissus that have civilized the modern nations". Εἶναι τό ἴδιο περίπου μ’ ἐκεῖνο τοῦ δικοῦ μας Παλαμά, ὅτι «Ἡ μεγαλοσύνη στά ἔθνη δέν μετριέται μέ τό στρέμμα, μέ τῆς καρδιάς τό πύρωμα μετριέται καί μέ τό αἷμα».

Σ’ ὅλες τίς ἐποχές καί σ’ ὅλους τούς λαούς ἀνάμεσα, τό ἑβραϊκό στοιχεῖο στάθηκε στοιχεῖο προόδου κι εὐημερίας. Τό ἴδιο καί στήν Ἑλλάδα. Μᾶς τό δίδαξε αὐτό ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Μόλις οἱ Ἰσραηλίτες ἐκδιώκονται κατὰ τόν 16ο αἰῶνα ἀπὸ Νεάπολη, Τζένοβα καί Βενετία, οἱ πόλεις αὐτές χάνουν τήν εὐημερία καί τή δύναμή τους. Τό ἴδιο καί ἡ Σικελία. Καί θέλω γιά τήν Ἑλλάδα, καί ἰδιαίτερα γιά τήν Ἀθήνα, νά πῶ, ὅτι δέν υπῆρξαν ἀντιεβραϊκά αἰσθήματα, δέν υπῆρξε ἀντισιμιτισμός οὔτε κρατικός οὔτε κοινωνικός. Αὐτό τό ἔχω ἐρευνήσει, τό ἔχω διαβάσει, τό ἔχω ζήσει, στό πεδίο τό κοινωνικό, τό ἐπαγγελματικό καί δέν μετροῦν οἱ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνα, ἀπὸ μερικά βίαια συναισθηματικά ἐντονα περιστατικά τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις ἀτόμων ἢ καί ὁμάδων, πού κινήθηκαν περιστασιακά ἢ συγκυριακά ἀπὸ ἐλατήρια πολιτικά ἢ κομματικά, ἢ ἀπὸ οἰκονομικά συμφέροντα ἢ καί ἀπὸ ἀνεύθυνη θρησκοληψία. Ἀπόδειξη καλύτερη γι’ αὐτό δέν ὑπάρχει ἀπὸ τούς ἑλληνικούς νόμους, ἀπὸ τίς συνεδριάσεις τῶν ἐλληνικῶν Κοινοβουλίων. Νομοταγεῖς καί νομιμόφρονες, πάντα οἱ Ἑβραῖοι μισοῦν τίς ἀναρχοῦμενες πολιτείες, ἢ ἀναρχία ξέσπαγε πάντα εἰς βάρος τους, χρησίμευαν γιά ἐξίλαστρια θύματα, γιά ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι (Κροπότικιν: Ἡ ἀναρχία).

Τώρα ἡ Ἀθήνα πλησιάζει μέ τὰ 150χρονά της ἀπ’ τήν ἡμέρα πού ἐπίσημα ἀνακηρύχθηκε πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καί σέ μιὰ ἄλλη δόξα: τῆς εὐρωπαϊκῆς τῆς ἀναγνώρισης ὡς πολιτιστικῆς πρωτεύουσας.

Ἀναζητώντας ἑβραϊκές παρουσίες πού ἐκδηλώθηκαν μέσα σ’ αὐτά τὰ 150 χρόνια, καί ἀφήνοντας κατὰ μέρος τίς ἑβραϊκές ρίζες καί παρουσίες πού δημιουργοῦνται σ’ ἀρχαῖα χρόνια, θά περῶσω σύντομα στίς διαπιστώσεις δύο ταξιδιωτῶν τοῦ 17ου αἰῶνα τοῦ dela Guilletiere

Ἀβραάμ Κωνσταντίνης

(1625 - 1705) καί τοῦ Ἰακώβου Spon (1647 - 1685), τοῦ πρώτου καθολικοῦ, τοῦ δευτέρου προτεστάντη, πού ὑποστήριξαν, ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο, ὅτι δέν ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στήν Ἀθήνα ἐπὶ τουρκοκρατίας, γιατί ὁ Σουλτάνος, εἶχε παραχωρήσει τό προνόμιο νά μή δέχονται στήν πόλη τους Ἑβραίους, πού ἦταν γνωστό πόσο ἐπιδέξιοι ἦσαν στήν ἀσκησι τοῦ ἐμπορίου, καί ἐπομένως, ἦταν ἀνεπιθύμητοι ἀνταγωνιστές. Ἀλλά, ποιός Σουλτάνος; Καί ποιός ἐποχῆς; Ὁ Δημ. Καμπούρογλου στήν Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων², διαφωνώντας μέ τή γνώμη αὐτή, γράφει:

«Κατά τά τελευταῖα ὅμως τῆς τουρκοκρατίας ἐτη φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐγκατεστημένοι καί δὴ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, Ἑβραῖοι τινές». Ἀλλά καί στόν 17ο αἰῶνα δέν ἦλθε ἐδῶ ὁ ψευδομεσσίας Σαμπετάι Τσεβῆ γιά νά κάνει τό κήρυμά του; Ἄν δέν ὑπῆρχε ἐβραϊκή παροικία γιατί νά ῥθει καί τί νά κάνει;

Θά σταθῶ, λοιπόν, λίγο στά χρόνια τοῦ Ὁθωνα, πού στόν ἐρχομό του ἦταν ἡ Ἀθήνα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν 14.000 (καί πρὶν μᾶλλον 10.000), καί μετά θά καταλήξω στήν ἐξιστόρηση ὅσων γεγονότων ἀνάγονται μέχρι καί τήν πρώτη εἰκοσιπενταετία ζωῆς τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς Ἀθήνας στόν αἰῶνα μας, καί ἡ ἐργασία αὐτῆς ἄς θεωρηθεῖ μιά προεργασία γιά τήν ὅλη μου προσπάθεια καί σκέψη πρὸς ἕνα συντονισμένο καί ὅσο τό δυνατόν ντοκουμενταρισμένο κείμενο βιβλίου. Ἐπίσης ἐπιθυμία μου εἶναι νά ὑπάρξουν παρατηρήσεις καί συμπληρώσεις καί ἴσως διορθώσεις ἐνδεχομένων λαθῶν μου, οὕτως ὥστε νά βρισκόμαστε ὅσο πλεονέκτημα ἔχουμε στήν ἱστορικὴ ἀλήθεια, γιατί δυστυχῶς δέν ὑπῆρχαν καί δέν

ὑπάρχουν ἀρχεῖα, τά δὲ ὑπάρχοντα τῇδε κακεῖσε στοιχεῖα ὀφείλω νά ὁμολογήσω ὅτι μαζεύτηκαν μέ τό σταγονόμετρο.

Πρῶτες ἐβραϊκές παρουσίες στήν Ἀθήνα

Στήν ἀκολουθία καί τήν αὐλή τοῦ πρώτου βασιλεία τῶν Ἑλλήνων βρίσκουμε τόν κόμη **Φρεδερίκο ντέ Σαπόρτα**, πού ἔχε ἔλθει μαζί του στήν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆ Βαυαρίας, ταγματάρχης καί μετὰ συνταγματάρχης, αὐλάρχης, ἀκόλουθος, ὑπασιπστής τοῦ Ὁθωνα, ἀνώτερος ταξιαρχῆς τοῦ Βασ. Συντάγματος τοῦ Σωτήρος, Μεγαλόσταυρος τοῦ τάγματος τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Ἰσπανίας κ.λπ. Τό ὄνομα μᾶς θυμίζει τόν Χανόχ Σαπόρτα ἢ Σαπόρτα, πού κατὰ τόν 15ο αἰῶνα χρημάτισε ραββῖνος στήν Ἀνδριανούπολη τῆς Θράκης (μετὰ ἀπὸ τό ραββῖνο Ἰσαάκ Zarefati (Σαρφατῆ), μέ ρίζες ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένεια τῆς Καταλονίας (Ἰσπανία). Προφανῶς, πρόκειται περὶ Σαπόρτα ἐκχριστιανισμένου. Παιρτήθηκε ἀπὸ τά διάφορα ἀξιώματα πέντε χρόνια μετὰ τήν ἀφίξη τοῦ Ὁθωνα στήν Ἑλλάδα. «Ἐλαβε τήν αἰτηθεῖσα ἄφεσιν»³ φαίνεται ὅτι ὁ **Μάξ Ρότσιλντ** ὑπῆρξε μέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁθωνα, κάθισε μόνιμα στήν Ἀθήνα, ἐφτιαξε παιδί, πού τό ἔνα, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὁ Κάρολος, γεννήθηκε τό 1843 στήν Ἀθήνα καί χρημάτισε πρόεδρος τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος. Ἀργότερα, στά ὀθωνικά πάντως χρόνια, παρατηροῦνται ἐδῶ ἀφίξεις Ἀσκεναζίμ ἢ Ἑσκεναζίμ (Γερμανοεβραῖοι), ὅπως Γκόλδσταϊν, Βαλενστάιν, Φλέμινγκερ, Χόφμαν, Σίλμπερμαν, Νάιτλινγκερ, Ρικάρντο καί ἄλλων ἀνεξακρίβωτου θρησκευματος, ὅπως Φίσερ, Στάγκελ, Λίκερ, Βούχερερμ, Κλάιν, Σέιμαν, Κρεμπάιερ, Βάβεκ, Μάϊφάρτ, Τσάχ, Ντυπόν, Φράνκ, Φιλίπ, Χάρτ, Μορλόκ, Γκάτ, Βίλμπεργκ, Σούλτζ, Λίμπερ, Βάγκνερ, Χάϊμαν, Χάγερ, Χάου, Χάουκος ἢ Χάουκολ, Γάικερ, Σέσσαρ, Χάγκ, Κέμπερ, Μάγερ. Τά ἐπαγγέλματά τους εἶναι πάσης φύσεως ἐμπορικά καί βιοτεχνικά ἢ μεσιτικά. Ἀκολουθεῖ ἀργότερα καί ἄλλο κύμα ἀπὸ Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη καί νησιωτικὴ Ἑλλάδα. Ἐξέχασα ν' ἀναφέρω καί τόν Δημήτριο Χόρν, ἐκχριστιανισμένο Γερμανοεβραῖο — πατέρα τοῦ μακαρίτη ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ καί θεατρικοῦ συγγραφέα Παντελεῖ Χόρν, πού γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στά 1881, καί παπποῦ τοῦ διακεκριμένου πρωταγωνιστῆ τοῦ θεάτρου Τάκη Χόρν. Ὁ παπποῦς Δημ. Χόρν νυμφεύθηκε μέ κόρη τό γένος Κουντουριώτη, τῆς γνωστῆς ὑδραϊκῆς οἰκογένειας καί διατηροῦσε χρηματομεσιτικὸ γραφεῖο στήν Ἀθήνα, Ἀριστείδου 14.

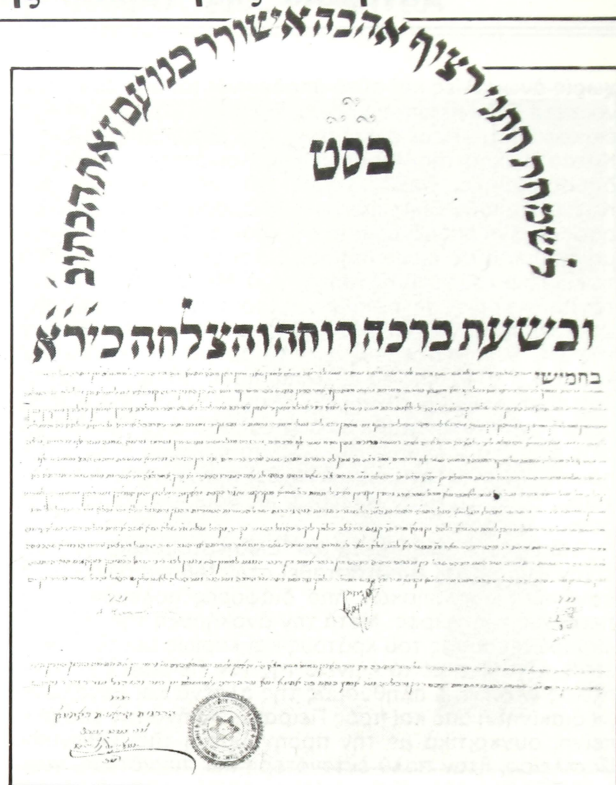
Αὐτό τό δεύτερο κύμα εἶναι σεφαραδικῆς προέλευσης (Ἰσπανοεβραῖοι) ἀπὸ τῆ λέξη «σεφάρδ», πού σημαίνει στά ἐβραϊκά «Ἰσπανία». Τέτοιος εἶναι ὁ Ἰσαάκ Γιεσουρούν⁴. Ἐφτάσε στά 1860 ἀπὸ τῆ Σμύρνης στή Χίο καί στά 1863 ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά στήν Ἀθήνα μέ τή δουλειά τοῦ γυρολόγου, γιά νά δημιουργήσει μιά παράδοση, αὐτός κι ἡ οἰκογένειά του, ἐντίμων ἀγωνιστῶν τῆς ζωῆς κι ἕνα σύμβολο ἐπιχειρηματικῆς δημιουργίας στή βιοτεχνία ἀρχικά καί μετὰ στή βιομηχανία. Δημιουργήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τό 1850 καί μετὰ Ἑβραῖοι πλανόδιοι πωλητές σέ γυαλικά, γυρολόγοι ὕφασμάτων ἢ παλαιῶν ἀντικειμένων, πού διατηρήθηκαν γιά ἀρκετά χρόνια μετὰ τήν εἴσοδο τοῦ αἰῶνα μας καί συνεχίζονται καί σήμερ σέ μιά γενικευμένη κλίμακα προσώπων καί προελεύσεων.

Σύσταση Ίσραηλιτικής Ἀδελφότητος στήν Ἀθήνα

Τό πρώτο βήμα γιά τή συγκρότηση ἑνός νόμιμου ὀργανωμένου διοικητικοῦ ὀργάνου γίνεται, ἀπό τήν ὑπάρχουσα στήν Ἀθήνα ἐβραϊκή παροικία, κατά τό 1896. Συντάσσεται ἕνα καταστατικό ἀπό 22 ἄρθρα στίς 2 Φεβρουαρίου 1890, ὑπογράφεται ἀπό 19 ἄτομα (ἄνδρες), καί ὑποβάλλεται πρὸς θεώρηση καί ἐγκριση στήν ἐλληνική κυβέρνηση, μέ τήν ἐπιγραφή «Καταστατικόν τῆς ἐν Ἀθήναις Ίσραηλιτικῆς Ἀδελφότητος». Μέ τή σειρά τῶν υπογραφῶν αὐτοῦ τοῦ κειμένου διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα ὀνόματα: Βεχὸρ Ἰσαάκ Ἰεσουρούν, Ἰσαάκ Ἀλβαχλῆς, Δαβὶδ Σκινεζές, Ἡλίας Δ. Σκινεζές, Μωυσῆς Δ. Σκινεζές, Ἰούδας Ραβίτζ, Λέων Βαρούχ, Μωυσῆς Σ. Φόρτες, Χάιμ Τολέδος, Ἀαρών Μ. Μισραχῆς, Ἐμμανουήλ Ταβάνς, Χάιμ Ταβάνς, Χάιμ Νασσί, Ἰωσήφ Ἰεσουρούν, Νισσίμ Χ. Κοέν, Ἀαρών Σ. Μισραχῆς, Κάρολος Ρότσιλντ Μ.Σ. Λεβῆς, Α. Κωνσταντίνης. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, ὑπογράφουν τό ὑποβληθέν πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν ἀντίγραφο, ὁ πρῶτος ὡς πρόεδρος τῆς, ὁ δεῦτερος ὡς ταμίας τῆς καί ὁ τρίτος ὡς γραμματεὺς τῆς.

Προέβλεπε τὸ σχέδιο, ὅτι τριμελής ἐπιτροπὴ θά διοικεῖ τὰ θέματα τῆς Ἀδελφότητος, ἐκλεγομένη κάθε τρία χρόνια ἀπὸ τῆ συνέλευση τῶν μελῶν τῆς, ὅτι αὐτὰ θά εἶναι ὁ πρόεδρος, ὁ ταμίας καί ὁ γραμματεὺς (ἄρθρ. 2) καί ὅτι γιά τὰ πέντε πρῶτα χρόνια τιμητικῶς ἐκλέγεται ὡς πρόεδρος ὁ παραπάνω ἀναφερόμενος καί τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα (τοῦ ταμια καὶ τοῦ γραμματέα) ἄρθρ. 21. Ἐκτός ἀπὸ τῆς ἄλλης διαδικαστικῆς καί οὐσιαστικῆς διατάξεις Κανονισμοῦ, ἐκπροσώπηση τοῦ Ὁργάνου κ.λπ., ὀφείλουμε νά ἐπισημάνουμε τῆς ἀκόλουθες δύο: α) ὅτι ἡ συμμετοχὴ στήν Ἀδελφότητα ἦταν προαιρετικὴ μὲ ἀναγκαῖα προϋπόθεση ὅτι τὸ μέλος ἔπρεπε νά εἶναι μόνιμος κάτοικος Ἀθηνῶν ἀπὸ δεκαετίας, ἡ δὲ εἰσοδοχὴ του ἔπρεπε νά ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ καί τῇ (συμβουλευτικῇ) ψήφῳ τοῦ ραββίνου καί β) ὅτι ἡ Ἀδελφότητα θά παρέχει κάθε χρόνο εἰσφορά σὶ Πτωχοκομεῖο καί τὰ Νοσοκομεῖα «Ἐλπίς» καί «Εὐαγγελισμός», ἐπίσηςδὲ καί ἐκτάκτως σὲ περίπτωσι δυσπραγίας μὲ ἐγκριση τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὅπως βλέπουμε, ὁ χαρακτήρας τοῦ Ὁργάνου τῆς Ἀδελφότητος ἦταν σωματειακός καί κοινωφελής (ἄρθρα 15 καί 19) ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν καί φτωχῶν, συντηρούμενος ἀπὸ τῇ μηνιαίᾳ συνδρομῇ τῶν μελῶν (μία δραχμὴ) πού προέβλεπε τὸ Καταστατικό, ἐκτός «ἂν τὸ μέλος δὲν μπορούσε νά καταβάλει «ἐνεκεν ἐνδεΐας» (ἄρθρ. 16)». Ὡστε, λοιπόν, ὑπῆρχαν καί οἱ «ἐνδεεῖς», πού ὑπάρχουν σὲ κάθε κοινωνία καί φυσικά, ὑπῆρχαν σ' αὐτῇ τῇ μικρῇ ἐβραϊκῇ κοινωνίᾳ τῆς τότε Ἀθήνας, πού τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ παραπάνω δέκα ἐννιά, μέ τὰ γυναικόπαιδά τους καί ὅλους τοὺς ἄλλους πού θά βρίσκονταν ἐντός ἢ ἐκτός αὐτῆς τῆς νεοσύστατης Ἀδελφότητος. Ὑπῆρχαν, βέβαια, καί οἱ πλούσιοι, προορισμένοι, λές ἀπὸ «θεία οἰκονομία», ν' ἀπαλύνουν τῶν πτωχῶν καί τῆς ἀνάγκης τῶν ἀδυνάτων καί φτωχῶν. Δέν θά περάσει ἀπαρατήρητη ἡ παραπάνω διάταξη γιά τὸ πτωχοκομεῖο καί τὰ δύο νοσηλευτικὰ ἱδρύματα πού σκέφθηκαν οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς μικρῆς κοινωνίας τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀθήνας τοῦ 1890, μόνιμοι κάτοικοι τῆς τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1880 (σύμφωνα μὲ τὸν ὅρο ἄρθρ. 15, πού ἀνέφερα). Ὅπως γνωρίζουμε, ἡ ὑποχρέωση τῆς φιλανθρωπίας (τσεδακά) διακηρύσσεται σὲ ὅλα τὰ Βιβλία τῶν Γραφῶν (Πεντάτευ-

Γαμικὸ συμφωνικὸ (Κετομπά), συνταχθέν τὸ 1896 στήν Ἀθῆνα ἀπὸ τὸν Ραββίνου Σολομών Ἰωσήφ

χο, Προφῆτες, Ψαλμοὺς) καί θεωρήθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς ραββίνους καί διδασκάλους τοῦ Νόμου ὡς μιὰ ἀπὸ τῆς θεμελιώδεις «Καλές Πράξεις» (Μισσὸτ) τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Ἡ πρόβλεψη γιά ἀγαθοεργίες ἦταν στήν ἀρμοδιότητα τῆς Τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἀδελφότητος, πού ἀποφάσιζε γιά τῆς ἐκάστοτε οἰκονομικῆς ἐνισχύσεις πρὸς τὰ ἀναφερθέντα ἱδρύματα, εἶχε ὅμως δικαίωμα ὁ Πρόεδρος (Κάρολος Ρότσιλντ), σὲ κατεπίγουσα περίστασι, νά διαπανεργίε γιά ἀγαθοεργίες μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν δρχ. 25, χωρὶς νά ἔχει ἀποφασίσει ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν δαπάνη, ἀρκεῖ νά τῆς δικαιολογοῦσε στήν πρώτη συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς καί αὐτὴ νά τὴν ἐνέκρινε, διαφορετικὰ, θά καταλογιζόταν εἰς βάρος του (ἄρθρ. 12). Αὐτὴ ἡ εὐχέρεια ἀλλὰ καί εὐθύνη τοῦ προέδρου, δείχνει ἀκριβῶς τῆς οἰκονομικῆς δυνατότητες πού αὐτὸς εἶχε γιά τὴν ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν σκοπῶν του, σὲ Προοίμιό του, τὸ Καταστατικὸ τῆς Ἀδελφότητος (ἔργα κοινωφελῆ, οἰκοδόμησι συναγωγῆς, σχολείου κ.λπ.).

Τὸ Καταστατικὸ ὑποβλήθηκε σὶ ἀρμόδιο ὑπουργεῖο (ὑπ. Στέφανος Δραγούμης, κυβερνήσις Χαρ. Τρικούπη), ἐγκρίθηκε καί δημοσιεύθηκε τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα τῆς ἐγκρίσεως τοῦ μέ αὐτοῦσι τὸ κείμενον του. Τὸ ἐγκριτικὸ Διάταγμα τῆς 30.4.1890 ὑποχρέωνε τὴν Ἀδελφότητα νά ὑποβάλλει κατὰ τὸ πρῶτο τρίμηνο κάθε ἐτους πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τῇ λογοδοσίᾳ τῆς γιά τὸ προηγούμενο ἐτος καί προέβλεπε ὅτι σὲ περίπτωσι «παραβάσεως ἢ μὴ ἐκτελέσεως ὁρου τινὸς τοῦ ἐγκρινόμενου καταστατικοῦ ἢ μὴ ἐγκαίῳ ὑποβολῆς λογοδοσίας τινός» τὸ ὑπουργεῖο εἶχε τὸ δικαίωμα νά ἀνακαλέσει τὴν ἐγκρισὴ του.

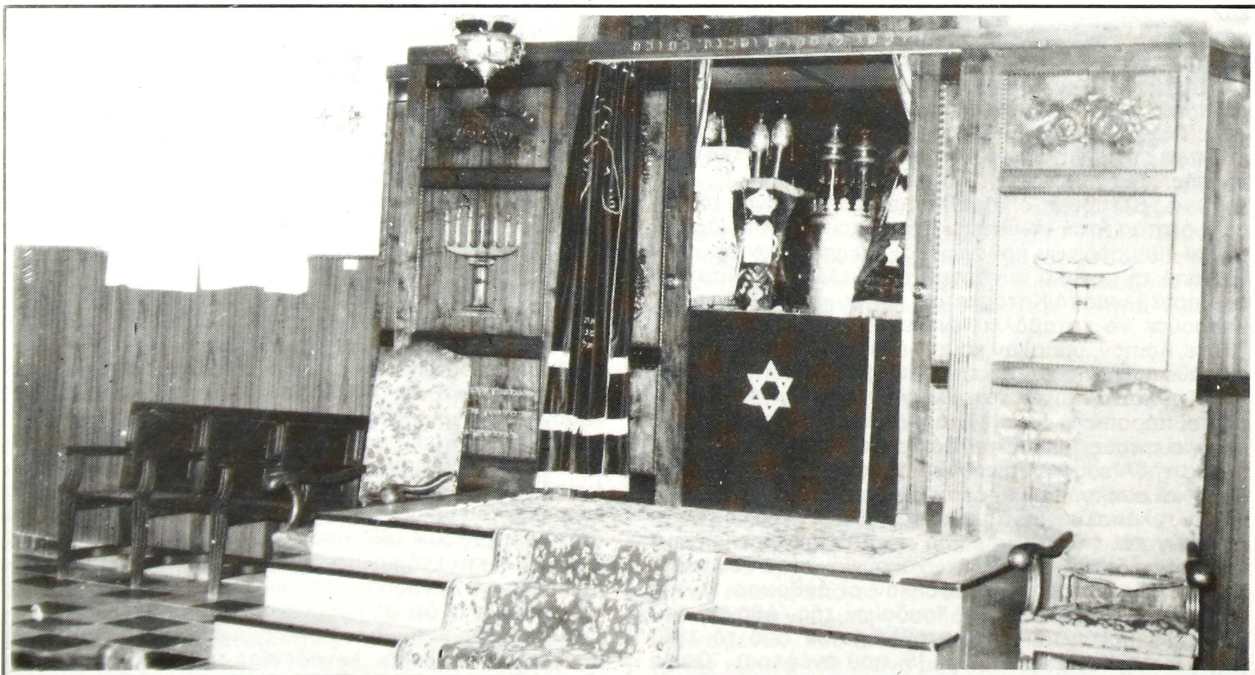
Τὰ πράγματα, ὅπως φαίνεται, κύλησαν κανονικὰ καί

χωρίς ἀνωμαλίες καί αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό τό ἐπόμενο, μετὰ δέκα περίπου χρόνια, ἐγκριθέν Καταστατικό μέ ἐπικεφαλίδα «Περί ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν», δημοσιεύθηκε ὁμως χωρίς τό νέο κείμενο τοῦ Καταστατικοῦ⁸. Εἶχε, πάντως, 28 ἄρθρα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἕνα ἐπόμενο (μετὰ ἑξί χρόνια) Βασιλικό Διάταγμα, πού κι αὐτό ὁμως δημοσιεύεται χωρίς ν' ἀκολουθεῖ τό κείμενο τοῦ νέου Καταστατικοῦ. Μέ τό τελευταῖο διάταγμα ἐγκρίνονται ὁρισμένες τροποποιήσεις πού εἶχε ψηφίσει ἡ Γεν. Συνέλευση τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος τῆς 2.4.1906, ἀναφερόμενες στά ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ 5, 6, 11, 12, 13, 18 καί 26⁹. Δηλαδή, τά ἀρχικά 22 ἄρθρα εἶχαν γίνει 28, ἀλλά μέχρι στιγμῆς τόσο τό περριχόμενο τῶν 6 νέων ἄρθρων ὅσο καί οἱ ἄλλες τροποποιήσεις μᾶς διαφεύγουν. Πάντως, τό σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ πρῶν Ἀδελφότητα εἶχε ἀναχθεῖ πλέον σέ Κοινότητα, χωρίς ὁμως νά ἀναγνωρίζεται ὡς νόμιμο πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου.

Ἦδη ἀπό τό 1897, μετὰ τόν Ἑλληνοτουρκικό πόλεμο, εἶχαν φθάσει καί ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα ἀρκετές οἰκογένειες ὁμοθησίων ἀπό διάφορες πολεμόπληκτες περιοχές τῆς χώρας. Μετὰ τήν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τοῦ κράτους καί κυρίως μεταξὺ 1880 - 1896, ἡ Ἀθήνα μέ τό ἐπίνειό της τόν Πειραιά εἶχε γίνει πόλος ἑλξεως, ὁ πληθυσμός της ὁλοένα καί μεγάλωνε. Ἡ διακίνηση ἀπό καί πρὸς Πειραιά - Ἀθήνα τήν ἐποχὴ ἐκείνη, συγκριτικά μέ τήν προηγούμενη τῆς Ὁθωνικῆς Βασιλείας, ἦταν πολύ ἐντονότερη καί συχνότερη, γιατί ἐκεῖ δέν βρισκόταν μόνο τό ἐπίκεντρο πολιτικῶν ζυμῶσεων μέ τά καίρια ἐθνικά προβλήματα (Ἡπειρωτικό, Θεσσαλικό, Κρητικό, Μακεδονικό, Μικρασιατικό), ἀλλά καί τό

πνευματικό καί κοινωνικό κέντρο, ἐκεῖ λικνιζόταν ἡ μνήμη τοῦ ἀρχαίου Κλεινοῦ Ἀστεως. Ἦταν παράλληλα καί πόλη ἐμπορική ἢ πρωτεύουσα. Καί νά σκεφτεῖ κανεῖς, ὅτι μέ πληθυσμό 14.000 τό 1836 καί 30.000 τό 1845 ἔπιασε τίς 63.000 τό 1810, τίς 85.000 τό 1887, τίς 168.000 τό 1909 καί τίς 360.000 τό 1916!¹⁰ Ὁ Ἀραβας Μαροκινός γεωγράφος Ἐδρίση, περιγράφοντας τήν Ἀθήνα, ἔγραφε γιά «πόλη πολυάνθρωπη, περιτριγυρισμένη ἀπό κήπους καί ἀγρούς (11ος αἰώνας)¹¹. Μετὰ ἑφτά αἰῶνες σέ μιὰ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν (1846), περιγράφεται μέ ἔντονα χρώματα ἡ ἀθλιότητά τῆς Ἀθήνας ἀπό πλευρᾶς σχεδίου ὁδῶν καί ἡ φοβερή ρύπανση αὐτῶν τῶν δρόμων τοῦ «κλεινοῦ ἀστεως»¹². Ὡστόσο, τό γόητρο καί ἡ ἑλξη τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξαν, ὅπως ξέρουμε, ἀνέκαθεν ἀκαταμάχητα. Ἐπειτα, κατὰ τήν μετεπαναστατική ἐποχὴ καί μέχρι τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀλλά καί μεταγενέστερα, ἡ ὑπαιθρος ὑπέφερε δεινά ἀπό τή μάλιστα τῆς ληστείας.

Ἡ ἀστυφιλία, λοιπόν, ὑπῆρξε ὁ κοινός παρονομαστής καί τό ἐλιξήριο βιωτικῶν, κοινωνικῶν καί ἄλλων ἀναγκῶν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, καί γενικότερα, ὁ εὐρωπαϊκός διαφωτισμός καί τά μηνύματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης εἶχαν ἀρχίσει νά εἰσβάλλουν καί στή μικρὴ πληγωμένη Ἑλλάδα, καί ἤδη, τά πρῶτα Συντάγματα τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας τῆς Ἐπιδαύρου καί τῆς Τροιζήνας, ἀναγνώριζαν τό δικαίωμα τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγένειας, καθὼς καί τά δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνα πολίτη ὑπὸ ὁρισμένες προϋποθέσεις σέ ντόπιους καί ξένους ἐγκατεστημένους ἐδῶ, κάτι πού εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιά τοὺς μειονοτικούς πληθυσμούς τῆς Ἑλλάδας. Καί ὁμως, θά ἔπρεπε νά γίνουν πολλὰ ἀκόμη βήματα γιά νά ἐπικρατήσῃ, ἔστω σχετικά, τό πνεῦμα τῆς χειραφέτησης λαῶν καί ἀτόμων, γιά ν' ἀπαλλαγοῦν μερικοὶ ἀπό κάποιες πα-

Τό ἐσωτερικό τῆς παλιᾶς Συναγωγῆς.

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

νάρχαιες, στενόκαρδες ἀντιλήψεις, προλήψεις καί προκαταλήψεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ φράση πού ξεστόμισε στὰ 1890 ὁ πρύτανης τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Γεώργιος Μιστριώτης**, καθηγητῆς φιλολογίας, ὅταν μιά Ἑλληνίδα, ἡ Ἰωάννα Στεφανόπολι υπέβαλε αἴτησή της νά γραφεῖ στή Φιλοσοφική Σχολή. Καί εἶπε ὁ Μιστριώτης: «Εἶναι φοβερόν! Τό ἱερόν τέμενος τῶν Μουσῶν θά μόλυνθεῖ». Ἡ ἱστορία ἔχει καταγράψει τόν Μιστριώτη ὡς φανατικό ἀρχηγό τῶν καθαρευουσιάνων τῆς ἐποχῆς του, ὄχι ὅμως καί ὡς μισογύνῃ! Καί δέν ἀποκλείεται νά ἦταν, ὅταν ἐγραψε τὰ παραπάνω (σέ ἡλικία 44 ἐτῶν).

Ὁκτῶ χρόνια νωρίτερα, μιά ἀθηναϊκή ἐφημερίδα γνωστοποιοῦσε στούς ἀναγνώστες της ὡς περιέργο φαινόμενο ὅτι «εἰς τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἐνεγράφη ὁ πρῶτος Ἰσραηλίτης ἐκ Κερκύρας»¹³. Πρόκειται γιά τόν Ραφαήλ Κόρη, πού στό ἔτος 1885 βγῆκε ἀριστοῦχος τῆς ἱατρικῆς. Τρία χρόνια νωρίτερα μιά Ἀθηναία Ἑβραίουπούλα, ἡ δις Λευκάς Σκινεζέ, ἐπαίρνε τό πτυχίο της στό Ἀρσάκειο καί γινόταν δασκάλα στό ἰδιωτικό σχολεῖο τῶν Ἰωάννου καί Φανῆς ΧΙΛΛ¹⁴. Ἐπίσης στό Ἀρσάκειο, τόν ἴδιο χρόνο, «διακρίνεται ἡ δις Ἑσθήρ Φόρτε», δύο Ἑβραῖοι φοιτοῦν στή Νομική Σχολή τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί πέντε στό Πανδιδακτήριο¹⁵, μιά σχολή τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δημιουργήμα Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, πού ἀπό τόν Ε' μ.Χ. αἰῶνα λειτουργοῦσε σέ ἐπίπεδο σημερινοῦ Πανεπιστημίου. Πιθανότατα οἱ δύο σπουδάστριες Λευκάς Σκινεζέ καί Ἑσθήρ Φόρτες ἦταν κόρες τῶν παραπάνω ἰδρυτῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Ἀδελφότητας, ἀντίστοιχα Δαβίδ Σκινεζέ καί Μωσὴ Φόρτε. Ἀποσπῶ ἀπό μίαν ἄλλη ἐφημερίδα τῆς Ἀθήνας τήν ἀκόλουθη ἀνακοίνωση σχετικὰ μέ δύο ἄλλους Ἑβραίους σπουδαστές: «Ἀνεχώρησαν εἰς Ἰωάννινα οἱ κ.κ. Ἰσαάκ Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς Νομικῆς, καί Μωσιὸν Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς, νέοι εὐγενεῖς ἀμφοτέροι καί διακρινόμενοι διά τήν φιλοπονίαν αὐτῶν»¹⁶. Καί μιά ἄλλη: «Διῆλθεν ἐκ Πειραιῶς μεταβαίνουσα εἰς Ἰωάννινα μετά τοῦ ἀδελφοῦ της προερχομένη ἐκ Παρισίων ἡ εὐπαίδευτος θυγάτηρ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις βαθυπλοῦτου Ἰσραηλίου Δαβιτζῶν ἐφέντη»¹⁷.

Αὐτὰ εἶναι λίγα καί ἐνδεικτικά ἀπό τὰ πάμπολλα παραδείγματα τῶν εὐπαίδετων Ἑβραιοπαίδων πού θ' ἀκολουθήσουν γιά σπουδὴ καί μάθηση, γιά πρόοδο καί εὐημερία, στήν Ἀθήνα κατὰ τή διαδρομὴ τῶν 150 χρόνων μέχρι σήμερα ἀπὸ τότε πού ἐπίσημα ἀναγνωρίστηκε ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἡ πείρα ἀπέδειξε ὅτι ἀπολάμβαναν τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνα πολίτη, ἐλληνοτραφεῖς καί ἐλληνομαθέστατοι παραδοσιακὰ ἀπὸ πατρικὲς καί προγονικὲς καταβολές, γεννημένοι στὰ ἐλληνικά χῶματα, νομοταγεῖς καί φιλοπάτριδες. Οἱ ἐλληνικὲς καταβολές εἶχαν ξεκινήσει τριακόσια καί πλέον χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν ἐλληνοτραφεστάτο νεοπλατωνικό φιλόσοφο Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖο καί οἱ προπάτορές τους τίς εἶχαν διατηρήσει καί μεταφέρει στήν σκυταλοδρομίαν τῶν αἰώνων, διαφυλάσσοντας ὥστόσο τό τιμαλφές τῆς θρησκείας τους.

Κάρολος Ρότσιλδ: πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

Αλλά, ἄς ξαναγυρίσουμε στό Ρότσιλδ καί στήν Ἀδελφότητα. Ποιὸς ἦταν αὐτός ὁ **Κάρολος Ρότσιλδ**; Γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στὰ 1843 καί ἦταν γιὸς τοῦ

Μνημεῖο θυμάτων Ὀλοκαυτώματος στό Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν

Μάξ Ρότσιλδ πού ἀνῆκε στήν ἀκολουθία τοῦ Ὁθωνα καί εἶχε φτάσει μαζί του στήν Ελλάδα ἀπὸ τό 1833 καί ἀσφαλῶς, θά ἦταν (ὁ πατέρας του) ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο Ρότσιλδ (ὄνομα μικρὸ δέν βρέθηκε) πού στὰ 1841, ὅταν ἱδρύθηκε ἡ Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς πρῶτους μετόχους της γιά 100 μετοχές¹⁸. Τό ἐλληνικὸ Δημόσιο εἶχε γραφεῖ γιά 1.000 μετοχές. Ἀπὸ γεννησιμίου του Ἑλλήνας καί Ἑβραῖος, συμμετεῖχε σέ κάθε ἐκδήλωση πούμποροῦσαν νά παρακολουθήσουν οἱ ἄλλοι Ἑλληνοεβραῖοι. Ἔτσι, κατὰ Ἰούνιο 1891 τὸν βρίσκουμε νά ἐκλέγεται Σύμβουλος τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέλος τοῦ ὁποίου ἦταν καί ὁ **Πρίγκηψ Νικόλαος**, γιὸς Γεωργίου Α'¹⁹. Στίς 26 Μαΐου 1892, ἐκλέγεται ὁμοφώνως μέλος τῆς 3μελοῦς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», μέ πρόεδρο τότε τὸν **Νικόλαο Γ. Πολίτη**, τό γνωστὸ καθηγητῆ τῆς Λαογραφίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν²⁰. Στίς 14.3.1893 ἐκλέγεται μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέ πρόεδρο τὸν **Ι. Φωκιανό** καί ἄλλους ἔνδεκα συμβούλους²¹. Στίς 2 Φεβρουαρίου 1914 ἄρθρο τοῦ **Θ. Βελλιανίτη** μᾶς πληροφορεῖ ποιά ἦσαν τὰ μέλη τοῦ Κομιτάτου τῶν Ἀπόκρεω. Ἦσαν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ μαζί μέ τοὺς **Γεώργιο Σουρῆ, Θέμο Ἀννίνο, Ἀριστείδη Ρούκη, Πέτρο Κανελλίδη καί Μιχαὴλ Λάμπρο**. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι εἶχαν ἤδη πεθάνει ὅταν γραφόταν τό ἄρθρο²².

Ὁ Κάρολος Ρότσιλδ, ἦταν ἐμπορος στό ἐπάγγελμα, καί ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς Ἐμπορικοὺς Ὁδηγούς τῆς ἐποχῆς, διατηροῦσε τό κατάστημα ὀπλων καί εἰδῶν κυνηγίου στήν ὁδὸ Ἑρμοῦ ἀρ. 83, ἱδρυθέν ἀπὸ τὸν πατέρα του στὰ 1833. Διατηροῦσε ἐπίσης καί παραγγελιοδοχικὸ γραφεῖο στήν ὁδὸ Ἑρμοῦ ἀρ. 91 (ἔτος 1891) καί μεταγενέστερα στήν ὁδὸ Ζαλοκώστα ἀρ. 6 (ἔτη 1904 - 1905). Ὁ

πατέρας του φέρεται καί ὡς ἔμπορος δερμάτων Εὐρώπης καί καθρεπτῶν στήν ἴδια διεύθυνση Ἑρμοῦ 91, ἀλλά μόνο στόν ἔμπορικό ὁδηγό Μπούκα τοῦ 1875, μετὰ δέν φαίνεται τίποτα²³.

Ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος ὁ Κάρολος Ρότσιλδ ἐκτέλεσε τὰ καθήκοντά του χωρίς καμιά ἐνδοκοινοτική προστριβή καί ἀντιδικία καί εἶχε τό δυσάρεστο προνόμιο νά διατυπώσει στήν πόλη του καί ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως Θεοδώρου Δηλιγιάννη ἀνησυχίες γιά τίς τραγικές συνέπειες τῶν γεγονότων τῆς Ἑπτανήσου καί τήν ἀλληλοσυγκρουόμενη ἀρθρογραφία καί εἰδησεογραφία τοῦ ἡμερήσιου Τύπου τῶν Ἀθηνῶν καί ἀλλοῦ, ὅταν κατὰ τό Πάσχα τοῦ 1891 εἶχε δολοφονηθεῖ στήν Κέρκυρα ἡ Ἑβραιοπούλα **Ρουμπίνη Σάρδα** καί σάλος εἶχε ἐπακολουθήσει σέ Κέρκυρα καί Ζάκυνθο μέ τήν κατακραυγή κατὰ τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων (καί φυσικά μέ τόν ψυχικό ἀντίκτυπο γιά τοὺς Ἑβραίους ὅλης τῆς Ἑλλάδας) ὅτι ἡ μικρή ἦταν χριστιανή καί ὅτι ὁ φόνος τῆς ἦταν ἔργο τῶν Ἑβραίων. Ἡ δόλια, γελοία καί αἰώνια συκοφαντία τοῦ ἱεροτελεστικοῦ φόνου, αὐτή πού, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ ἱστορία γιά δικαίους καί ἀδίκους, πρῶτοι οἱ εἰδωλολάτρες εἶχαν ἐφεύρει καί χρησιμοποιήσει κατὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν πρὸς παρεμπόδιση τῆς ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅμως αὐτό εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία καί ὄχι ἀντικείμενο αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐργασίας²⁴. Ἡ Ἀδελφότητα τῆς Ἀθήνας καί ὁ πρόεδρος τῆς φρόντισαν νά σταλοῦν βοηθήματα δικά του καί κυβερνητικά πρὸς τοὺς παθόντες καί κυρίως σέ 4 - 5 οἰκογένειες στή Ζάκυνθο πού εἶχαν μείνει χωρὶς ψωμί καί χωρὶς στέγη, ἀφοῦ τὰ σπίτια τους ἦταν ἀχρηστα πιά, τὰ πορτοπαράθυρά τους ἦταν σμπαραλισμένα καί εἶχεν ἐπακολουθήσει διαρπαγή καί λεηλασία χρημάτων, κοσμημάτων καί σκευῶν τους. Ἡ «Τσεδακά» θά ἔπαιζε κι ἐδῶ τό ρόλο τῆς, ἀλλά ὑπάρχουν καί τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι στήν ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ 1890 - 1895 ἀπὸ τό σύνολο τῶν 40 ἕως 50 ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν, δηλαδὴ πληθυσμοῦ 200 - 250 ψυχῶν, οἱ περισσότεροι ἦσαν φτωχολογιά. Τό ἄλλο ἄκρο, τῶν καλοστεκούμενων, ἦταν ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων καί μικροαστῶν τῆς μεταπρατικῆς κοινωνίας καί ἐλάχιστοι βιοτέχνες, μιὰ μικρὴ κοινωνία πού σέ λίγα ὥστόσο χρόνια (ἔτσι καθὼς οἱ μικροὶ προσδεύουν μέ τό νοικοκυριστικό καί ὄχι σπάταλο πνεῦμα τους, θά φτάσουν τόν ἀριθμὸ τῶν 800 (στὰ 1901) καί τῶν 6.000 στὰ 1925²⁵.

Οἱ Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, κάποιον ἀπὸ τὰ παρακλάδια κλάδου τῆς Φραγκφούρτης, ὄχι πάντως τραπεζικοῦ, πού εἶχε ἀκολουθήσει τόν Ὅθωνα στήν Ἀθήνα, θ' ἀποτελοῦσαν ἀσφαλῶς τήν ὑψηλὴ ἑβραϊκὴ κοινωνία τῆς Ἀθήνας. Οἱ τάφοι τοῦ Μάξ καί Καρόλου Ρότσιλδ βρίσκονται στό Α' Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο, ὅπως ἄκουσα.

Θά ἦσαν τουλάχιστο *de facto* μέλη τῆς Ἀδελφότητος, καί μετὰ Κοινότητος, γιά τίς θρησκευτικές τους ἀνάγκες, ἐκτός δὲ ἀπὸ τόν Κάρολο ὑπῆρχε καί ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ²⁶, γιὸς καί αὐτός τοῦ Μάξ Ρότσιλδ, πού στὰ 1835 ἰδρύει στόν Πειραιᾶ καρφοβελονοποιεῖο μέ 25 ἐργάτες προσωπικό, καθὼς καί ζυθοποιεῖο - παγοποιεῖο, μέ παραγωγή 27.000 κιλῶν πάγο τό χρόνο στὰ 1877. Σέ ἄλλη εἰδηση διαβάζω ὅτι: «15/27 Ἰουνίου 1875. Νέον ἀτμοκίνητον ἐργοστάσιο οἰκοδομεῖται ἀπέναντι τοῦ σιδηρουργείου τοῦ κ. Μάκ Δουαλ, δαπάνη τοῦ κ. Αὐγούστου Ρότσιλδ²⁷».

Καί μιὰ ἄλλη: «Νέον ἐργοστάσιον (Αὐγ. Ρότσιλδ) ἐκκοκιστικῶν τοῦ βάμβακος μηχανημάτων καί σανιδοσχιστικῆς μηχανῆς».

Ἀλλὰ καί μιὰ ἄλλη εἰδηση ἐφημερίδας γράφει γιά κά-

Τελετὴ στὴ Συναγωγὴ Ἀθηνῶν

ποια πυρκαγιά πού ἐπιασε στόν Πειραιᾶ στήν «οἰκίαν τοῦ Ἑμμανουήλ Γκίγκιζας, ἐνθα κατοικεῖ ὁ Χ. Ρότσιλδ, ἐργοστασιάρχης, κειμένη κατὰ τήν συνοικίαν Ζέας, ἐξ ἧς ἀπετεφρώθη ἅπασα ἡ στέγη αὐτῆς καί διάφορα κουφώματα ἀξίας 10.000 περίπου δραχμῶν καί τινὰ ἐπιπλα τοῦ κ. Ρότσιλδ...». Ἡ πυρκαγιά χρονολογεῖται στίς 5.9.1884, ἀλλὰ τό ἀρχικὸ Χ τοῦ ὀνόματος, ἂν δέν εἶναι λάθος, κάποιον ἄλλο Ρότσιλδ θά ἀφορᾷ, ἀγνώστων λοιπὸν στοιχείων.

Ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ εἶχε καί μουσικὰ ἐνδιαφέροντα, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τίς πληροφορίες ὅτι ὑπῆρξε μέλος Μουσικῆς Ἑταιρείας «Εὐτέρπη», στίς 19.3.1873 στό σπίτι τοῦ Μ. Καλλιφρονᾶ παρουσία τῶν μελῶν τῆς ἐκτελέστηκαν κομμάτια ἰταλικῆς μουσικῆς καί ἔλαβαν μέρος οἱ «Μίνδλερ, Χ. Βέλκερ, Αὐγουστος Ρότσιλδ, Ρ. Παριζίνης, Φ. Βολονίνης, ἀδελφοὶ Σαββατίνι, Μιχ. Μελάς καί ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Ι. Τσάτσου... Ἐπίσης, στὴ φωνητικὴ μουσικὴ ἔλαβαν μέρος: Καλλιφρονᾶς, Νάζος, Βερέτας, Ἐννιγκ, Μπεζόλ καί Ρότσιλδ». Ὅταν πέθανε ἡ ψυχὴ τῆς «Εὐτέρπης», ὁ Ρ. Παριζίνης (Νοέμβριος 1875) διαλύθηκε κι αὐτὴ²⁹. Ἀπὸ τοὺς Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, ὁ μὲν Αὐγουστος πέθανε κατὰ Ἰανουάριο 1913, ὁ δὲ Κάρολος στίς 26.6.1978 καί οἱ δύο, δηλ. σέ ἡλικία 75 ἐτῶν³⁰.

Καί γιά νά τελειώσω μέ τοὺς Ρότσιλδ θά πρέπει νά πῶ ὅτι ὁ Κάρολος δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν πλάκα πού εἶναι ἐντοιχισμένη στήν παλιὰ Συναγωγὴ τῆς ὁδοῦ Μελιδωνῆ, γιὰτὶ ἂν τήν διαβάσει κανεὶς θά διαπιστώσει ὅτι

δέν ὑπάρχει ἐκεῖ τό ὄνομά του ὡς εὐεργέτη, ὅπως πρίν πολλά χρόνια σέ κάποιο φύλλο τοῦ Jewish Chronicle, ὁ ἐδῶ ἀνταποκριτής του Σάμ Μοντιάνο εἶχε γράψει. Τό ὄνομα τοῦ εὐεργέτη εἶναι γυναίκα· κι αὐτή εἶναι ἡ Βαρώνη Ἀλφόνσου Ρότσιλδ. Ὁ Ἀλφόνσος αὐτός εἶχε προσφέρει ὡς ἐπαθλο δρχ. 7.500 γιά κάποιο δραματικό διαγωνισμό κατά τό 1914, δέν ξέρω ὅμως τί ἀπέγινε. Εἶναι αὐτός πού μέ πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ καί ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Ἑ. Βενιζέλου τιμήθηκε μέ τόν Ἀργυρό Σταυρό τοῦ Σωτήρος γιά τίς καλές του ὑπηρεσίες κατά τόν πόλεμο. Μᾶς πληροφορεῖ ἡ «Ἰσραηλιτική Ἐπιθεώρηση» τοῦ Μωυσή Χαΐμη, αὐτό τό περισπούδαστο καί ἀνεκμετάλλευτο ἀπό τούς ὁμοθρήσκους (διοικοῦντες καί μή) περιοδικό μέχρι σήμερα, ὅτι «ὁ Κ. Ρότσιλδ ἀνέπτυξε ἐξαιρετική δραστηριότητα εἰς τόν κύκλον τῶν σχέσεων του ἐν κρισιμωτάταις στιγμήσιν πρὸς τό κράτος, ἀλλά ἡ δραστηριότης του ἐγένετο εἰς αὐτό καί πολλῶν οἰκονομιῶν πρόξενος»³¹. Ὡς τελευταῖο Ρότσιλδ ἀναφέρω ἐκείνον πού κατά τό 1897 συνέβαλε μέ δωρεά του πρὸς τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα Χαλκίδας νά γίνει ἡ περίφραση τοῦ ξέφραγου μέχρι τότε νεκροταφείου της καί τό ὀνοματεπώνυμό του ἦταν Φερδινάνδος Ρότσιλδ³².

Ἡ ἀνέγερση τῆς πρώτης Συναγωγῆς

Μετά τό Συμβούλιο Ρότσιλδ, τό ἐπόμενο, μέ τίς ἀρχαιρεσίες τοῦ 1898, Συμβούλιο ἦταν μέ πρόεδρο τόν **Ἰσιδωρο Φλέμιγγερ**, διευθυντή τῆς Ἑτ. Ρα-

πτομηχανῶν ΣΙΓΓΕΡ, γραμματέα τόν Σολομόν Σαρφατή, ταμία τόν Ἑμμανουήλ Σίλμπερμαν. Μέ ἀρχαιρεσίες πού ἐγίναν τό 1900, ἐκλέχτηκαν οἱ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης**, πρόεδρος, **Σολομόν Σαρφατής**, γραμματέας, **Ἑμμανουήλ Σίλμπερμαν**, ταμίας, καί ἐπίτροπος Συναγωγῆς ὁ **Ἡλίας Γιουσσορούμ**. Ἡ πρώτη δουλειά τοῦ νέου Συμβουλίου ἦταν ἡ διενέργεια ἐράνου στό ἐσωτερικό καί τό ἐξωτερικό γιά τή συγκέντρωση τῶν χρημάτων πρὸς ἀνέγερση μιᾶς εὐπρεποῦς Συναγωγῆς, δεδομένου ὅτι μέχρι τότε οἱ προσευχές γίνονταν σέ δύο δωμάτια ἀνεπαρκῆ στήν ὁδὸ Ἡβης 4, μέ διέξοδο σήμερα πρὸς Ἑρμοῦ 110 πρὸ δέ τοῦ 1886 γίνονταν στό σπῆτι ἐνός ἀπὸ τὰ μέλη, μᾶλλον τοῦ Ἰσαάκ Γιουσσορούμ, ὁδὸς Καραϊσκάκη 1, πού μέ τῆ βαθμιαία αὔξησι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, κατατάναν ὅλο καί ἀνεπαρκέστερα. Παράλληλα, ἀποφασίστηκε καί ἡ σὺναψη ἐνός δανείου μέ ἐκδότη 1.000 ἀτόκων ὁμολογιακῶν τίτλων τῶν 20 ἢ 25 δρχ. πληρωτέων σέ 10 χρόνια καί μέ κλήρωση 100 τίτλων κάθε χρόνο, πού καλύφθηκε ἀπὸ τὰ μέλη. Εἶναι ἀξιομνείας ὅτι σέ ὅλες τίς κληρώσεις τῶν τίτλων κανένας δέν θέλησε νά πάρει τὰ χρήματά του. Ἡ Συνέλευσις τῆς 19.11.1900 προέβλεπε στήν ἀπόφασή της γιά τό δάνειο, αὐτὰ μέ τὰ ὁποῖα θ' ἀγοραζόταν τό οἰκόπεδο γιά Συναγωγή καί σχολεῖο, ἐπίσης δέ καί γιά κατασκευὴ φυλακίου πρὸς φύλαξη τοῦ ὑπάρχοντος (Πρώτου) Νεκροταφείου, πού ἦταν παραχωρημένο ἀπὸ τὸ Δῆμο Ἀθηναίων. Σέ ἐπόμενη συνέλευσις τῆς 26 Δεκεμβρίου 1901 ἀποφασίζεται ν' ἀγοραστεῖ τό οἰκόπεδο καί τό Κ. Συμβούλιο ἀποφασίζει τήν σὺναψη ἄλλου δανείου, 35.000 φράγκων μέ 3.500 τίτλους, δηλ. ἀξίας 10 φράγκων τοῦ καθενός, γιά τὰ οἰκοδομικά ἔργα τοῦ ναοῦ καί σχολείου καί στίς 26.12.1902 γνωστοποιεῖται ὅτι ἐγίνε ἡ ἀγορά τοῦ οἰκοπέδου καί ἡ κατασκευὴ τοῦ φυλακίου - οἰκίσκου τοῦ Νεκροταφείου³³.

Σέ νέες ἀρχαιρεσίες, τοῦ 1903, ἐπανεκλέγεται ὁ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης** ὡς πρόεδρος, μέ γραμματέα τόν **Ἰησοῦ Σαμουηλίδη**, ταμία τόν **Ἑμμ. Σίλμπερμαν** καί μέλη τούς **Ἑμμ. Δαφφᾶ** καί **Σολομόν Μπεράχα**, βάζουν μπροστά τό χτίσιμο τῆς Συναγωγῆς, μέ προβλεπόμενο κόστος 35.000 δρχ., ὑπὸ τὴν ἐποπτεία Ἰ. Σαμουηλίδη, Σαμουήλ Γκανῆ καί Ἀβραάμ Σαρφατή. Τούς ἔλλειπαν 11.000, τίς ὁποῖες τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἐγγυήθηκαν ἀλληλεγγύως, ἀλλὰ ἡ ἐξόφλησις ἐγίνε σέ 10 χρόνια χάρη στὸν ἐπίστο, φτωχὸ βέβαια, προϋπολογισμό τῆς Κοινότητος τῶν 6 - 7 χιλιάδων δρχ. Βοήθησε καί μιὰ δωρεὰ Ρότσιλδ, αὐτὴ πού, ὅπως εἶπα παραπάνω, φέρεται γραμμένη ὡς δωρεὰ τῆς Βαρώνης Ἀλφόνσου Ρότσιλδ καί αὐτὴ ἀνακηρύσσεται εὐεργέτης, ὅπως τὴ γράφει ἡ ἐντοιχισμένη στήν Παλιὰ Συναγωγὴ μαρμαρινὴ πλάκα. Ἐπίσης, στήν ἴδια πλάκα, πρῶτο εἶναι γραμμένο τό ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνη ὡς μεγάλου εὐεργέτη καί ὡς εὐεργέτη τοῦ Ἀσέρ Μ. Λεβῆ. Στὴν ἴδια πλάκα εἶναι γραμμένοι ὡς ἄλλοι μεγάλοι εὐεργέτες ὁ **Ἡλίας Ραφαήλ Κανέτης**, ἡ Στῶδ «Φίλων» **Μπενέ Μπερίθ** καί εὐεργέτες οἱ: Σύλλογος «Παλαιστίνη», **Ρέα Ἡλία Κανέττη**, **Στρεὰ Ν. Δανόν** καί **Ἀλεξάνδρα Ι. Μαργούλις**, ἀγνωστων ποσῶν. Ἀρχίζει τό 1904 καί τελειώνει στίς 18.6.1905 ἡ οἰκοδόμησις τῆς Π. Συναγωγῆς, πού τὴν ξέρουμε σήμερα Μελιδῶν 8.

Τώρα πιά τό κάποτε ἰσόγειο σπιτάκι μέ τὰ δύο δωμάτια περιοχῆς Ἑκατόγχειρος (δηλαδή τοῦ κομματιοῦ μεταξὺ τῶν πλατειῶν Μοναστηρακιοῦ, Ἀγίων Ἀσωμάτων — ἐκκλησίας — καί τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ) θά ἔαν πιά μιὰ ἀνάμνησις γιά ὅσους ἐπιζούσαν ἀπὸ τούς πρώτους πού

Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔχαν τὴν πρωτοβουλία στὴ 1886 νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὶς προσευχὲς κι αὐτοὶ ἦσαν ὁ **Ἰάκωβος Κοέν**, παπποὺς τοῦ συμπολίτη μας δικηγόρου **Χαΐμ Ἐφραίμ Κοέν**, φοροῦσε τζουμπὲ καὶ φέσι ἀλά τούρκα ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὁ **Μποχόρ Ἰσαάκ Γιουσσουρούμ** καὶ ὁ **Ἰσαάκ Κοέν**. Τὸ διώροφο Μελιδῶν 8 (τώρα Συναγωγή Γιαννιωτῶν ἐπάνω καὶ κοινοτικά γραφεῖα στὸ ἰσόγειο) ἐξυπηρετοῦσε τότε τὶς ἀνάγκες γιὰ Συναγωγή ἐπάνω, μὲ τὸν ἀπαραίτητο γυναικωνίτη, καφασωτὸ κατὰ τὴν τότε συνήθεια, καὶ στὸ ἰσόγειο, στέγαζε τότε στὰ δεξιὰ δωμάτια τὸ ἐβραϊκὸ σχολεῖο καὶ τὴν κατοικία τοῦ Σαμάς τῆς Συναγωγῆς (νεωκόρος) καὶ στὰ ἀριστερὰ τὴν κατοικία τοῦ ραβίνου. Πρῶτος σαμάς ἦταν ὁ **Ἐλιέζερ Γιουσσουρούμ**³⁴.

Υπῆρχε ἓνα παλαιὸ ὄνειρο τῆς **Σοφίας ντέ Μαρμποῦά**, τῆς γνωστῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸ 1831 ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ εἶχε δωρήσει, στὸ γνωστὸ ἐπίσης **Δαβίδ Πατσίφικο** ἓνα γήπεδο 3.200 τετρ. μέτρων στὴν περιοχή τῆς Ἀθήνας μεταξὺ τοῦ νῦν Ζαπτείου καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κήπου κατὰ τὸ ἔτος 1843 μὲ τὸν ὅρο καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὑπὲρ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἀνέγερση Συναγωγῆς. Ἀλλὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο Κοινότητα στὴν Ἀθήνα δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πατσίφικου (1854), μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ὅρος τῆς δωρεᾶς αὐτῆς ν' ἀποβεῖ ἀπραγματοποίητος καὶ τελικὰ ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἀκύρωσε τὸ δωρητήριον, ἴσως μὲ κάποια ἀπαλλοτριωτικὴ πράξη³⁵.

Μετὰ τὴ λήξη τῆς προεδρίας Κωνσταντίνης, ποὺ κράτησε ἀρκετὰ χρόνια, καὶ μὲ κυοφοροῦμενο ἓνα σχέδιον ἀπὸ τὸν **Ἰακώβ Μεγῆρ**, Ἀρχιραββῖνον Θεσσαλονίκης γιὰ σύγκληση καὶ ὀργάνωση ἐνὸς συνεδρίου ὅλων τῶν Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδας, ποὺ ὁ Χαΐμης ὑπολόγιζε τὸ 1913 τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τους σὲ 120.000³⁶, ἐφτάσαν οἱ νέες ἀρχαιρεσίες κατὰ τὸ 1913 καὶ πρῶτος ἐξελέγη ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς** (ἢ Σακκῆς), γραμματέας ὁ **Μωυσῆς Χαΐμης** καὶ μέλη τοῦ Κ.Σ. οἱ **Σ. Μπεράχας**, **Ἰσαάκ Δαφφᾶς**, **Σαμουήλ Ἀλχανάτης**, **Ἐμμ. Σίλμπερμαν**. Ἐπίτροποι τῆς Συναγωγῆς οἱ **Ἰωσήφ Κοέν** καὶ **Ἡλίας Γιουσσουρούμ**. Δημιουργήθηκαν παραταξιακὰ προβλήματα, βάσκανη μοῖρα ἐπληξε τὴν ἀδελφικὴ συνεργασία, μπῆκαν στὴ μέση οἱ αἰώνιοι παραταξιακοὶ ἐγωισμοὶ καὶ ἀνταγωνισμοί, ἐνῶ ὅλοι τους προσέφεραν τὸν ἑαυτὸ τους χωρὶς κανένα ἄλλο συμφέρον, παρὰ μόνον τὴν ἀνόρθωση καὶ ἐπιβίωση τῆς μικρῆς τους Κοινότητος. Κυρίως ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῆς ἐβραϊκῆς ταυτότητας, ποὺ μᾶς γίνεται ἰδιαίτερα ἀναγκαῖα στὶς κρίσιμες περιστάσεις, καὶ ὅμως, οἱ ἀνθρώπινες ἀτέλειες τῆς ψυχῆς καὶ οἱ ἀσήμαντες μικροκακίες, συνυφασμένες μὲ τὴν πεπερασμένη φύση τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐπαψαν ποτέ νὰ ὑπάρχουν! Ὁ ἓνας ἤθελε τὸ ἓνα, ὁ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ὁ Μωυσῆς Σιακκῆς καὶ τὸ Συμβούλιόν του πίστευε ὅτι ἡ ὑπάρχουσα Συναγωγή δὲν ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μετὰ ἀπὸ δέκα καὶ πλέον χρόνια, μάλιστα δὲ ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν γυναικῶν ποὺ πῆγαιναν στὸν γυναικωνίτη, γιατί ἐκεῖ κατὰ τότε δὲν πῆγαινε καλὰ. Τελικὰ ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης, μὲ τοὺς «δικούς» του, ἐπαψαν νὰ παρευρίσκονται μὲ τοὺς «ἀλλοὺς» στὶς ἱεροπραξίες τῆς Συναγωγῆς καὶ ἐπὶ ἀρκετὸ διάστημα ἔκαναν χωριστὲς προσευχὲς καὶ τελετές, ἓνα εἶδος παρασυναγωγῆς³⁷. Εἶχαν μάλιστα βγάλει καὶ πρόεδρο τὸν **Σολομὸν Σαρφατῆ**, πρῶην γραμματέα Κ.Σ. Μὲ τὴν προεδρίαν ὅμως τοῦ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆ** κατὰ τὸ 1917 ξανάσμιξαν οἱ χωρισμένοι σὲ μιά πάλι Κοινότητα.

Μαθητὲς τοῦ σχολεῖου στὴν αὐλὴ τῆς Παλιᾶς Συναγωγῆς, τὸ

Στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1920 ἐξελέγη πάλι ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς**, μὲ ἀντιπρόεδρο τὸν **Σαμουήλ Κοέν**, γραμματέα τὸν **Πίνχας Μάτσα**, ταμία τὸν **Μωυσῆ Μάτσα** καὶ συμβούλους **Νισῆμ Ι. Λεβῆ**, **Ἀβραάμ Σούση**, **Σολομὸν Σαρφατῆ** καὶ δύο ἄλλους, ποὺ τὰ ὀνόματά των μᾶς διαφεύγουν, δηλαδὴ Κ.Σ. 9 μελὲς³⁸. Ἐν τῷ μεταξὺ, εἶχαν πεθάνει ὁ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆς** κατὰ Δεκέμβριον 1918 καὶ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης** στὶς 31.10.1919.

Ὁ νόμος 2456/1920 (ΦΕΚ Α' α/α 173/ 2.8.1920) «Περὶ Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων» εἶχε ἤδη δημοσιευθεῖ πρὶν ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐκλογὲς καὶ ἐπακολούθησε σὲ λίγους μῆνες τὸ πρῶτον ἱδρυτικὸν διὰτάγμα ποὺ ἀφοροῦσε τὴν Κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀναγνώριζε πλέον ὡς νομικὸ πρόσωπον δημοσίου δικαίου καὶ ἡ ἐπικύρωση τοῦ Κανονισμοῦ τῆς στὶς 4.4.1935³⁹.

Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης

Σὲ ἡλικία 54 ἐτῶν ὁ Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης, ἐγκατέλειπε τὰ ἐγκόσμια. Ἐκτός ἀπὸ τὶς διοικητικὲς του ἱκανότητες καὶ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε στὰ κοινοτικά, ὑπῆρξε ἓνας καταρτισμένος ἐπιστήμονας, ἐξυπνος ἐπιχειρηματίας, ἐντιμότατος στὶς συναλλαγὰς του καὶ κυριολεκτικὸν παράδειγμα αὐτοδημιούργητον ἀνθρώπου. Ἦταν γόνος τῆς παλαιότατης οἰκογενείας τῶν Κωνσταντίνης ἀρχικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνην τῆς Ἀλγερίας, κτίσμα τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντινίου Κωνσταντίνου στὰ 313 μ.Χ. Τὴν βρισκόμαστε ἀπὸ τὸ 13ο αἶωνα μεταφυτευμένη στὴν Ἀραγὼνα τῆς Ἰσπανίας μὲ ἐκπροσώπους μεσίτες καὶ μεταφραστές τῆς ἀραβικῆς. Μετὰ τὴν Ἑξοδὸν τῆς Ἰσπανίας βρίσκουμε Αἰ Constantini στὴν Τουρκία, μετὰ γίνεται μετανάστευσή της πρὸς Ἀγκῶνα Ἰταλίας καὶ καθιέρωση ἐκεῖ

1915 (περίπου). Διακρίνεται ο τότε Ραββίνος Χάιμ Καστέλ.

του ονόματος χωρίς τό αραβικό άρθρο ΑΙ (17ος - 18ος αιώνας)⁴⁰.

Ο 'Αβραάμ Κωνσταντίνης γεννήθηκε στή Ζάκυνθο στά 1865, άποφοίτησε από τό έκει Γυμνάσιο, φοίτησε στή Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών, έγινε άπόφοιτός της στίς 20.7.1885 καί συγχρόνως έγινε καί πτυχιούχος της Τηλεγραφικής Σχολής. Έφυγε άμέσως γιά τό Παρίσι, όπου μέσα σέ τρία χρόνια είχε γίνει διπλωματούχος της Ecole Nationale des Ponts et Chausees, δουλεύοντας τις νύχτες σέ μεταφράσεις, γιά νά καλύψει τά έξοδά του στό πενιχρό του δωμάτιο πού κρατούσε. Ο 'Ο έκει πρέσβης της 'Ελλάδος Νικ. Μαυροκορδάτος προσέχει τό νέο διπλωματούχο της 'Αν. Σχολής 'Ηλεκτρισμού καί Τηλεγραφίας καί ένα χρόνο μετά του στέλνει ένα φάκελο καί του προσφέρει θέση γιά τήν 'Ελλάδα βοηθού τηλεγραφετή Β' τάξεως μέ μισθό δρχ. 88 τό μήνα. Ο περήφανος 'Αβραάμ γράφει πάνω στό φάκελο «'Απαράδεκτος» καί τόν επιστρέφει. Σέ λίγες μέρες είχε τήν επίσκεψη του πρέσβη στό δωμάτιό του, πού ήθελε νά τόν γνωρίσει. Ένας αγαθός καί ευγενικός τύπος ό Μαυροκορδάτος, τόν φώναζε από τότε στήν πρεσβεία του Παρισιού γιά νά συμπάγουν, άργότερα όμως μετατέθηκε στήν έλληνική πρεσβεία στήν Κωνσταντινούπολη καί κόπηκε ή έπαφή τους. Στίς 5.11.1886 μελέτη του «Περί επιγείων ρευμάτων», σταλείσα στον Διευθυντή Τηλεγραφείων του ύπουργείου Έσωτερικών είχε ευμενή απήχηση. Σέ λίγους μήνες ήταν άπόφοιτος της Σχολής καί στίς 10.5.1889 βρίσκεται στήν 'Αθήνα μέ τό δίπλωμα στήν τσέπη. Πληροφορεί σχετικά τόν πρύτανη καί ζητάει μέ αίτησή του τήν αναγνώριση της ίσοτιμίας του γαλλικού διπλώματός του προς τό του διδάκτορος των Φυσικών 'Επιστημών. Ο πρύτανης Π. Παπαρηγόπουλος τήν πα-

Ίστορικά τής Ίσραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών

ρέπεμψε στήν άρμόδια ύπηρεσία προς γνωμάτευση στίς 10.5.1889, προφανώς γιά νά έπακολουθήσει διορισμός του. Συνέχεια αυτής της άλληλογραφίας δέν φαίνεται.

Τέλος, ό Α. Κ. εγκαταλείπει τό σκοπό του προς κατάληψη θέσης στήν Τηλεγραφική ύπηρεσία καί στρέφεται προς τομέα επιχειρησιακό τεχνοοικονομικό καί μέ 9μηνo θητείας ως Διευθυντής 'Εταιρείας Δημοσίων Έργων πού είχε πρώτη είσαγάγει στήν 'Ελλάδα τήν 'Ηλεκτρική Ένέργεια, μεταποτίστηκε σέ δικές του δουλειές κάνοντας 'Ηλεκτρικές εγκαταστάσεις, έργολαβίες, λανσάρισε πρώτος αυτός τά νέα διατρητικά εργαλεία, συνεταιρίστηκε μέ κάποιο Γάλλο, ανέλαβαν μαζί διάφορες εργασίες της Έτ. Δημοσίων μέ διευθυντή τόν Φωκίωνα Νέγγρη καί τό 1892, ως υπεργολήπτης του άγγλικού όμίλου Έκερσλυ - Γκοτφράι - Λίντλωφ, αναλαμβάνει τή διάτρηση του Μπράλου, δουλειά πού τελικά εγκαταλείπει ό όμιλος καί τήν κρατάει αυτός, χρησιμοποιώντας γαλλικό σύστημα διάτρησης (Μπορνέ) μέ τριπλάσια άπόδοση. Μιά μέρα κάποιος 'Ιταλός επιχειρηματίας πού παρακολουθούσε τό έργο, τόν ρώτησε: «Μου πουλάτε τήν εργολαβία σας;». Ο 'Αβραάμ Κωνσταντίνης άπάντησε «Ναί». 'Η δουλειά κλείστηκε καί εισέπραξε μέ συμβόλαια 100.000 φράγκα καί άπήλθε,⁴¹φεύγοντας όμως καί άποχαιρετώντας τόν Μπράλο πήρε στή μνήμη του τήν πτώση του νερού του Γοργοπόταμου στό Μπράλο, πού πήγαινε χαμένο στό Σπερχιό καί γυρίζοντας στήν 'Αθήνα καί μέ 100.000 φράγκα στήν τσέπη, συλλαμβάνει τήν ιδέα έκμετάλλευσης του Γοργοπόταμου γιά τήν παραγωγή ήλεκτρικής κινητήριας δύναμης.

Ός τότε, άκόμη καί μέχρι του Α' Παγκοσμίου πολέμου, ήταν άνεμετάλλευτη ή άσετυλίνη ως μέσο φωτισμού καί τώρα τά νερά του Γοργοπόταμου θά κινούσαν κάποιο μεγάλο «έργοστάσιο παραγωγής ήλεκτρικού ρεύματος». Από τή μεγάλη θερμότητα στους ήλεκτροκλιβάνους θά παραγόταν άνθρακασβέστιο, καί άπ' αυτό θά παραγόταν ή άσετυλίνη, ένα αγαθό μέ τεράστια γιά τήν εποχή εκείνη σημασία, χρήσιμο γιά τό φωτισμό, γιά τή βιομηχανία, γεωργία, αλιεία, στά όρυχεία. Μετά τό 1821, ή χώρα πνιγόταν στό σκοτάδι κι ή φωτηρία ήταν τό λαδο-λύχναρο, άέριο πού δέν μπορούσε νά παραχθεί άπ' τόν έγχώριο λιγνίτη καί άγγλικοί λιθάνθρακες, πού χρειάζονται γι' αυτή τή δουλειά, δέν ύπήρχαν εδώ κατά τόν πρώτο Μεγάλο πόλεμο, είχαν δέ μειωθεί στό ελάχιστο καί οι είσαγωγές πρώτης ύλης από τήν 'Αμερική. Από τήν άλλη μεριά, τό ήλεκτρικό ρεύμα δέν έξυπηρετούσε όλους τούς κλειστούς καί τούς υπαίθριους χώρους, ούτε τό φωτιστικό οινόπνευμα (παραγωγή από σταφιδίνη) ήταν έπαρκές, άκόμη καί γιά φωτισμό. Διαβάζω ότι τό 1918 ή Λευκάδα, ή 'Ιτέα καί τό 'Αργίτιο φωτιζόνταν άποκλειστικά μέ άσετυλίνη, κι αυτό χάρις στον Κωνσταντίνη. Όταν ό Κωνσταντίνης τιμήθηκε μέ τόν Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος «λόγω των εις τό κράτος προσφερθεισών ύπηρεσιών του ως προέδρου της Ίσραηλιτικής Κοινότητος 'Αθηνών» ή έφημερίς «Έμπρός» έγραψε: «'Η πράξις αυτή τιμά τήν πρωτοβουλίαν της κυβερνήσεως, ούτω δικαίως βραβεύσεως τήν άξίαν καί τά επίζηλα προσόντα του διακεκριμένου συμπολίτου». Επίσης, ή «'Ακρόπολις» έγραψε: «Δικαία επιβράβευσις του θερμού πατριωτισμού αλλά καί της βιομηχανικής δράσεως του διακεκριμένου τούτου συμπολίτου μας». Τέλος, ό έκδότης της έφημερίδος «'Ακρόπολις» Βλάσης Γαβριηλίδης, έγραψε τό άκόλουθο σχόλιο: «Ο κ. 'Αβραάμ Κωνσταντίνης, ό μεγαλοβιομήχανος του Γοργοποτάμου καί της ά-

σετυλίνης, δύναται νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ εὐφυέστερος καί πολυπραγμονέστερος μεταξύ ὄλων τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος... βιομήχανος, τραπεζίτης καί διευθυντῆς Παραγγελιοδοχικοῦ οἴκου, εὐσυνειδητος καί σύνδικος εἰς πολλές παχέουσες τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου⁴².

Στόν τομέα τῆς ἐπιστήμης του καί πρίν ἀκόμη ριχτεῖ στόν ἐπιχειρηματικό ἐπιτυχή ἀγώνα του δημοσίευσε σέ περιοδικό τῆς Ἀθήνας μελέτη του μέ τίτλο «Τό ἡλεκτρικόν φῶς». Ὁ ἀρχισυντάκτης ἐσημείωνε εἰσαγωγικά ὅτι τήν θεωρεῖ «ἀρίστης ποιότητος διότι προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ κ. Κωνσταντίνου τοῦ παρασκευάζοντος νῦν τήν εἰσαγωγὴν τῶν ἡλεκτρικῶν φώτων εἰς Ἀθήνας». Ἀναφέρει κατὰ σειράν τὰ κεφάλαια αὐτῆς τῆς μελέτης: Ἑλαιον - Ἀλειμματοκηρίον - Πετρέλαιον - Φωταέριον - Ἱστορικά καί τεχνικά - Ἀνακαλύψεις - Ἡλεκτρικόν φῶς καί ὕγιεινῇ - Ἡλεκτρικόν φῶς διὰ τῆς διαπυρώσεως - Ὁ σημερινός Ἡλεκτρικός λαμπτήρ - Οἱ μετὰλλιναι ἀγωγοί - Μεταβολαί ἐν τῷ ἀναπνεομένῳ ἀέρι - Πλεονεκτικὰ ἡλεκτρικοῦ φωτός - Τό φῶς καί ἡ ὄρασις - Τό ἡλεκτρικόν φῶς ὑπὸ οἰκονομική ἀποψιν - Συμπέρασμα⁴³. Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἡ αὐστηρή καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς του, πού ἀλλοστε, τοῦ ταίριαζε ἀπὸ ἰδιουσγκρασία, καί αὐτὴ βρίσκουμε νά χρησιμοποιεῖ, στὰ 1885, μόλις 20 ἐτῶν σ' ἓνα περιοδικό τῆς Ζακύνθου μέ τὸν τίτλο «Ἡ ἐν Ἑλλάδι πρόοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν», ὅπου θαρρετὰ καί ξάστερα διατυπώνει τίς σκέψεις του λίγο ἔξω ἀπ' τὰ δόντια ἀλλὰ καί μέ εὐπρέπεια γύρω ἀπ' τὸ αἰώνιο θέμα τῶν σχέσεων μεταξύ Ἰσραηλιτῶν καί γηγενῶν τῆς Ἑλλάδας καί ἰδιαίτερα τῆς Ἑπτανήσου. Οἶγει μερικά ἀντισημεικτικά φαινόμενα τοῦ παρελθόντος, καί εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἑπτάνησον, ἐξαίρει πόσο μετὰ τὴν ἑνωσὴ τῆς μέ τῆς μητέρας Ἑλλάδας βελτιώθηκε ἡ κατάσταση, συγκριτικὰ μέ τὴν προηγούμενη περίοδο (Ἀγγλικὴ προστασία καί Ἐνετοκρατία). Πρίν, ὁ Ἑβραῖος ἦταν διστακτικός καί σέ χαμηλὴ θέσῃ στό ἐμπόριο καί στὰ γράμματα, ἐνῶ τώρα (δηλ. τὸ 1885) δέν φοβάται τὴν ἀρπαγὴ καί τὴν προσβολή. Μὲ τὸ Σύνταγμα ἀναπνέει ἐλεύθερα καί ἰσότημα μέ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ἐλεύθερος νά πλουτίσει καί νά εὐημερήσει, εἶναι ἀπερίσπαστη ἡ διάνοιά του καί γιὰ ἐμπόριο καί γιὰ γράμματα⁴⁴.

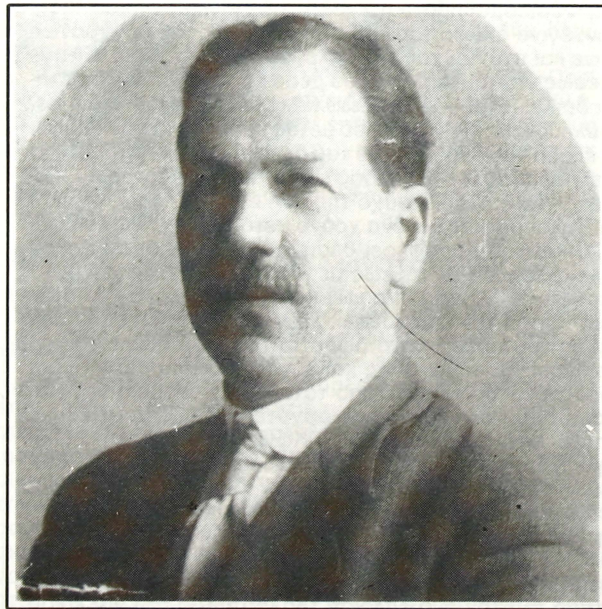
Εἶναι φανερό ὅτι αὐτές τίς ἐλευθερίες, στὴ Ζάκυνθο τίς φαντάστηκε ὁ Κωνσταντίνης, ἀλλὰ τὸ τυχερό του ἦταν νά τίς ἀπολαύσει, ὅπως ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοί του, στὴν Ἀθήνα, πού ἀπέβη τὸ «στάδιον δόξης λαμπρόν», ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πολὺ σεβαστὴ περιουσία πού ἀπέκτησε, πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ἀσκήσει τὴν ἐμφυτὴ γενναιοδωρία του, πρὸς τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα τῆς πόλης πού τὸν ἀνέδειξε καί τοὺς ἀνθρώπους τῆς, δωρίζοντας συχνὰ γενναῖα ποσά. Πέθανε, καθὼς ἔγραψε παραπάνω, στίς 31/10/1919, ἄγαμος, ἀφήνοντας μέ διαθήκη του κληρονόμους τὰ ἀδελφία του **Μάρκο Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου, Ἀλέγγρα χήρα Ἰωσήφ Λεβῆ καί Αἰμιλία χήρα Ἰσαάκ Βεντούρα** καί διάφορα κληροδοτήματα ὑπὲρ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν καί διαφόρων ἄλλων ἀτόμων⁴⁵. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀδελφοὶ του, ὅκτω χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του δώρησαν πρὸς τὴν ἴδια Κοινότητα τρία οἰκόπεδα ἀπὸ τὰ κληρονομηθέντα, ἐκτάσεως μ. τετρ. 3.334, εὐρισκόμενα κοντὰ στὸ Α' Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο μέ σύνορα πρὸς βορρᾶ, δύση καί νότο⁴⁶. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ Δελτία τοῦ Παγκοσμίου Ἰσραηλιτικοῦ Συνδέσμου τῶν Παρισίων τῶν ἐτῶν 1894 καί 1898, ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης ἦταν γραμμένος στὸ Τμῆμα Προπαγάνδας τοῦ Συνδέσμου αὐτοῦ. Κάτι τὸ πολὺ φυσικὸ γιὰ ἓνα ἄνθρωπο πού ἀσπαζόταν τὴν ἰδεολογία μιᾶς ὁργάνωσης μέ βασικούς σκοποὺς ἐκτός ἄλλων τῆ βελ-

τίωση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἰσραηλιτῶν στὰ ξένα κράτη καί τὴν προαγωγὴ καί προσαρμογὴ τῶν σχέσεων τῶν πρὸς τὴ νοοτροπία τοῦ λαοῦ τῆς χώρας πού ἔχαν ἐπιλέξει ὡς θετὴ τους πατρίδα. Καί ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμη τὸ Δελτίο αὐτοῦ τῆς Alliance Israelite Universelle, ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνης ἦταν δωρητὴς τῆς⁴⁷.

Θέλω ἐδῶ νά τελειώσω τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸν τὸν πολυσύνθετο καί δημιουργικὸ ἄνθρωπο πού χάθηκε τόσο πρόωρα, μόλις στὰ 54 του χρόνια, γιὰ νὰ περάσω στὸν ἐπόμενο Πρόεδρο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, χωρὶς νά παραλείψω νά προσθέσω τὴ χαρακτηριστικὴ φράση πού ἔχω διαβάσει τοῦ Βενιζέλου, χωρὶς νὰ ἔχω μέχρι στιγμῆς ἐξακριβώσει πού τὴν ἔγραψε ἢ πού τὴν εἶπε: «Οἱ καλύτεροι φίλοι μου ὑπῆρξαν ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης καί ὁ ἀρχιρραβῖνος Χανίων»⁴⁸. Δέν θὰ μᾶς διαφύγει ὅτι ὁ Βενιζέλος καί μέ ἄλλους Ἑβραίους εἶχε φιλία: μέ τὸ **Μωϋσῆ Χαίμη**, τὸν **Ἀρῶν Σιμαντοῦ Σιακκῆ**, τὸ **Μίνω Σαμουήλ Κωνσταντίνου**, πρωτεξάδελφο τοῦ Ἀβρ. Κωνσταντίνου, μιὰ ἄλλη ἑλληνοεβραϊκὴ προσωπικότητα, γεννημένο στὴ Χαλέπα τῶν Χανίων, ὅπως καί ὁ Βενιζέλος, πού τόσα προσέφερε στὴν ἑλληνικὴ βιομηχανία, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ χρειαζόταν ἓνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

Προεδρεία Μωϋσῆ Σιακκῆ

Ὅπως ἔγραψα παραπάνω ὁ ἐπόμενος μετὰ τὸν Ἀβραάμ Κωνσταντίνου Πρόεδρος, ἦταν ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς ἢ Σακκῆς. Γεννήθηκε τὸ 1871 στὴ Χαλκίδα, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τέσσερις ἄλλους, γιὸς τοῦ Σιμαντοῦ Μποχόρ Σακκῆ καί τῆς Χανᾶς, τὸ γένος Ἰακώβ Ὁβαδιᾶ (Γιακοβαδιᾶ ὅπως τὸν φώναζαν). Φοροῦσαν τότε στὴ Χαλκίδα τίς φαρδιές βράκες, τὰ σαλβάρια δηλαδὴ καί ὁ Σιμαντός ὑπῆρξε ὁ πρωτοπόρος τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ στὴ Χαλκίδα φορώντας εὐρωπαϊκὰ παντελόνια (τὰ «στενά» ὅπως τᾶλεγαν) καί τὸ γνωστὸ μας ὄρθιο κολλάρο μέ τίς τσακισμένες κάτω μύτες⁴⁹. Νά τί ἔγραφε γι' αὐτὸν πρίν

Μωϋσῆς Σιακκῆς

Ίστορικά της Ίσραηλιτικής Κοινότητας Ἀθηνῶν

έβδομηντα χρόνια ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης στό περιοδικό του:

«Ὅμιλοῦντες περί Χαλκίδος ὀφείλομεν ἰδίαν μνηεῖαν τοῦ ἐκεῖ ἐγκρίτου ὁμοδόξου κ. Σιμαντῶβ Σακκή, πατρός καί θείου τῶν συνεταίρων τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς ἐπωνυμίας "Σακκῆς καί Σία". Ὁ κ. Σιμαντῶβ φιλόξενος, εὐπροσηγορος πρὸς πάντας, μετὰ πατριαρχικῆς ἀπλότητος, ὑπῆρξεν ἰδίᾳ εὐπροσηγορος πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὴν τριήμερον ἐν Χαλκίδι διαμονήν μας. Ὁ κ. Σακκῆς ὀργὰ μετὰ νεανικῆς ζέσεως πρὸς πᾶν καλὸν καί περιβαλλόμενος δι' ἐξαιρετικῆς φήμης εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἀγαπᾶται ἀνευ διακρίσεως ὑπὸ πάσης τῆς Χαλκιδικῆς κοινωνίας ἀνεξαίρετως. Κληρούμενος πολυτάκτικος ὀρκωτός (Σημ. ἐννοεῖ "ἐνορκος") δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν εὐσυνειδήτην ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος μετριαζομένην ὑπὸ φιλανθρώπου ἐπιεικείας, ἀλλὰ καί ὡς ἰδιώτης πολλὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς δυστυχούς τάξεως τῶν φυλακισμένων προσωπικῶς διδάξας εἰς αὐτοὺς διαφόρους ἐργασίας ἀνυψῶντων οὕτω τὸ ἠθικὸν αὐτῶν. Τῆς ἐν τῷ ἐμπορίῳ δὲ τιμιωτάτης αὐτοῦ δράσεως παρέχει τρανὸν τεκμήριον ἡ εἰς αὐτὸν ἀπονεμηθεῖσα τιμὴ ὑπὸ τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Σύρου, ἀνακηρύξαντος αὐτὸν "ἐπίτιμον μέλος", τιμὴ τοσοῦτο μᾶλλον ἐξαιρετικὴ καθόσον εἶναι ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι ἐμπορος ὑποθέτομεν, τυχὼν τοιαύτης παρὰ τοῦ Συλλόγου ἐκτιμήσεως»⁵⁰.

Ὅταν πέθανε ὁ Σιμαντῶς Σακκῆς (3.1.1912) ὁ Τύπος τῆς Χαλκίδας τίμησε τὴ μνήμη τους ὡς ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχου, φιλόσοργου πατέρα, γόνου «ἐκ τῶν πρώτων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν τῆς ἐνταῦθα Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος», τὸν ὅποιον φιλότιμοι υἱοὶ διαδέχθησαν ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἐργαζόμενοι ἤδη ἐν Ἀθήναις καί ἐν τῷ ἐξωτερικῷ...»⁵¹.

Ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς μετὰ τίς γυμνασιακῆς του σπουδῆς στὴ Χαλκίδα, δούλεψε κοντὰ στὸν πατέρα του, παντρεύτηκε μετὰ τὴ Ραχήλ τὸ γένος Σωλομόν Σαπόρτα, δούλεψε μερικὰ χρόνια συνεταιριστικά μετὰ τὸν κουνιάδο του

Παιδιά τοῦ νηπιαγωγείου (1958), ὅταν στεγαζόταν στὸ ἔργο τῆς Παλιάς Συναγωγῆς.

Χανιά Σαπόρτα στὴ Θεσσαλονίκη στὰ ὑφάσματα, κατέβηκε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὰ 1898 - 1899, ὅπου καί συνεταιρίστηκε πάλι στὰ ὑφάσματα μετὰ τὸν πρωτεξάδελφο του **Μποχόρ Ζαχαρία Σακκή** μετὰ τὴ φήμα «Σακκῆς καί Σία» στὴν ὁδὸ Ντέκα 8 γιὰ ἕνα μικρὸ διάστημα, καί τελικὰ, ἀπασχολήθηκε ἐπὶ ἄρκετὰ χρόνια σὲ ἐμπορικὲς δουλειές ὡς παραγγελιοδόχος μετὰ τὸν πρωτότοκο γιό του **Βικτωρ Σιακκή** ἐντὸς καί ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδας κυρίως σὲ σακχαρώδη προϊόντα⁵². Πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ δεῦτερο μεγάλο πόλεμο στράφηκε πρὸς τίς κτηματικές ἐπενδύσεις, ἐγκαταλείποντας κάθε ἐμπορικὴ δραστηριότητα.

Καί τώρα λίγες λέξεις γιὰ τὸ ἐπωνύμιο «Σιακκῆς»: Καταγωγή τοῦ παπποῦ του ἦταν ἀπὸ τὸ Μυστρά, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, δεδομένου ὅτι στὴ Χαλκίδα, ὅσο ζοῦσε ὁ Σιμαντῶς Σακκῆς, τὸν ἀνέφεραν μετὰ τὸ παρατσούκλι «ὁ Μυστριώτης»⁵³ προφανῶς διότι στοὺς παλαιότερους ἦταν γνωστὸ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἀπὸ ποῖο τόπο εἶχε ἔλθει ὁ καθένας σάν πρόσφυγας. Ἀλλὰ ἂν ἡ προσφυγία τοῦ παπποῦ κρατοῦσε ἀπ' τὸ Μυστρά, ἡ προσφυγία κάποιων προγόνων τοῦ παπποῦ θὰ πρέπει νὰ ξεκινοῦσε μετὰ τὸ κύμα τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴ Σικελία ποὺ γίνεται στὰ 1492, ὅπως καί τῆς Ἰσπανίας, καί αὐτὸ θὰ 'ταν ἀπὸ τὴν σήμερα ὑπάρχουσα παραθαλάσσια ἀρχαία πόλη τῆς SCIACCA ἀνάμεσα Ματζάρας καί Ἀκράγας (Ἀγκριτζέντο), ποὺ κάποτε θὰ χάρισε τ' ὄνομά της γιὰ νὰ γίνῃ τοπωνυμικὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα σὲ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως ἔβρουμε, δὲν εἶχαν διαμορφωθεῖ ἀκόμα τὰ οἰκογενειακά ὀνόματα, ἀλλὰ κυκλοφοροῦσαν τὰ βιβλικὰ ὀνόματα συνοδευόμενα ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα, κι ἀνάμεσα τοὺς τὴ λέξη «μπέν» δηλ. «ὁ γιός». Ἡ ἰταλικὴ ὁμως λέξη SCIACCA, ἔχοντας στὴν ἀρχὴ τῆς συλλαβῆς, ποὺ συγχωνεύεται μετὰ τὴν ἐπόμενη συλλαβὴ Α καί προφέρεται Α στὸ σύνολο, δηλ. ΣΑ, γιὰ πολλοὺς διαβάζεται καί γράφεται ΣΙΑ στὰ ἑλληνικά. Ἔτσι, κάποτε, (μᾶλλον ἀπὸ τὸ 1920) ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς, πρὸς ἀποφυγὴ παρεξηγήσεων, καθιέρωσε στίς συναλλαγές του τὴ γραφὴ καί τῶν δύο τύπων τοῦ ἐπωνύμου του. Καί ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς ἐμπειρίες ὧλων μας ἡ κατὰ τοὺς δύο τύπους ἐκφόρα καί γραφὴ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ εἶναι συνηθέστατο φαινόμενο ἀκόμη καί σὲ σακκῆδες μὴ καταγομένους ἀπὸ τὴ Σιάκα ἀλλὰ ἰσπανικῆς προέλευσης ἢ καί ἰταλικῆς, ὅπως προσώπων πιστεύω. Π.χ. Χασκία Σιακκή (δικαστὴ), ἢ τοῦ Ἰσαάκ Σιακῆ (γερουσιστὴ καί βουλευτὴ) ἰσπανικῆς καταγωγῆς καί τῶν δύο. Ἀναφέρονται καί ὡς «Σακκῆς».

Ὅπως εἶπα παραπάνω, ἡ πρώτη προεδρία τοῦ Μωϋσῆ Σιακκῆ ἀρχισε μετὰ τίς ἀρχαιρεσίες τοῦ 1913, ὅταν ἦταν ἤδη περασμένα 40 καί δὲν εἶχε μέχρι τότε ἀναμιχθεῖ στὰ κοινοτικά τῆς Ἀθήνας. Ὅταν γινόταν ἡ κηδεῖα τοῦ δολοφονημένου Γεωργίου Α' στὴ Μητρόπολη τῆς Ἀθήνας ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία του μετὰ τοὺς ἐπίσης Χαλκιδιώτες **Ἀσέρ Μποχόρ Λεβὴ** καί **Μποχόρ Ζαχαρία Σακκή**, ὡς ἀντιπροσωπείας τῆς Χαλκίδας, μετὰ τὸν ἰδιαιτέρως στεφάνι ὡς ἀρχαιότερης Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος. Τὸ ἴδιο ἔκανε καί ἡ Θεσσαλονικὴ μετὰ ἐξαμελὴ ἀντιπροσωπεία, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐβραϊκὲς κοινότητες εἶχαν ἀντιπροσωπευθεῖ μετὰ τὸν δικὸν τους στεφάνι ἀπὸ τοὺς **Ἀβρ. Κωνσταντίνου**, **Ἰησοῦ Σαμουηλίδου** καί **Ἰάκωβο Ἰεσουρού** δηλ. Ἀθηνῶν, Ἀρτης, Ζακύνθου, Ἰωαννίνων, Κερκύρας, Λαρίσης καί Τρικκάλων. Μαζί τους καί ὁ Ἀρχιεραββίνος Ἀθηνῶν⁵⁴. Ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης, φίλος τοῦ νέου προέδρου, ἀπὸ τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ του εἶχε δώσει μάχες προπαγανδίζοντας τὴν ἀνάγκη ἀδελφικῆς συσπείρωσης τῶν Ἑλληνοεβραίων, τὴ διακοπὴ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν τῶν κοινοτήτων, τὴ σύγκληση στὴν Ἀθήνα ἐνός Συνε-

δρίου Κοινοτήτων, τὴν ἀνάγκη κατασκευῆς στὴν πρωτεύουσα μιᾶς εὐπρεποῦς καὶ εὐρύχωρης Συναγωγῆς καὶ τὴν ἐγκατάστασιν σ' αὐτὴ ἐνὸς Ἀρχιρραβίνου, ἀναφέροντας ὅτι ὁ Ἑβραϊσμός τῆς Ἑλλάδος (1913) ἔφτανε τὶς 120.000, τονίζοντας συνάμα καὶ τὴν ἀνάγκη κρατικῆς ἀρωγῆς. Καὶ πρὶν ἀκόμα, μὲ τὴν ἀνυπαρξία κρέατος κασέρ κατὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Πουμίρ (ἔβρ. ἀποκρηά) τῆς Ἀθήνας, σημειῶνε ὅτι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ καὶ συνιστοῦσε νὰ μὴ συσσωρευθῶνται ὅλες οἱ λειτουργίαι τῆς Κοινότητος σ' ἓνα πρόσωπο⁵⁵. Μέχρι τὰ Νοεμβριανὰ τοῦ 1917 λειτούργησε τὸ Κοινοτικό Συμβούλιο Σιακκῆ, μεσολάβησε ὁ διχασμός πού ἀνέφερα παραπάνω, μιά μέρα στὴ Συναγωγὴ συμφιλιώθηκαν οἱ ἀντίπαλοι Κωνσταντίνης - Σιακκῆς μὲ τὴ μεσολάβηση κάποιου Ντέξλερ καὶ ἐπακολούθησε γιὰ ἓνα χρόνο τὸ Συμβούλιο Κοινῆς Ἀποδοχῆς τοῦ Ἀσέρ. Μ. Λεβῆ. Συνέβαλε ἀσφαλῶς στὴν εἰρήνευση καὶ ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Μωϋσῆ Χαίμη κακίζοντος τὸ ἐπιζήμιο αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἰδίως γιὰ τοὺς φτωχοὺς (Τὸ Μπικούρ Χολίμ ἰδὲν λειτουργοῦσε) μὲ εὐχὴ νὰ σταματήσει τὸ πείσμα χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος⁵⁶.

Ἀπὸ τὴ δράση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθῆνας

Επὶ τῆς θητείας τοῦ Λεβῆ συνέβη τὸ συνταρακτικὸ γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Ἀλλενμπυ καὶ στίς 2.12.1917 γιορτάστηκε κι ἐδῶ τὸ γεγονός. Στὴ Συναγωγὴ, ἐκφώνησε λόγο ὁ Ἀσέρ Λεβῆς καὶ ἐγένεε δέσησις γιὰ τὴν πλήρη κατάρχυσιν τῶν ἀγγλικῶν καὶ συμμαχικῶν ὀπλῶν. Λόγῳ ἐβγαλε ἐπίσης καὶ ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν,⁵⁷ καὶ ὅπως φαίνεται, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λεβῆ καὶ μέχρι τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920, ὅποτε μὲ ἀρχαιρεσίαις πάλι ἐξελέγη ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς, ὁ προκάτοχος τοῦ συνέχισε τὶς ἐμφανίσεις του ὡς πρόεδρος, δὲν γνωρίζω ὅμως κατόπιν ποιας διαδικασίας ἦταν ἐντολοδόχος. Π.χ. στὴν κηδεία τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ κατέθεσε στεφάνι ἐπὶ τῆς σωροῦ του καὶ ἐξεφώνησε λόγο «ἐξ ὀνόματος τῆς Κοινότητος»⁵⁸. Πάντως ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς καὶ κατὰ Ἰανουάριον 1924, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἓνα γράμμα τῆς 24.1.1924 τοῦ παλαιοῦ δικηγόρου καὶ συμβολαιογράφου τῆς Ἀθήνας Μιλτιάδη Δ. Δάλλα πρὸς τὸ σιωνιστικὸ περιοδικὸ «Νέα Σιών», τοῦ ὁποῦ τοῦ πληρὲς φιλοεβραϊσμοῦ περιεχόμενον παραθέτω:

«Ὁ πολλῆς τιμῆς ἀπολαύων παρ' ἡμῖν κ. Μωϋσῆς Σιακκῆς, πρόεδρος τῆς καθ' ὑμᾶς Κοινότητος, ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν μου ὅπως γνωρίσω τὰ ἐσχάτως γραφέντα περὶ τοῦ ἐκλιπόντος μεγάλου Ἑβραίου καὶ φιλέλληνο Μάξ Νορδᾶου, μοὶ ἐνεχείρισε τὰ σχετικὰ φύλλα τῆς ἐκλεκτῆς ἐφημερίδος ὑμῶν. Ταῦτα διελθὼν ἡσθάνθην μεγάλην χαρὰν διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὃν διεξάγετε περὶ ἀποκατάστασεως τῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐν γένει τοῦ φύλλου Σας, τιμώντος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Διὸ παρακαλῶ νὰ μὲ τιμήσητε διὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐγγράφωντὲς με συνδρομητήν... Καθῆκον θεωρῶ παντός γνησίου Ἕλληνας πρὸς τὴν μεταξύ ἡμῶν τιμίως δρῶσαν καὶ κοινὰς τὰς τύχας σχοῦσαν φυλὴν ὑμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μεγάλους φιλέλληνας οὓς αὐτὴ ἀνέδειξε, καθῆκον λέγω ἔχομεν νὰ τιμῶμεν τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὑμῶν. Μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως, Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1924. Μ. Δάλλας, δικηγόρος»⁵⁹.

Πράγματι ἡ «Νέα Σιών» εἶχε δημοσιεύσει ἓνα σωρὸ κείμενα, εἰδήσεις καὶ ἄρθρα ἀναφορικά μὲ τὸν Μάξ Νορ-

δᾶου καὶ τὸ διάβημα τοῦ ἐπιστολογράφου καὶ φιλοεβραίου πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν τοῦ ἔδωκε μιὰ ὥρα εὐκαιρία νὰ προβάλῃ τὰ φιλοσιωνιστικὰ αἰσθήματα τοῦ Μάξ Νορδᾶου, καὶ συγχρόνως τὰ δικά του, ἱκανοποιώντας τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ι. Δάλλα. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ Σιακκῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐδῶ στὴν Ἀθῆνα συνεπάρθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ σιωνισμοῦ, τοῦχε γίνε, κατὰ κάποιον τρόπο, μιὰ ἔκδοσις ἰδέας, κυκλοφοροῦσαν συχνότατα στὴ σκέψιν τοῦ διάφορα σοφὰ λόγια τοῦ Μάξ Νορδᾶου, ὅπως αὐτὸς ὁ λόγος: «Ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχει ἑβραϊκὸ ζήτημα, ὁ πολιτισμός θὰ εἶναι ἓνα ψεῦδος καὶ ὅποιαδήποτε διπλωματικὴ διάσκεψις γιὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀγάπης στὸν κόσμο, θὰ εἶναι μιὰ κωμωδία». Δραστήρια κι ὀργανωτικὰ προσέφερε τὶς ὑπηρεσίαις του, μὲ σύνεσιν καὶ ὠριμότητα, ποτὲ βίαιος στὰ λόγια του καὶ ποτὲ βιαστικός στίς ἀποφάσεις του, προχωρώντας ἀποφασιστικὰ στὴν ἐκτέλεσίν τους ὅταν ἦταν καιρὸς καὶ καλλιέροντες τὴν ἰδέαν μιᾶς νέας συναγωγῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀγορὰ τοῦ καταλλήλου οἰκοπέδου ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐπὶ θητείας τοῦ ἐπομένου προέδρου Νισήμ Ματαβιά, τὸ δὲ χτίσιμό της ἐπὶ προεδρίας Ζαχαρία Βιτάλ. Ἐγραφε ὁ ἱστορικός Μόλχο: «Ἐνας μὲ τὸ ὄνομα Μωϋσῆς Σακῆ ἀπὸ τῆς Χαλκίδας, ἄνδρας πολὺ ἐνεργητικὸς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους ὀργανωτῆς τῆς Νέας Κοινότητος, τιμᾶται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου στίς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα μας»⁶⁰. Καλλιέροντες τὶς ἀγαθὰς σχέσεις τῆς παροικίας μὲ τὶς ἑλληνικὰς ἀρχὰς καὶ μὲ τὴ βασιλικὴ οἰκογένειαν πού πάντα ἐδειχνε τὴν εὐνοίαν της πρὸς τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο. Ὅταν ἀσθένησε ὁ Κωνσταντῖνος ἡ Κοινότης προσευχήθηκε τὴν ἰδίαν μέραν ὅπως ὅλος ὁ πληθυσμός τῆς πρωτεύουσας, στὴ Συναγωγὴ ἀναπέμφθησαν δεήσεις γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς υγείας του καὶ ὁ πρόεδρος μὲ λογίδριον ἀπευθύνθηκε πρὸς τοὺς παρισταμένους «ἐξάιρων τὰς ἀρετὰς τοῦ βασιλέως καὶ τὴν πρὸς τὸν ἑβραϊκὸν πληθυσμὸν εὐνοίαν του»⁶¹.

Λίγο χρόνο μετὰ, στίς 31.5.1915, ἡ πρωτεύουσα στὸ Κοινοβούλιό της δεχόταν καὶ πέντε Ἑβραίους ὡς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ: Τὸν σοσιαλιστὴν **Ἀλβέρτο Κουριέλ** καὶ ἄλλους 4 τοῦ συνδυασμοῦ Δημ. Γούναρη δηλ.: 1) Τὸ **Μαυρίκιο Κοφίνα** ἀπ' τὰ Γιάννενα, γιαντὸ, πρῶν δημοτικὸ σύμβουλο Βόλου ἐπὶ 7 χρόνια. 2) Τὸ **Δαβὶδ Ματαλόν**, πρόεδρο καὶ ἰδρυτὴ τῆς Στὸας Μπενέ - Μπερίθ Θεσ/νίκης, διοργανωτὴ ἀρκετῶν ἑβραϊκῶν φιλανθρωπικῶν σωματείων. 3) Τὸν **Χαίμ Ἡλίας Κοέν**, μεγαλοκτηματὴ Τρικκάλων, φίλο τῆς βασ. οἰκογενείας. 4) Τὸν **Ἰωσήφ Μαλλάχ**, ἔμπορο, ἀριστοῦχο τῆς Ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων. Καὶ ὁ Κοφίνας ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων καὶ ἰδρυτὴς στὸ Βόλο σταθμοῦ Α' Βοηθειῶν (ἐξ ἰδίων του) καὶ δραστηριοποίησε ἐκεῖ τὸ μαιευτήριον καὶ τὸ βρεφοκομεῖο, ἔγραψε μελέτες γιὰ ἀποξήρανση ἐλῶν, γιὰ ἀποκατάστασιν προσφύγων στὴ Θεσσαλία καὶ ἦταν μεγάλος ἀγωνιστής⁶². Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι πρὶν 37 χρόνια (στίς 17.9.1878) ὁ Γεώργιος Α' εἶχε πεῖ σὲ ἀκρόασιν τοῦ Ἀρχιραββίνου τῆς Κέρκυρας Ἰωσήφ Ἐμμ. Λεβῆ: «Μιὰ τῶν ὠραιότερων ἡμερῶν τῆς βασιλείας μου θὰ ἦτο ἐκεῖνη καθ' ἣν θὰ ἐβλεπον ἓνα Ἰσραηλίτην ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον»⁶³. Κι ἔτσι ἡ εὐχὴ τοῦ πραγματοποιήθηκε πέντε φορές! Ἀς σημειωθεῖ ὅτι κί ἄλλοι ὁμόθρησκοι ὑπῆρξαν ὑποψήφιοι σ' αὐτὰς τὶς ἐκλογάς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀβραάμ Κωνσταντίνης μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, πού ὅμως ἀπέτυχαν. Καὶ οἱ πέντε βουλευτῆς, ἀντιπρόσωποι τῆς Θεσ/νίκης ἔφταναν σὲ λίγες μέρες στὴν πρωτεύουσαν γιὰ τὶς ἐργασίες Α' Συνόδου τῆς Βουλῆς γιὰ τὴν προάσπιση τῶν ἑβραϊκῶν δι-

καίων, γιὰ τὴν ἐμπέδωση πραγματικῆς ἰσοπολιτείας ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκευματος, γιὰ τὴν τυχόν ἀποκρουση συκοφαντικῶν διαδόσεων ἀπὸ παραδοκοῦντα κακόβουλα στοιχεῖα. Θὰ χρειαζόταν ἓνα ὁλόκληρο κεφάλαιο γιὰ τὴν ἀπαρίθμηση καὶ περιγραφή των πού δὲν νομίζω ὅτι ἀνήκει σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἐργασία μου.

Μέ τις ἐκλογές τῆς 31.5.1915, ἔχασε τὸ κόμμα τῶν «Ἐθνικοφρόνων» τοῦ Γούναρη παρέμεινε ὅμως στὴν ἐξουσία λόγω τῆς ἀσθένειας τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τις 3.8.1915, ὅποτε ἀνέλαβε ἡ κυβέρνηση Κ. Ζαβιτσιάνου ἀπὸ 4.8.1915 καὶ στίς ἐκλογές τῆς 6.12.1915 κέρδισε τὸ «Λαϊκό» κόμμα τοῦ Γούναρη. Μέ τις ἀλλαγές αὐτές δὲν ἐπηρεάστηκε ἡ θετικὴ στάση τῆς Ἑλλάδας στὸ ἑβραϊκὸ ζήτημα καὶ στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἐγίνε ἀποδεκτὴ ἡ δῆλωση Μπάλφουρ τοῦ 1917 στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων γιὰ τὴν ἱδρυση ἑβραϊκῆς ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη, πού κατέληξε στὴν ἐπικύρωσή της στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Σάν Ρέμο στίς 19.4. 1920 ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μαζί μέ τὰ ἄλλα κράτη - μέλη τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν⁶⁴.

Στὴν Ἀθῆνα Σιωνιστικὸς Σύλλογος μέ τὸ ὄνομα «Μπενέ Σιών» (Τέκνα τῆς Σιών) εἶχε ἱδρυθεῖ στὸ σπίτι τοῦ **Δαυινὴλ Ἀβδελά**, μέ προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς **Χαῖμ Καστέλ, Δ. Λεβὴ, Σολομόν Μισραχὴ καὶ Π. Μάτσα**, ὑπαγόμενος στὴ Σιωνιστικὴ Ὁμοσπονδία τῆς Ἑλλάδος⁶⁵. Τὸ περιεχόμενο κι ὁ στόχος τοῦ Σιωνισμοῦ, εἶναι αὐτὰ πού ἀναγράφουν διεθνῶς οἱ ἐγκυρες ἐκδόσεις λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδειῶν καὶ ἄλλων βιβλίων ἀναφορὰς καὶ συμπυκνώνονται στὸ τρίπτυχο: Πόθος τῆς ἀρχαίας Σιών - Ἀναμνήσεις παρελθόντος - Ἐλπίδες μέλλοντος. Πρῶτος διδάξας ὑπῆρξε ὁ Μωυσῆς Χαΐμης μέ τὴν ἀρθρογραφία του περὶ Σιωνισμοῦ στὰ περιοδικὰ του⁶⁶. Ἄλλοι πρῶτοι Σιωνιστές στὴν Ἀθῆνα συνεργασθέντες μαζί του εἶναι οἱ **Ἀβρ. Κωνσταντινίδης, Μωῦσῆς Σιακκῆς, Ἀβραάμ Ἀλχανάντης** (γιατρός), **Χισκιγιὰ Σακκῆς (δικαστῆς) Μίνος Μπατινός, Ἀαρὼν Σιακκῆς, Νισὴμ Σαμπετάι**⁶⁷. Στὴν ἐκθεση τοῦ **Σολομόν Μπῆτ**, ἐντολοδόχου τῆς Σιωνιστικῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ὁργάνωση τοῦ Σιωνιστικοῦ Συλλόγου τῆς Ἀθῆνας περιγράφεται ἡ ἐπίσκεψή του, ἡ συνάντησή καὶ γνωριμία του μέ τοὺς Σιωνιστές τῆς Ἀθῆνας, γνωρίζει τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος **Μωῦσῆ Σιακκῆ** καὶ γράφει: «... Παρὰ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη του (σημ. Λάθος. Ἦταν κλεισμένα 50) εἶναι νεαρώτατος τὴν καρδιαν καὶ πλήρης δράσεως. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς ἐπισήμου προσχωρήσεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν εἰς τὸ ἔργον ἀνοικοδομήσεως τῆς Παλαιστίνης. Ὁ κ. Σιακκῆς μέ τὴν χαρακτηριστικὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου, μὰς ἐκθέτει πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐπραξε ὑπὲρ τοῦ Σιωνισμοῦ, ὅ,τι θὰ πράξει αὖριον καὶ ὅ,τι πάντοτε θὰ πράττει. «Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν Ἰσραηλίται μὴ Σιωνισταί; «Εἰς τὸν τόνον τῆς φωνῆς του, εἰς τὰς κινήσεις του, διακρίνομεν τὴν εἰλικρινὴ του πεποίθησιν: τὸν θαυμάζομεν...». «Αὐτὴ τὴν ἐκθεση τοῦ Μπῆτ καὶ ἄλλες λεπτομέρειες δημοσίευσε ἡ «Νέα Σιών» μέ τὰ ὀνόματα τοῦ Δ.Σ. τῆς «Μπένε Σιών» πού ἐξελέγη κατὰ τὴν παραπάνω συγκέντρωση - συνέλευση μέσα στὴ Συναγωγὴ δηλ.: προέδρου **Μωῦσῆ Χαΐμη**, ἀντιδρου **Χαῖμ Καστέλ, Μωῦσῆ Μάτσα, Μωῦσῆ Λεβὴ, Δάριο Λεβὴ, Νισὴμ Σαμπετάι, Μωῦς Κοένκα, Ἀβρ. Ἀλχανάνη, Λέων Ζουβὴ, Χαῖμ Χαζάν καὶ Λέων Γαβριηλίδη**. Στὸ ἐπόμενο τεῦχος τῆς ἡ «Νέα Σιών» συμπεριέλαβε ὁλόκληρο τὸ λόγο πού ἐκφώνησε ὁ πρόεδρος Μωῦσῆς Σιακκῆς κατὰ τὴν παραπάνω Συνέλευση, πού, ὅπως ὑπολογίζω, πρέπει νὰ ἐγίνε κατὰ Σεπτέμβριο 1923⁶⁸.

Περίπου δύο χρόνια μετὰ, ὅταν πιά δὲν ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς στὴν Κοινότητα θὰ ἤθελα νὰ χρονολο-

Ραβίνος Ἀθηνῶν Ἰωσήφ Ντετσάβες.

γήσω τὸ γεγονός μίς νέας ἀφίξης στὴν Ἀθῆνα, τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ **Κέρεν Ἀγιεσόντ, Σάλεμ Πάτσι**, μέ ὁμιλία του στὴ Συναγωγὴ ἐνώπιον πυκνοῦ ἀροατηρίου καὶ μίς δεύτερης σὲ ἐπίλεκτο ἀκροατήριον Ἑβραίων τῆς Ἀθῆνας καὶ τῆς Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ. Ἀφοῦ μίλησε ὁ Πάτσι, ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς, γνωρίζοντας τὴν ψυχολογία τῶν παρισταμένων, εἶχε τὴ φαεινὴ ἰδέα πρὶν διαλυθεῖ ἡ συγκέντρωση, ν' ἀνέβει ἀμέσως στὸ βῆμα, προτρέποντάς τους νὰ ἐκπληρώσουν τὸ καθῆκον τους ἀπέναντι τοῦ **Κέρεν Ἀγιεσόντ** καὶ καταθέτοντας ἐκεῖνη τὴ στιγμή τὴν ἀναλογία του. Ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε ἀπόλυτη, τόσο ὥστε νὰ γράψῃ ὁ Reporter τοῦ γαλλόφωνου περιοδικοῦ «PRO — ISRAEL» «Il est a souhaiter que ce concours soit assuré pour l'avenir également»⁶⁹. Τόση ἦταν ἡ προθυμία τῶν εἰσφορῶν!

Μετὰ τὴ λήξη τῆς θητείας του ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς ἦταν ἀποφασισμένος πλέον ν' ἀποσυρθεῖ ἀπ' τὰ κοινοτικά καὶ πράγματι μέχρι τοῦ θανάτου του (3.2.1944) δὲν ὑπῆρξεν ὑποψήφιος γιὰ νέα προεδρία, διατήρησε ὅμως τις δραστηριότητές του γύρω ἀπὸ τὴ σιωνιστικὴ ἰδέα πού δὲν τὸν ἐγκατέλειψε ποτέ, συνδυάζοντάς τες μέ τὰ ἰδεώδη τοῦ **Μπενέ Μπερίθ** Ἀθηνῶν πού στὸ γραφεῖο τοῦ Λέκκα 3 Ἀθῆνα, μέ τὸν **Ἡλῖα Ραφαήλ Κανέττη** καὶ ἄλλους ἱδρυσαν τὸ 1923, μέ πρῶτο πρόεδρο τὸν Ἡλῖα Κανέττη καὶ ἐπόμενο Μωῦσῆ Σιακκῆ. Ὅμως αὐτὸ εἶναι μιά ἄλλη ἱστορία. Τὸ ἀναφέρω αὐτὸ γιατί, μέσα στὴ Στοὰ αὐτὴ, λίγα χρόνια ἀργότερα, σὲ μιά συνέλευση ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μωῦσῆ Σιακκῆ (κατὰ Μάιο 1929), μέ τὴν παρουσία καὶ τῶν πρῶν βουλευτῶν, **Μαλλάχ, Μπεσαντζὴ καὶ Μatalόν**, τονίσθηκε μέ τοὺς λόγους πού ἐκφώνησαν καὶ οἱ τρεῖς τὴ σπουδαιότητα τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ ὁ ἀρθρογράφος πού ἀποτύπωσε τὸ γεγονός τελειώνει τὸ ρεπορτάζ του σχολιάζοντας τὸ λό-

γο του προέδρου της Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ ως ἑξῆς: «Ὁ λόγος του κ. Μωϋσῆ Σιακκῆ, ποιήσαντος θερμὴν ἔκκλησιν ὑπὲρ του Κέρεν Ἀγιεσόντ, ἐπροκάλεσε βαθύτατη ἐντύπωση εἰς τοὺς παρισταμένους. Χάρις εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν του κ. Μ. Σιακκῆ, ὁ διοργανωθείς ἔρανος εἰς τὰ διάφορα καταστήματα ἀπέφερεν ἀποτελέσματα λίαν ικανοποιητικά. Θεωροῦμεν καθήκον μας νὰ ἐκφράσωμεν εἰς τὸν κ. Μ. Σιακκῆν τὰς εὐλικρινεῖς εὐχαριστίας μας διὰ τὴν θερμὴν αὐτοῦ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ σιωνιστικὸν ἰδεῶδες, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον εἶναι σχεδὸν ὁ μόνος ἐν Ἀθήναις ὁ ὁποῖος διεξάγει τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἰδέας μας. Τὸν συχαίρομεν εὐλικρινῶς διὰ τοῦτο καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζομεν εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν του. Εὐχαρίστως ἀγγέλλομεν ὅτι ὁ κ. Μ. Σιακκῆς, ὑπέκων εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἀντιπροσωπείας ἐδέχθη νὰ ἀναλάβει τὴν προεδρίαν του Κέρεν Ἀγιεσόντ εἰς τὰς Ἀθήνας»⁷⁰.

Ραββίνοι - θρησκευτικοὶ λειτουργοί

Θέλω νὰ κλείσω τὴν ἐργασία μου μὲ λίγα λόγια γιὰ τοὺς διατελέσαντες Ραββίνους κατὰ τὴν περίοδον πού ἀνέπτυξα μέχρι τὸ 1925. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

1) Στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Νέα Ἐφημερίς», τῆς 14.2.1887, σ. 1 δημοσιεύεται ἡ εἰδῆση ὅτι «ἀπεβίωσεν ὁ Ἀρχираββίνος Ἀθηνῶν». Καμιά ἄλλη ἐνδειξη ἢ πληροφορία.

2) Στὴν ἐφημερίδα «Πρόνοια» τοῦ Πειραιῶς, τῆς 23.1.1982, σ. 3, δημοσιεύονται τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γνωστοποιεῖ ὅτι ὁ κ. **Ἰωσήφ Ἀμβάβ** (sic) πού πρόκειται μᾶλλον περὶ Ἀμποάβ (καταγωγῆς Σμύρνης), πρῶν Ραββίνος Ἀθηνῶν, ἀπελύθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 15/10/1981 πρὸς τὸν κ. ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως ὑπουργὸν ἐγγράφου, δι' ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀξίωμα του διαγωγῆν». Καμιά ἄλλη πληροφορία γιὰ τὸ γεγονὸς ἢ τὸ πρόσωπο.

3) **Ραββίνος Σολομόν Ἰωσήφ**. Φέρεται ὑπηρετῶν τὸ 1895. Προφανῶς θὰ προσελήφθη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ προηγούμενου. Ἐκτελεῖ καὶ χρεὴ Ἑβραϊοδιδασκάλου Ἑβραιοπαίδων τῆς Ἀθήνας. Μισθός του, ὀρχ. 50 ἀπὸ Δημόσιο, ὀρχ. 50 ἀπὸ Δήμο Ἀθηναίων καὶ μισθός ἀπὸ Κοινότητα. Καταγωγὴ του Κωνσταντινούπολη.

4) **Ἰσαάκ Σολομόν**. Γράφει τὸ Δελτίο Ἑβραϊκοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Νοβρίου - Δεκ/ου 1981, σ. 7, ὅτι κατέχει κετομπά του τοῦ 1894. Μήπως πρόκειται περὶ τοῦ προηγούμενου; Χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐξακριβώση.

5) Στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», 12.4.1895 δημοσιεύεται: «Ὁ **Ραββίνος τῶν Ἀθηνῶν Ἰωσήφ** (sic), ἐπεσκέφθη τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν. Ὁ Ραββίνος ἀπάντησε στὴν «Ἑστία» τῆς 14.4.1895 διαφεύδων τὴν ἐπίσκεψιν. Προφανῶς θὰ εἶναι ὁ παραπάνω ὑπ' ἀριθ. 3 Ραββίνος.

6) **Ἰωσήφ ντέ Τσάβες**. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ παραίτησίν του 22/4/1914 (πιστοπ. Ι.Κ.Α. Ἀθηνῶν μὲ ὑπογραφή Ἀβρ. Κωνσταντίνης). Ὑπηρετήσε ως Ραββίνος ἀπὸ 1906 μέχρι 1913.

7) **Μωϋσῆς Σαμουήλ Λεβῆς**. Ραββίνος ἀπὸ 1913 - 1917. Τὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα» τῆς 7.12.1917 ἀγγέλλει τὸ θάνατό του καὶ κηδεῖα του στὶς 6.12.1917.

8) Νέα θητεία τοῦ **Τσάβες** ἀπὸ 1923 μέχρι θανάτου του (πληροφορία Ἐδμόνδου ντέ Τσάβες). Ὁ Ἰωσήφ ντέ Τσά-

βες ἀπέθανε 4.9.1931.

Κατὰ διαλείμματα χηρείας τῆς θέσεως τοῦ Ραββίνου ἐραβίνευσεν ὁ Ἑβραϊοδιδασκάλος **Χαΐμ Καστέλ** διορισθεὶς πρὶν νὰ συσταθεῖ τὸ Ἑβραϊκὸ Σχολεῖο. Ἐπιθεώρησις 99, 7-8/1913, ἀποβιώσας τὸν Μάιο 1924. Πληροφορία γιὰ θητεία του δὲν βρῆκα, πάντως χρεὴ ραβινεύοντος ἐκτελεῖ στὴ δολοξογία 25/3/1915.

Σχετικὰ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ Ραββίνου **Σολομόν Ἰωσήφ** ὡς Ἑβραϊοδιδασκάλου ἢ τῇ χρησιμοποίησιν τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου **Χαΐμ Καστέλ** ἐκτάκτως ὡς Ραββίνου, ὁ παραπάνω πού ἀνέφερα κανονισμός τῆς ΙΚΑ τοῦ 1935, μὲ τίς μεταπολεμικὲς τροποποιήσεις του τὸ 1947, προέβλεψε (ἄρθρα 76 - 77) γιὰ τοὺς θρησκευτικοὺς ὑπαλλήλους δηλαδὴ τὸ Ραββίνον, τὸν σφαγέα τῶν κρεάτων (Σοχέτ), τὸν περιτομένα (Μοέλ), τὸν ἱεροτελεστή (Χαζάν) καὶ τὸν ἐπόπτη τῶν τροφίμων (Σομέρ), καὶ εἰδικά, στὸ πρόσωπο τοῦ Ραββίνου θεσμοποιήθηκαν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου καὶ ἡ δυνατότητά του συμμετοχῆς στὸ 5μελές ἕως 7μελές Ραββινικὸ Συμβούλιο, τοῦ ὁποῦ προεδρεύει ὁ Ἀρχираββίνος τῆς Κοινότητος, καὶ τοῦτο μὴ ὑπάρχοντος ὁ ἀρχαιότερος Ραββίνος - μέλος τοῦ Ραββινικοῦ Συμβουλίου. Ὅσον ἀφορᾷ γιὰ τὴν ἰδιαιτέρα προβλεπόμενη θρησκευτικὴ ἀρχὴ τοῦ Ἀρχираββίνου, οἱ ἀρμοδιότητές της ἐντοπίστηκαν στὸ χῶρο καὶ μόνο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ἐνῶ παλαιότερα καὶ μάλιστα ἐπὶ Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ὁ διορισμός ἐνός μὲ σουλτανικὸ διάταγμα Ἀρχираββίνος Κωνσταντινουπόλεως (Χαχάμ - Μπαση), ἀπὸ τοὺς πρῶτους ὁ **Μωϋσῆς Καψάλης**, καὶ τελευταῖος ὁ Χαΐμ Ναχούμ (1909), ἀσκοῦσαν αὐτὸ τὸ ἀξίωμα μὲ εὐρύτατες δικαιοδοσίες σέ ὅλες τίς ἑβραϊκὲς κοινότητες τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ μὲ τὸν ἰσχύοντα κανονισμό τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν (1978), προβλέπεται ὁ θεσμός τοῦ Ἀρχираββίνου καὶ ὀρίζονται ποιά εἶναι τὰ προσόντα του ἀλλὰ γιὰ ἀγνωστους λόγους, κανένα μέχρι σήμερα Κοινοτικὸ Συμβούλιο ἢ Κοινοτικὴ Συνέλευσις δὲν ἔκαναν χρῆσιν τοῦ δικαιώματος ἐκλογῆς Ἀρχираββίνου.

Σημειώσεις

- 1) Βλ. «Ἑβραϊκὸ Βῆμα» (Θεσσαλονίκης), τευχ. 13/ 3.3.1925.
- 2) Τομ. Γ' σελ. 124, ἐκδ. Ἀντωνόπουλου.
- 3) Φυλλ. Ἐφημ. Κυβερνήσεως 1938, 6.14. Δηλαδὴ παραιτήθηκε.
- 4) Στὰ ἑβραϊκά ἡ λέξις **Γιεσουρούν** εἶναι μιὰ ποιητικὴ ἀπόδοσις τοῦ ὀνόματος Ἰσραήλ. Στὴ Βίβλο συναντᾶται 5 φορές (Δευτ. 32:15, 33:5, 33:26, Ἰσ. 44:23, Ἐκκλ. 37:29). Οἱ Ἑβραῖοι καθὼς καὶ ἡ Βουλγαρία ἀποδίδουν τὸν ὄρο στὸ Λευ. 32:15 μὲ τὴν ἐννοια τοῦ «ἀγαπημένου». Σ' ἄλλες περιπτώσεις ἡ Βουλγαρία μεταφράζει τὴ λέξη ὡς *lectissimus*, «ὁ πλεόν εὐθύς». Ὁ Ἀκίλας, ὁ Θεοδόσιος καὶ ὁ Σύμμαχος ἀποδίδουν τὴ λέξη ὡς «εὐθύς», ὑπονοώντας ὅτι ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ ρίζα «**γιασάρ**», δηλ. «εὐθύς», «δικαίος». Νεώτεροι μελετητές (Ο. Bacher) ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὄρος **Γιεσουρούν** ἐκφράζει τὴν ἐννοια τῆς εὐθύτητας πού πρέπει νὰ διέπει τὸν Ἰσραήλ. Βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», 10:4.
- 5) ΦΕΚ, Μέρ. Α', α/α 101/4.5.1890, σ. 585-6. Ἐφημ. «Ἐθνική», 14.4.1981, περ. «**Ἰσραηλιτὴς Χρονογράφος**», τευχ. 4/1901 σ.4 («Ἐκδ. Κέρκυρα»).
- 6) ἘΕ. 23, 11. Δευτ. 10, 17 - 19 καὶ 15, 7 - 10 καὶ 16, 11, 14. Ψαλμ. 132, 15.145, 15, 16. Ἰσ. 58, 5 - 7. Ἰερ. 16, 49. Παρ. 19, 17 καὶ 31, 20. Ἰώβ, 22, 5 - 9 καὶ 29, 12, 13.
- 7) ΦΕΚ, Μέρ. Α', α/α 101/4.5.1890, σ. 585 - 586.
- 8) ΦΕΚ, τευχ. Β', α/α 14/29.3.1900, Β.Δ. «Περὶ ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν».
- 9) ΦΕΚ, τευχ. Α', α/α 178/25.7.1906, σ. 698.
- 10) Μ. Μακρίδου, Γεν. Ἑτήσιος Ὁδηγός Ἑλλάδος 1887, σ. 45 - 46 καὶ περ. «**Παρνασσός**», τ5 (1881/6/851, ἀρθ. Α. Μανσόλα).
- 11) AMEDE JAUBERT, GEOGRAPHIE D' EDRISI, PARIS 1846.
- 12) Ἐφ. «**Αἰών**» (Ἀθηνῶν), Φύλλ. 920/24.11.1846, σ.2.
- 13) Ἐφ. «Ἐφημερίς Ἀθηνῶν», 13.11.1882.
- 14) «Ἐγκόλιον Ἡμερολόγιον» Μ. Η. Πανᾶ τοῦ 1885 καὶ Περ. «Κυψέλη»,

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔτος β' (1885) σ. 277 - 280 καὶ 279 - 300.

- 15) Δέν ἀναφέρονται ὀνόματα τῶν φοιτητῶν.
- 16) 'Εφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπειροῦ» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 26/12.3.1893, σ.3. Φαίνεται ὅτι ὁ συντάκτης τῆς εἰδήσεως, καταγωγῆς ἠπειρωτικῆς, γινώριζε γὰρ τοὺς συμπατριῶτες τοῦ φοιτητῆς.
- 17) 'Ο. π. φύλλ. 115/2.12.1894. Χαϊδευτικό τοῦ «Δαβὶδ» εἶναι τὸ «Δαβιτζῶν» ἢ καὶ «Τζῶν» στοὺς Ἠπειρώτες Ἑβραίους. Πρόκειται περὶ Δαβὶδ Λεβῆ.
- 18) Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸν Λεξικόν», τ.Α', σ.39 στήλη β. «Ὁδηγός» Μακρίδης 1899, σ.46β.
- 19) 'Εφ. «Νέα Ἐφημερίς» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 167/ 16.6.1891 σ.1.
- 20) 'Εφ. «Παλιγγενεσία» Ἀθηνῶν, φύλλ. 27.5.1892. Ἐπομένως ἦταν μέλος τοῦ «Παρνασσού».
- 21) 'Ο.π. φύλλ. 15.3.1893, σ.3.
- 22) 'Θ. Βελιανίτης, «Τὰ πρῶτα κομιτάτα τῶν Ἀπόκρεω», στήν ἐφημ. «Ἀθῆνα» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 2.12.1914.
- 23) «Ὁδηγός» Μακρίδης Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας, 1891, σ.127 — «Ὁδηγός» Μακρίδης 1899, σ. σ36β, 46β, 51β, 127 — «Ὁδηγός» Ἰγγλέση 1904 - 5, «Ὁδηγός» Μπούκα τοῦ 1875, εὐρετήριο. «Ὁδηγός» Χρηστίδου σ.106,16.
- 24) Πατρός Ἐκκλησίας Τερτυλλιανού, «Ἀπολογητικός» 7,1 καὶ 1,12 PATR. GR Δ.Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, 1930, 6.193. Τύπος ἐνδεικτικὰ: 'Εφ. «Ἐθνική», 26.4.1891, «Νέα Ἐφημερίς», 26.4.1891 σ.3, «Νεολόγος Πατρῶν» 23.3.1901, ἀρθρ. Σακελλαρίου «Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανόπαιδες».
- 25) Περ. «Ἰσραηλιτικὸν Χρονογράφος», τεύχ. 11/1901, σ. 86, περ. «Ἑβραϊκὸν Βῆμα» (Θεσ/κης), τεύχ. 4/1925, σ.6. Ὁ ἀρ. 6.000 μοῦ φαίνεται ὑπερβολικός.
- 26) Μ.Η. Πανᾶ, «Ἐγκόλπιον Ἡμερολόγιον» τοῦ 1885, σ.208.
- 27) 'Εφ. «Ποσειδών» (Πειραιῶς), φύλλ. 28.5.1877, μέ διαφημίσεις στὰ ἐπ. φύλλα.
- 28) 'Εφ. «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, φύλλ. 10.7.1975, σ.41.
- 29) 'Εφ. «Ἡ Πρόοδος» (Ἀθηνῶν), ἀρθ. «Ἡ μουσικὴ ἐταιρεία «Εὐτέρπη», 19.12.1917.
- 30) Πίνακας ἀποβιωσάντων Δήμου Ἀθηναίων ἐτῆ 1912 ἕως Ἰαν. 1913.
- 31) Περ. «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις», τεύχ. 1/1915, σ.15 καὶ 3-4/1914, σ.63.
- 32) 'Ο.π. τεύχ. 7-9/1912, σ. 115, στή Μελέτη Μποχώρ Φόρνη, «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Χαλκίδος».
- 33) Συνέντευξη Δανιὴλ Γκιούλη ἀπὸ Μάρκο Ὅσμο βάσει σημειώματος Ἀβραάμ Σαρφατῆ, περ. «Ἑλλάς - Ἰσραήλ», τεύχ. 13/60 σ.3. Συμβόλαιο 51.832/ 2.9.1902. Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Σπ. Ἀρμάγου, μετρ. τετρ. 598,40 ἀντὶ 8.000. «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.570. Πληρ/α Ἀβρ. Σαρφατῆ, «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρηση» 22.6.72, σ.2. Μ.Κ. Κωνσταντίνη «Ἡ πρώτη ἐν Ἀθῆναις ἔβρ. Συναγωγὴ», στήν «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση» 7.1.1972, σ.2. «Ἰσραήλ Χρονογράφος», τεύχ. 7/1901, 655. Μ.Κ. Κωνσταντίνη, περ. «Ἀθηναϊκά», τεύχ. 50/1971 σ.12 - 13.40.
- 34) Πληρ/α, ὁ.π. Σαρφατῆ ἀρ. 33.
- 35) Συμβόλαιο 1899/27.3.1843 συμβ/φου Ἀθηνῶν Κοσμά Κοκκίδη, «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.535. «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», 1913 σ.155. Γενικά γὰρ Δούκισσα καὶ Πατριφίκο βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ.3:817 καὶ 13:6.
- 36) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 6/1912, σ.96 καὶ ἄλλα τοῦ 1913.
- 37) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις» 1/1915μ.13.
- 38) 'Ο.π. ἀρ. 29 Συνέντευξη Ὅσμο - Γκιούλη. «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 6 - 8/1915, σ.92.
- 39) ΦΕΚ Α' α/α 173/2.8.1920. Ἐπικύρωση Κανονισμοῦ (ΦΕΚ Α', α/α 118/4.4.1935).
- 40) Περὶ καταγωγῆς Κωνσταντίνου, Revue des Etudes Juives, τ.68 (1914), σ.179 Judaica, τ. 2:550 (Alconstantini Family).
- 41) Βλᾶση Γαβριηλίδη, «Αἱ νέοι βιομηχανίαι τῆς Ἑλλάδος». Κεφ. «Σκιαγραφαί». Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸ Λεξικό» Ἀθῆναι.
- 42) Γ. Ἡλιάδης, «Ἀνθρακασβέστιον», Ἀθῆναι 1918, «Ἀκρόπολις» καὶ ὁ.π. Γαβριηλίδη, σελ. 151.
- 43) Περ. «Ἐβδομάς» τοῦ Δημ. Καμπούρογλου, τεύχη 39 - 46/1888. 'Εφ. «Ἐμπρός» Φεβρ. 1914. 'Ο.π. τεύχ. 1/1915, σ.15 - 16. 'Ο.π., ἀρ. 32 περ. «Ἰσραήλ», (Τρικάλων) τεύχος 7/1914, σελ. 82. «Ἀκρόπολις» τέλη Δεκ. 1918.
- 44) Περ. «Κυψέλη», ἔτος Β' 1885 σελ. 277 - 280 καὶ 297 - 300.
- 45) Ἡ μερίδα τοῦ ὑποβ/κείου ἀπὸ 1896 μέχρι 1918 ἐμφανίζει 46 πράξεις ἀγορῶν καὶ πωλήσεων.
- 46) Δωρητήριο συμβ/φου Ἀθηνῶν Ν. Ἀναστασάκη 14023/ 14.7.1927, ἐπὶ προεδρίας Νισήμ Ματαθία.
- 47) Δελτία ἀρ. 19/1894 σ.3 καὶ 1898, σ.9 καὶ 130.
- 48) Ἐννοεῖ τὸν Ἀβραάμ Εὐλαγόν.
- 49) Πληροφορία Ἰσαάκ Σιμαντοῦ Σακκῆ.
- 50) Ἰσρλ. Ἐπιθ. Συνέλιξη Μποχώρ Φόρνη πρὸς Μωϋσῆ Χαΐμη, τεύχ. 2/1913.
- 51) 'Εφ. «Εὐρύπος», ἀρ. 2177/ 4.1.1912.
- 52) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», τεύχ. 4/1912, σ.65». «Ἐπανήλθεν ἐκ τοῦ μακροῦ ἀνά τὴν ἑσπερίαν ταξιδίου του ὁ φίλος κ. Μ.Σ. Σιακῆς».
- 53) Μποχώρ Φόρνη, «Ἱστορία τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Χαλκίδος», «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ.Γ' (1954), σ.60. Ἀβνέρ. Οἱ Ἑβραῖοι

τοῦ Μυστρά «Χρονικά», τεύχ. 40, σ.5 γὰρ «Ντανιὲλ Σακῆ, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἱθύνοντες τῆς Ἰσρ. Κοινότητος Μυστρά.

- 54) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις», τεύχ. 1/1913 σ.13. 'Εφημ. «Ἀκρόπολις», 18.3.1913, σ.2
- 55) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις», τεύχ. 1/1913, σ.15
- 56) Ἰσρ. Ἐπιθ. τεύχ. 6-8/1915, σ.92.
- 57) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων) τεύχ. 2/1918, σ.24. 'Εφ. «Ἐστία», 2/12/1917, σ.1
- 58) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. Δεκ/ου 1918.
- 59) Περ. «Νέα Σιών», τεύχ. Φεβ/ρίου 1924.
- 60) Michael Molho «La nouvelle communaute juive d' Athenes» στὸ «Joshua Star Memorial». Ἐκδόση «Jewish Social Studies Publication» Neq York, 1935, σελ. 234.
- 61) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 2-4/1915, σ.44
- 62) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 6-8/1915, σ.93 καὶ τεύχ. 5/1915, σ.59-60.
- 63) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 5/1915, σ.60
- 64) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. 6/1918, σ.51.
- 65) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), 11/1918, σ.
- 66) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησις» τεύχ. 5 - 6/1914. Μελέτη Μ. Χαΐμη, Sionisme et Patriotisme καὶ «Ἰσρ. Χρονογράφος», 1899 «Μελέτη». Ὁ Σιωνισμός.
- 67) Πληροφορίες Αἰμιλίου Μωϋσῆ Χαΐμη.
- 68) «Νέα Σιών», τεύχ. 10/1923, σ. 63 - 64 καὶ τεύχ. 11/1923, σ.5-6.
- 69) Περ. «PRO - ISRAEL», τεύχ. 13/1925 σ.7. Συγκέντρωση στὶς 4.6.1925.
- 70) 'Εφ. «Ἰσραήλ» (Θεσσαλονίκη), φύλλ. 27/1.6.1929.

ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1945

Μίνως Κωνσταντίνης	(24.4.1945)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(20.7.1947)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(27.8.1950)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(4.9.1953)
Μάρκος Ὅσμος	(Νοέμβριος 1956)
Μάρκος Ὅσμος	(10.1.1960)
Μάρκος Ὅσμος	(17.2.1963)
Μάρκος Ὅσμος	(Μάρτιος 1966)
Γέπο Μπενουζίλιο	(4.5.1966)
Μίνως Μάτσας	(10.10.1967)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(24.11.1971)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(25.5.1975)
Ἀλβέρτος Μπεράχα	(4.7.1978)
Ἀβραάμ Ἐλιέζερ	(13.9.1978)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(24.2.1980)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(3.4.1983)

Σημείωση: 1. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἡμερομηνίες εἶναι ἐκεῖνες τῶν ἐκλογῶν στὶς ὁποῖες ἐξελέγησαν.

2. Τὰ πρὸ τοῦ 1945 στοιχεῖα κατεστράφησαν γὰρ νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν διωγμὸ τῆς Κατοχῆς.

ΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΦΥΛΛΟ ΤΩΝ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

λόγω τῶν θερινῶν διακοπῶν
θὰ κυκλοφορήσει
στὶς 15 Σεπτεμβρίου 1985

Οί πρώτες εβραϊκές οικογένειες τῆς Ἀθήνας (Ἀναμνήσεις ἑνός παλαιοῦ Ἀθηναίου)

Τοῦ κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ

Ὄνομάζομαι Δανιὴλ Τζάφος τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σουλτάνας, τὸ γένος Ἰσαάκ Γιουσσορούμ. Γεννήθηκα στὴν Ἀθήνα τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1908, στὴ συνοικία Ψυρρή, τὰ «Ἑβρεϊκά», ὅπως ὀνομαζόταν τότε. Γιὸς πολυμελοῦς οἰκογένειας, μεγάλωσα στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς τῆς μητέρας μου Τζόγια, συζύγου τοῦ Ἰωσήφ Κατάν, ἡ ὁποία δὲν εἶχε δικὰ τῆς παιδιά. Ἡ Τζόγια Ἰωσήφ Κατάν ὑπῆρξε δραστήριο στέλεχος τοῦ τότε Φιλοπτώχου Συλλόγου Κυριῶν καὶ εἶχε σχέσεις μὲ ὅλη τὴν Ἑβραϊκὴ Κοινότητα. Τόσο μὲ τὰ μέλη τῆς τάξης τῶν εὐπόρων, πού παρείχαν στὸ Σύλλογο τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀσκήση τοῦ κοινωφελοῦς ἔργου, ὅσο καὶ μὲ τὰ μέλη τῶν φτωχῶν οἰκογενειῶν πού εἶχαν ἀνάγκη βοήθειας καὶ συμπαράστασως. Ἐζῆσα καὶ μεγάλωσα, συνεπῶς, στὴν καρδιά τῆς τότε μικρῆς Ἑβραϊκῆς συνοικίας καὶ ἔχω συγκρατήσει ὀνόματα καὶ γεγονότα πού ἀναφέρονται στοὺς Ἑβραίους τῆς Ἀθήνας στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1920 ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελεῖτο ἀπὸ 50 - 60 οἰκογένειες καὶ ἀριθμοῦσε κάπου 400 - 500 άτομα. Τό ἡμισι καὶ πλέον τῶν Ἑβραίων κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ «Ἑβρεϊκά», πέριξ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, μεταξὺ Μοναστηρακίου καὶ πλατείας Ἀγ. Ἀσμάτων, (Καραϊσκάκη, Χριστοκοπίδου, Διάδας, Ἀριστοφάνους, Σαρρῆ, πλατεία Κουμουνοῦρου). Οἱ πλέον εὐποροὶ ζοῦσαν πρὸς τὴν περιοχὴ Συντάγματος, ὅπως οἱ οἰκογένειες: Ἀσέρ Λεβὴ (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητος), Ἀβραάμ Κωνσταντίνης (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητος), Μαρκίνης Κωνσταντίνης, Μποχώρ Σιακκῆς, Σάββας Σιακκῆς, Μωρίς Φαρατζῆ. Ὁ πιὸ ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὴν Ἑβραϊκὴ συνοικία ἦταν ὁ Μωῦσης Σιακκῆς (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητος), ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν ὁδὸ Φυλῆς.

Ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν περισσότερων Ἑβραίων τῆς Ἀθήνας εἶναι ἡ Μικρὰ Ἀσία. Ὅρισμένες οἰκογένειες κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴ Χίο, τὰ Ἰωάννινα, τὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Ζάκυνθο καὶ μερικές ἀπὸ τὴ Χαλκίδα, τὸ Βόλο καὶ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἐξάλλου, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα ἀρκετές οἰκογένειες «Ἀσκεναζίμ» (γερμανοεβραϊκῆς καταγωγῆς), ὅπως τοῦ: Μωῦσῆ Γκολδστάιν, Συμεὼν Σίμπελμαν, Ζήση Βαλενστάιν, Φλέμινγκερ (διευθυντὴς ἀντιπροσωπίας «Σίγγερ»), Ρότεμπεργκ, κ.ἀ.

Οἱ περισσότερες οἰκογένειες ἦταν τότε πολυμελεῖς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω δύο ἐξ αὐτῶν: τοῦ **Σολομών καὶ τῆς Ὁρῶ Σαρφατῆ**, τὴν πλουσιότερη Ἑβραϊκὴ οἰκογένεια τῶν Ἀθηνῶν μὲ ἑντεκα παιδιὰ, καὶ τοῦ **Λέων καὶ τῆς Λίζα Σεβίλια** μὲ δέκα παιδιὰ, φτωχὴ ἀλλὰ ἀξιοπρεπὴς καὶ ὑπερήφανη οἰκογένεια. Τὰ παιδιὰ τῆς οἰκογένειας Σαρφατῆ ἦταν οἱ: Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Μωῦσῆς, Ἀαρών, Δαβίδ, Σαλβατῶρ, Ντόνα (μετέπειτα Γκαλμίδου), Λουίζα (μετέπειτα Ἰντζεμπεργκ), Κλαίρη καὶ Τζιλντα. Τὰ παιδιὰ τῆς οἰκογένειας Σεβίλια ἦταν οἱ: Δανιὴλ (ἔπεσε ὑπὲρ πατρίδος μαχόμενος ὡς ἑφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς στὸν Μι-

κρασιατικὸ πόλεμο), Πινχάς, Ἑρρίκος, Ἡλίας, Μωῦσῆς, Ρόζα, Βικτώρια, Σαρίνα, Στερούλα καὶ Λέα (σήμερα Μεβόραχ). Ὁ Σολομών Σαρφατῆς ἦταν μεγάλος δερματέμπορος (τομάρια προβάτων) καὶ ἔκανε ἐξαγωγὲς δερμάτων σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Σὲ διάφορα εὐρωπαϊκὰ κέντρα εἶχαν ἐγκατασταθεῖ τὰ παιδιὰ του ὡς ἀντιπρόσωποι. Οἱ ἀποθήκες καὶ ἡ κατοικία τῆς οἰκογένειας Σαρφατῆ ἦταν στὴν ὁδὸ Σαλαμίνος καὶ Ἀγναιλάου, τὸ δὲ κτίριο σώζεται μέχρι σήμερα. Ὁ Λέων Σεβίλια ἦταν ἐπισκευαστὴς ὀμπρελλῶν καὶ διατηροῦσε ἓνα μικρὸ μαγαζὶ στὴν ὁδὸ Ἑρμοῦ, κοντὰ στὴν «Ἑβρεϊκὴ». Ἡ οἰκογένεια Σεβίλια κατοικοῦσε στὴν ὁδὸ Χριστοκοπίδου.

Ἄλλες πολυμελεῖς οἰκογένειες τὴν ἴδια ἐποχὴ ἦσαν: **Ἰωσήφ Κοέν**, ψηκτροποιός. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Σαρότα καὶ εἶχαν ὀκτῶ παιδιὰ: Σολομών, Μωῦσῆς, Ἀαρών, Ἰσαάκ, Χαΐμ, Λούνα, Ρετζίνα καὶ Ραχὴλ. Τὸ μαγαζὶ καὶ ἡ κατοικία τοῦ Ἰωσήφ Κοέν ἦταν στὴν ὁδὸ Καραϊσκάκη.

Ἰωσήφ Ἀσσέα, ἐπονομαζόμενος Σμυρνιὸς ἦ καὶ «Ἀντίκας». Ἀσχολεῖτο ὡς ἐκτιμητὴς καὶ μεταπωλητὴς ἀντικῶν. Ἦταν ἄνθρωπος εὐθυμὸς καὶ γλεντζές. Τὴ γυναῖκα του τὴν ἔλεγαν Σουλτάνα καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιὰ: Μεῖρ, Σάββας, Ἀαρών, Σαμουήλ, Λέων, Καντέν καὶ Κούλα. Ἡ οἰκογένεια Ἀσσέα ἔμενε στὴ γωνία Χριστοκοπίδου καὶ Καραϊσκάκη.

Λέων Χαμπίμπ, γυρολόγος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ γυναῖκα του λεγόταν Φανή καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιὰ: Μωῦσῆς, Συμεὼν, Ἰσαάκ, Σαρίνα, Στέλλα, Μαζαλτῶβ, Καλὴ καὶ Ρετζίνα. Πολλοὶ ἀπόγονοι τῆς οἰκογένειας Χαμπίμπ ἐπιζοῦν στὴν Ἀθήνα.

Μωῦσῆς Ἑσκιναζῆ, διατηροῦσε σιδηρωτῆριο, τὸ μοναδικὸ τότε στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁδὸ Χαλκοκονδύλη, ὅπου καὶ ἡ κατοικία τῆς οἰκογενείας. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Μπινβενίδα καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιὰ: Ρεβέκκα (μετέπειτα Τζάφου), Ζαφείρω, Μυριάμ, Ἄννα, Λιλή, Κοραλία καὶ Δαβίδ (τοῦ ἄρεσε πολὺ τὸ φαῖ, πού τελικὰ ἦταν καὶ ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του).

Οἰκογένεια Μιζραχῆ, ἔμεναν στὴν ὁδὸ Ἡβης καὶ ὁ πατέρας ἦταν ψηκτροποιός. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Μαζαλτῶβ καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιὰ: Ἰωσήφ Ἰακώβ, Σαμουήλ, Ραφαήλ, Στερούλα, Ροζίνα καὶ Ἐλεωνόρα.

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Ἑβραίους τῆς Ἀθήνας ἦταν τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀδελφῶν **Μποχώρ - Ἰσαάκ καὶ Ἐλιέζερ Γιουσσορούμ**. Ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα περὶ τὰ 1865 καὶ ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἰδρύσεως τῆς πρώτης («παλαιᾶς» σήμερα) Συναγωγῆς Ἀθηνῶν, στὴν ὁδὸ Μελιδῶνη 8. Οἱ Γιουσσορούμ κατὰγονταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Προτοῦ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἀθήνα, ἐζησαν γιὰ ἓνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὰ Θερμιά τοῦ νομοῦ Κυκλάδων. Ἐκεῖ γεννήθηκε ὁ πρωτότοκος γιὸς Ἡλίας, τοῦ Μποχώρ - Ἰσαάκ καὶ τῆς Ἑστέρας

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες της 'Αθήνας

Γιουσουρούμ. 'Αργότερα απέκτησαν άλλα ξέι παιδιά: 'Ιακώβ, Μωϋσή, Χαΐμ, Νώε, Τζόγια και Σουλτάνα (μητέρα Δαν. Τζάφου). 'Ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ άσχο-
λείτο ως άργυραμοιβός.

'Ο 'Ελιέζερ και ή Σιμχά Γιουσουρούμ κατοικοῦσαν στην όδό "Ηβης, ή δέ κατοικία τους χρησίμευσε ως ή πρώτη ύποτυπώδης Συναγωγή όπου λειτουργούσε ό 'Ι-
διος ό 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ. 'Αργότερα ανέλαβε καθή-
κοντα ως θρησκευτικός λειτουργός και «μοέλ» (περιτο-
μεύς). 'Απέκτησαν δύο παιδιά, τή Μυριάμ και τόν 'Ιακώβ,
ό όποιος ήταν επίσης «μοέλ» και διετέλεσε «γκαμπάι» (έ-
πίτροπος) τής Συναγωγής.

'Ιωσήφ Γιουσουρούμ (δέν είχε συγγένεια μέ τούς πα-
ραπάνω) καταγόμενος από τή Σύμρνη. 'Ασχολείται μέ τό
έμπόριο παλαιών ρούχων και απέκτησε πέντε παιδιά
(τρία άγόρια και δύο κορίτσια).

Τά περισσότερα μέλη τών οικογενειών Γιουσουρούμ
άσχολούνται ως παλαιопώλες. Αύτή ή δραστηριότητά
τους άποτυπώθηκε στην ιστορία τών 'Αθηνών μέ τή με-
τονομασία του Δημοπρατερίου σέ **ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ**.

"Άλλες παλιές εβραϊκές οικογένειες τών 'Αθηνών ή-
σαν:

Σολομών Μπεράχα, δερματέμπορας, μέ ξέι παιδιά. 'Η
κατοικία τής οικογένειας Μπεράχα ήταν στή γωνία Πει-
ραιώς και 'Ασμάτων.

'Η οικογένεια του **'Ιωσήφ Ματαράσσο** έμπορος. "Εμε-
ναν στην όδό 'Ηρακλειδών (Θηρείο) και είχαν πέντε παι-
διά: Μωϋς, 'Ερρίκος, 'Ισαάκ, Δαβίδ και Λόρα.

Νισήμ Κοέν, «χαμάμ», «μοέλ» και «σοχέτ». Παντρεύτη-
κε δύο φορές και απέκτησε συνολικά όκτώ παιδιά, τέσ-
σερα άγόρια και τέσσερα κορίτσια.

Στή σύμβολη των όδών 'Αθηνάς και Κακουργιοδικείου
λειτουργούσε τό ξενοδοχείο «ΣΙΩΝ», τό κτίριο του ό-
ποίου διασώζεται μέχρι σήμερα. Ήταν του **Μάρκου
Σαρφατή**, πατέρα επτά παιδιών: Τζάκο, Σαλβατώρ, 'Αλ-
μπέρτο, 'Ισάκ, Δαβίδ (σήμερα Α' άντιπρόεδρος του ΚΙΣ),
Μίμη και μία θυγατέρα τήν Φορτούνέ.

Γιαννιώτες 'Εβραίοι στην 'Αθήνα

Οί πρώτοι Γιαννιώτες 'Εβραίοι που έγκατεστάθη-
καν στην 'Αθήνα ήταν ή οικογένεια του **Μωϋσή
Σούσης** και τά άδελφια του: 'Ισαάκ, 'Ιεσοῦα και Χα-
νανέλ. Πολλοί άπόγονοι αύτών έπιζούν σήμερα στην 'Α-
θήνα.

Σαμουήλ και Λέων Γαβριηλίδη έμποροι ύφασμάτων,
μέ κατάστημα επί τής όδου 'Ερμού. Τά παιδιά του Λέων
Γαβριηλίδη ζούν σήμερα στην 'Αθήνα: Δαβίδ, Μωϋσής,
Γαβριήλ, 'Αλβέρτος και Νίνα (σήμερα Κούπεμπεργκ).

'Η οικογένεια του **Χαχάμ Μωσόν Λεβή** (ό έπονομαζό-
μενος και χαχάμ «σιμπόλεθ»). "Αριστος «χαζάν» (λει-
τουργός) και καλοκάγαθος άνθρωπος. Τά έγγόνια του,
Δαβίδ Λεβή (δικηγόρος) και Μωϋς Λεβή (έμπορος) ζούν
στην 'Αθήνα.

'Ο Μωϋσής Σούσης υπήρξε δραστήριος έμπορος, τό
δέ κατάστημά του έγινε κέντρο ύποδοχής άλλων νεαρο-
τέρων 'Ιωαννιτών που ήλθαν και έγκατεστάθηκαν άργό-
τερα στην 'Αθήνα. Μερικοί έξ αύτών ήσαν οί: Λέων Χατ-
ζής, 'Ηλίας Νάχμαν, Λέων Μπατής, Τζών Μάμας, Δαβίδ
Τσαπαλάμος, άδελφοί Κοφινά, 'Ηλίας Μορδοχαί, άφοί
Μπακόλα, Νίνο Σαμπάς, Μωσέ Σαμάς κ.ά. Μέ τή συμπα-
ράσταση του οίκου Σούσης όλοι αυτοί έπιδόθηκαν μέ έπι-
τυχία στο έπάγγελμα του γυρολόγου, έξελισσόμενοι σέ

μεγάλους δοσάδες και έμπόρους.

'Ο Μωϋσής Σούσης άγόρασε (ή ένοίκιασε, δέν γνωρί-
ζω άκριβώς) έναν μικρό οικόσκο στον Πειραιά που μετέ-
τρεψε σέ Συναγωγή και ή όποία λειτουργούσε κάθε Σάβ-
βατο. Τό «μινιάν» (άπαρτία για τέλεση θρησκευτικής λει-
τουργίας) ήταν άμειβόμενο και για ένα διάστημα λει-
τούργησε εκεί ό Μπακόλας. Μεταξύ τών μελών του «μι-
νιάν» ήταν και οί τρεις γιοί του Μωϋσή Σουσή, οί όποιοι
είχαν άπαλλαγή τής στρατιωτικής θητείας ως
«χαζανίμ». Στόν Πειραιά τότε διέμενε μόνιμα μία μόνο
οικογένεια, του Δαβίδ Δέντες, που καταγόταν από τήν
Κρήτη.

'Εβραίοι τών 'Αθηνών από άλλες έπαρχιακές πόλεις

Από τή νήσο Χίο οί πρώτες εβραϊκές οικογένειες
που έγκαταστάθηκαν στην 'Αθήνα ήταν του **Χαΐμ
Ναχμία** και του **Μιζραχή**. 'Αργότερα ήλθαν οί οικο-
γένειες **Μπενγκιάτ, Παλόμπο**, κ.ά.

'Από τή Ζάκυνθο κατάγονταν οί οικογένειες του **'Α-
βραάμ Κωνσταντίνου**, του **Μαρκίνη Κωνσταντίνη** και του
Σαμουήλ Μόρδου. Τό 1926 περίπου έγκαταστάθηκε στην
'Αθήνα ό **Δαβίδ Κωνσταντίνης**, πατέρας ξέι παιδιών: Κα-
νάρη, Ραφαήλ, 'Αλέξανδρου και τρία κορίτσια που απέ-
κτησαν δικές τους οικογένειες στην Κέρκυρα, τή Ζάκυν-
θο και τή Χαλκίδα. 'Αρεκά χρόνια πριν (περίπου τό
1907) είχε προηγηθεί και έγκατασταθεί στην 'Αθήνα ό
Κανάρης Κωνσταντίνης και άκολουθήσαν μετά από λίγα
χρόνια ό Ραφαήλ Κωνσταντίνης και άμέσως μετά ό 'Αλέ-
ξανδρος Κωνσταντίνης.

'Ο **Κανάρης Κωνσταντίνης** διετέλεσε άνώτατος ύπάλ-
ληλος τών Τ.Τ.Τ. και έτυχε πολλών τιμητικών διακρίσε-
ων. Κατά τή θητεία του στή Θεσσαλονίκη, τήν περίοδο
τής μεγάλης πυρκαγιάς (1917) διέσωσε μέ αύτοθυσία τό
ταμείο και πολύτιμα έγγραφα τής ύπηρεσίας του. Διετέ-
λεσε επί σειρά έτών άντιπρόεδρος του Δ. Συμβουλίου
τής Ι.Κ. 'Αθηνών, πρόεδρος τού ΚΙΣ και τής στοάς Μπενέ
Μπερίτ 'Αθηνών. 'Ο **Ραφαήλ Κωνσταντίνης** υπήρξε συν-
τάκτης τού περιοδικού «Φωνή του 'Ισραήλ» που έκδιδε-
το προπολεμικά στην 'Αθήνα και έκδότης τής έφημερί-
δας «'Εβραϊκή 'Εστία» (1947 - 63).

'Από τίς πρώτες εβραϊκές οικογένειες από τή Χαλκίδα
που έγκατεστάθηκαν στην 'Αθήνα ήταν του **Σάββα Φόρ-
τη** (είχε τέσσερα κορίτσια: Νεχαμά, Στερούλα, Δωροθέα
και Φουρτουνη), του **'Αβραάμ Φόρτη** επί σειρά έτών «σα-
μάς» τής Συναγωγής, και του **'Αβραάμ Φόρτη**, που άσκη-
σε τό έπάγγελμα του παλαιопώλη.

'Από τά πλέον δραστήρια και άγαπητά μέλη τής πα-
λιάς εβραϊκής παροικίας τών 'Αθηνών ήταν ό άείμνη-
στος ιατρός **'Αβραάμ 'Αλχανάτης**, που κατάγето από τή
Λάρισα. Ήταν διευθυντής τού πρώτου Σταθμού Πρώ-
των Βοηθειών, που ιδρύθηκε μέ πρωτοβουλία τής βασί-
λισσας στην όδό 'Εδουάρδου Λω, στο προαύλιο τής πα-
λαιάς Βουλής. "Αριστος και εύσυνείδητος γιατρός, έτυ-
χε πολλών διακρίσεων. Είχε επίσης πλατεία εβραϊκή
μόρφωση και πολλές φορές έχρημάτισε στή Συναγωγή
ως «μπάαλ κορέ» (άναγνώστης τού Σέρερ Τορά). 'Υπήρ-
ξε σέ όλη του τή ζωή ένθερμος Σιωνιστής και τά τελευ-
ταία χρόνια έζησε στό 'Ισραήλ.

'Επίσης από τή Λάρισα ήταν οί άδελφοί **Σαμουήλ και
'Ιωσαφάτ 'Αλχανάτης**. 'Αμφότεροι άσκούσαν τό έπάγ-
γελμα του άργυραμοιβού στην όδό Σταδίου, ό ένας απέ-

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες της 'Αθήνας

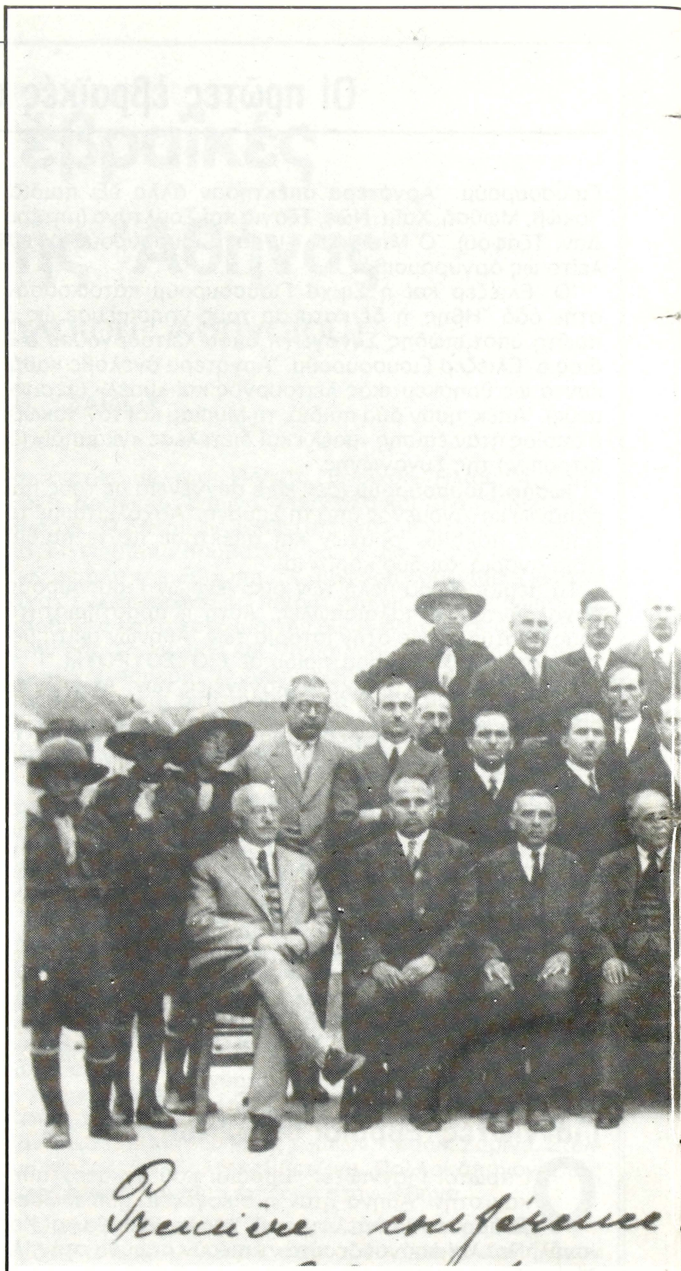
ναντι του άλλου. Οι οικογένειες των αδελφών 'Αλχανάτη (ἀπέκτησαν ό κάθε ένας έξι παιδιά, δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια) ήταν αύστηρών θρησκευτικών άρχών, ό δέ Σαμουήλ διετέλεσε επί σειρά έτών «γκαμπάι» της Συναγωγής.

Θά πρέπει νά τονισθεϊ ότι τήν έποχή εκείνη οι περισσότεροι 'Εβραϊοι τηρούσαν εύλαβικά τίς θρησκευτικές παραδόσεις και όλοι, πλούσιοι και φτωχοί, ήσαν τακτικοί στίς λειτουργίες της Συναγωγής. Κατά τόν άποκλεισμό του 1916 θυμάμαι πώς έπιστρατεύθηκαν οι γυναίκες της Κοινότητας γιά νά παρασκευάσουν τίς **ματσότ** του Πέσαχ, πού έψησαν σέ ένα φούρνο επί της όδοϋ 'Αγ. Κωνσταντίνου, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται τό ξενοδοχείο «Δελφοί». 'Επίσης κάθε Πέσαχ λειτουργούσε ταβέρνα Κασσέρ στην πλατεία 'Αβησυνίας, καθ' όλη τήν περίοδο των όκτώ ήμερών της γιορτής. Μέχρι τά τέλη της δεκαετίας του '20, όλοι οι 'Εβραϊοι άργούσαν από τήν εργασία και τίς όκτώ ήμέρες του Πέσαχ. Μέχρι δέ του 1921 κανένα έβραϊκό κατάστημα δέν άνοιγε Σάββατο.

Τίς παραμονές και άμέσως μετά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο έφθασε στην 'Αθήνα από τή Σμύρνη μιά όμάδα από νέους 'Εβραϊούς, ηλικίας 10 - 20 έτών. Μεταξύ αυτών και οι: 'Αβραάμ Γιαφέ, Μποχώρ Ντανόν, Χανόχ Νεγρίν, 'Ισραελ Ναμέρ, 'Αβραάμ 'Αμπουάφ, Τσιλιμπόν 'Αμπουάφ, Μαϊρ Μαΐσης, 'Ισαάκ Λεών, Γιακό 'Αλμπαγλή, Μωϋσής Ντόνιο, κ.ά. Κανένας από αυτούς δέν γνώριζε καθόλου έλληνικά και οι περισσότεροι ήσαν άνεπάγγελτοι. 'Όλοι τους ήλθαν στό σπίτι του 'Ιωσήφ και της Τζόγια Κατάν, πού ήταν τό κέντρο διερχομένων. Στους περισσότερους άπ' αυτούς ό 'Ιωσήφ Κατάν έδωσε από 1 - 2 τόπια κάμποτ, τσίτια ή άλατζά (ύφάσματα της έποχής) και βγήκαν ως πωλητές στό «μαχαλά». 'Όλοι τους τά κατάφεραν άριστα. 'Η θεία μου Τζόγια Κατάν παρέδιδε στό σπίτι μαθήματα πλεκτικής σέ κοπέλες, (έπλεκαν σκουφάκια, καλτσάκια, ζιπουνάκια κ.λπ.). 'Ο Μαϊρ Μαΐσης άσχολήθηκε μέ τά πλεκτά, στην άρχή ως γυρολόγος, γιά νά έξιλιχθεϊ σέ μεγάλο παραγωγό πλεκτών.

Θρησκευτικοί λειτουργοί - «Χαχαμίμ»

Από τούς πρώτους διατελέσαντες ραβίνους των 'Αθηνών ήταν ό αείμνηστος **Σολομών Χαμπίμ**, από τή Χίο. Σέ ένα ταξίδι στην 'Αμερική, έπισκεπτόμενος εκεί τά παιδιά του, έπεσε θύμα τροχαίου δυστυχήματος. 'Ο **'Ιωσήφ ντέ Τσάβες** από τή Σμύρνη, έγκαταστάθηκε στην 'Αθήνα μετά τή Μικρασιατική καταστροφή. 'Υπήρξε άριστος χαχάμ και παράλληλα άσκησε χρέη χαζάν, μοέλ και σοχέτ. 'Ηταν φιλόανθρωπος και φρόντιζε γιά τούς φτωχούς. Κάθε φορά πού επέστρεφε από τή σεχίτ, πήγαινε κρέας σέ 2 - 3 οικογένειες. 'Όταν ήλθε από τή Σμύρνη μέ τήν οικογένειά του (ήταν πολύτεκνος, μέ όκτώ παιδιά' τρία αγόρια και πέντε κορίτσια), έγκαταστάθηκε προσωρινά στό ισόγειο της (παλαιάς) Συναγωγής, όπου σήμερα στεγάζονται τά γραφεία της Κοινότητας. 'Ο αείμνηστος **Χαϊμ Καστέλ**, ό όποίος ήλθε στην 'Αθήνα σέ πολύ νεαρή ηλικία. Θυμάμαι πολύ καλά πώς τόν παρέλαβα στό σταθμό του Μοναστηρακίου και τόν όδήγησα στό σπίτι του 'Ιωσήφ και της Τζόγια Κατάν, όπου φιλοξενήθηκε τόν πρώτο χρόνο. Στην άρχή προσελήφθη ως 'Εβραϊοδιδάσκαλος. Σ' αυτόν όφείλουμε έγώ και άλλοι νέοι της τότε 'Αθήνας, τά πρώτα μας έβραϊκά γράμματα. 'Ητο πολύ φιλομαθής και σέ διάστημα τριών χρόνων έμαθε άριστα τά έλληνικά. Παντρεύτηκε τήν κόρη του αείμνηστου Δαβίδ Χαϊμ και διορίσθηκε, άργότερα,

'Αρχираββίνος της Κοινότητας 'Αθηνών. Πέθανε νεώτατος, σέ ηλικία 35 έτών.

'Επίλογος

Στήν παραπάνω αφήγηση προσπάθησα νά δώσω μιά κατά τό δυνατόν παραστατική εικόνα της καταστάσεως και των προσώπων πού αποτέλεσαν τήν πυρήνα της σύγχρονης Ι.Κ. 'Αθηνών. Διάφορες συγκυρίες (ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές) και ή τραγωδία του ξεκληρισμού πολλών έπαρχιακών κοινοτήτων κατά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, συνέτελεσαν στην εγκατάσταση στην 'Αθήνα πολυαρίθμων έβραϊκών οικογενειών από τήν έπαρχία, ώστε, στό άμέσως μεταπολεμικά χρόνια ή Κοινότητα των 'Αθηνών νά καταστεί ή πολυαριθμότερη 'Εβραϊκή Κοινότητα, άναλαμβάνοντας τά σκήπτρα της ήγέτιδας κοινότητας του 'Ελληνικού 'Εβραϊσμού.

Μιά ιστορική φωτογραφία

Με πρωτοβουλία της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών συγκεντρώθηκαν τόν 'Ιούνιο του 1929 στη Θεσσαλονίκη εκπρόσωποι όλων των 'Εβραϊκών Κοινοτήτων της 'Ελλάδος, με σκοπό τη σύσταση 'Ομοσπονδίας των 'Ελληνικών 'Εβραϊκών Κοινοτήτων. Στο συνέδριο αυτό την Ι.Κ. 'Αθηνών εκπροσώπησε ο τότε αντιπρόεδρος Κανάρης Κωνσταντίνης. Δεξιά και άριστερά των αντιπροσώπων 'Ιστανται πρόσκοποι της 'Εβραϊκής 'Ομάδος Προσκόπων της Θεσσαλονίκης.

Διακρίνονται, α' σειρά (καθήμενοι) από άρ. προς τά δεξ.:
 1. Λεών Γκατένιο, 2. 'Ελιέζερ Μιτράνη, 3. Νταούντ Λεβή, 4. Χαΐμ Νισσήμ, 5. Ραββίνος 'Ιωσήφ Κοέν, 6. Λεών Ρεκανάτη, 7. Σαλβατώρ Τζαχόν, 8. Μωύς Μοπούργκο, 9. (.), 10. Ραββίνος 'Αβραάμ Χαμπίμ, 11. Σολομών Μπενβενίστε, 12. Συμεών 'Εσκαναζή, 13. Δαβίδ Φλωρεντίν.

α' σειρά (όρθιοι): 14. 'Ισαάκ Καμπελής, 15. 'Ασέρ Μωυσής, 16. 'Αβραάμ Φιλοσώφ, 17. Δρ. Σίνμπεργκ, 18. Γιομτόβ Γιακοέλ, 19. (.), 20. 'Ισαάκ 'Αμαρίλιο, 21. 'Ελί Φρανσές, 22. Δαβίδ Ματαλών, 23. Μπαρούχ Μάισα, 24. Νισήμ Ματαθίας, 25. 'Αλμπέρτ Τσίνιο, 26. Κανάρης Κωνσταντίνης, 27. Σολομών Ντανιέλ, 28. 'Ασέρ Μαλάχ, 29. Μεντές Μπενσατζί, 30. Δανιήλ 'Αλλαλούφ, 31. Χανανέλ Νάαρ, 32. Ζάκ Ναχμίας, 33. Χαΐμ 'Εζρατή, 34. Λεών Μπεχάρ, 35. 'Αλμπέρτ Φρανσές, 36. (.), 37. Μωύς 'Αμπραβανέλ.

β' σειρά (όρθιοι): 38. Δαβίδ Κοέν, 39. Σολομών Μπίτη, 40. (.), 41. (.), 42. (.), 43. (.), 44. Σεμτώβ 'Αλλαλούφ, 45. (.), 46. (.), 47. καθηγητής Λάζαρος Βελλέλης, 48. (.), 49. Μωύς Μπέν - Ουζιέλ, 50. (.), 51. (.), 52. 'Ισαάκ 'Αλτσέχ, 53. Δαβίδ Κοέν, 54. Σολομών 'Εζρατή.
 Σημείωση: Τά σημεία των ερωτηματικών άφορούν πρόσωπα πού δέν κατέστη δυνατόν νά αναγνωρισθούν.

ΜΕΡΟΣ Β' — Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ

X

έρι - χέρι, συμπατριῶτες αλλά ἀλλόθρησκοι πορεύτηκαν, Χριστιανοί καί Ἑβραῖοι, στίς δεκαετίες τῆς νεότερης Ἑλλάδας. Βρέθηκαν μαζί στούς πολέμους, ἔκλαψαν μαζί τούς νεκρούς τους. Κι ἄλλες φορές γιόρτασαν πάλι μαζί τίς νίκες καί τίς ἄλλες μεγάλες ὥρες τῆς Ἑλλάδος. □ Μέχρις ὅτου ἦρθε ἡ καταχνιά. Τότε ἀκριβῶς σφυρηλατήθηκαν οἱ ἀκατάλυτοι δεσμοί. Πρῶτος νεκρός ἀξιωματικός τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου ὁ συνταγματάρχης Φριζῆς καί πόσοι καί πόσοι ἄλλοι ἄγνωστοι στρατιῶτες κοντά του! Ἀλλά καί πόσα νέα παιδιά δέν ἀνέβηκαν ἐν συνεχείᾳ στά βουνά, μαχόμενα γιά τή δική τους καί τῆς πατρίδος τήν Ἑλευθερία! □ Στίς πολιτεῖες δέν ἄργησε νά κηρυχθεῖ ὁ διωγμός. Ἡ ναζιστική θηριωδία πού ἤθελε τήν ἐξολόθρευση κάθε ἑβραϊκοῦ στοιχείου στράφηκε μέ μανία ἐναντίον καί τῆς πολυάριθμης ἑβραϊκῆς κοινωνίας στό μεγαλύτερο ὁμαδικό ἐγκλημα τῆς ἱστορίας. □ Καί τότε, στίς φοβερές ἐκείνες ὥρες τῆς πείνας καί τοῦ τρόμου,

Κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο του
"Αγνωστού Στρατιώτη από τόν Πρόε-
δρο τής Κοινότητος 'Αθηνών κ. Δ. 'Αλ-
χανάτη, στή μνήμη τών νεκρών τής 'Ε-
θνικής 'Αντίστασης, τό 1981.

ἀποδείχθηκε ἡ ἀντοχή τῆς αἱμάτινης σχέσης ἀνάμεσα στούς "Ελληνες Χριστιανούς καί τούς "Ελληνες 'Εβραίους. 'Η 'Αστυνομία νά ἐκδίδει πλαστές ταυτότητες. Οἱ Χριστιανοί νά κρύβουν χρόνια ὁλόκληρα 'Εβραίους στά σπίτια τους. Κλιμάκια τῆς 'Αντίστασης νά τούς προωθοῦν στά βουνά. Καί ἄλλοι νά τούς φυγαδεύουν στή Μέση 'Ανατολή γιά νά συνεχίσουν ἀπό ἐκεῖ τόν ἀγώνα! □ Σ' αὐτή τήν πολιτεία, πού ξαπλώνεται κάτω καί γύρω ἀπό τήν 'Ακρόπολη, ποιός νά θυμᾶται τώρα, πού γιορτάζουμε τά 150 χρόνια τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας, τό αἷμα, τά δάκρυα, τίς χαρές καί τά ξεφαντώματά της; □ Γεννημένοι ἐδῶ, μεγαλωμένοι ἐδῶ, ὁ Μωυσῆς, ὁ 'Αβραάμ καί ἡ 'Υβόννη μαζί μέ τούς Κωνσταντίνους, τούς Νικόλαους καί τίς Μαρίες, εἶναι ἓνα κομμάτι ἀπό τόν ἴδιο τόν ἐλληνικό κορμό. □ Συμπορεύτηκαν στίς δύσκολες ὥρες. Καί μεγαλούργησαν. Αὐτό τό ἔργο τους πού συντελέσθηκε μέσα ἀπό τίς κοινωνικές ἐβραϊκές ὁργανώσεις ἱστορεῖται στό δεύτερο αὐτό μέρος τῆς ἐορταστικῆς μας ἐκδόσης.

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας καί τό κληροδότημα γιά τήν ἵδρυση Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στήν Ἀθήνα

Τοῦ κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ

Στό κληροδότημα τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας βρίσκουμε τήν πρώτη ἐκδήλωση γιά νά ἰδρυθεῖ Ἰσραηλιτική Κοινότης στάς Ἀθήνας πού εἶχαν μείνει 17 αἰῶνες χωρίς Ἑβραίους. Εἶναι ἀπολύτως ἐξακριβωμένον, ὅτι ὑπῆρχε στάς Ἀθήνας ἀκμάζουσα Ἑβραϊκή Κοινότης ἀλλ' ἀπό τόν 2ον μ.Χ. αἰῶνα χάνονται τά ἴχνη της καί ὁ μέν Βενιαμὴν Τουδέλας τόν 12ον αἰῶνα δέν εὗρηκε κανένα Ἑβραῖον, ὁ δέ Μωάμεθ ὁ Β', ὅταν μετὰ τήν κατάκτηση τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τοὺς Φράγκους ἦλθε ἐδῶ τό 1460 μαζί μέ ἄλλα προνόμια πού ἔδωσε στοὺς Ἀθηναίους ἦταν καί τό προνόμιο νά μὴν ἐγκατασταθοῦν Ἑβραῖοι στήν πόλιν τους.

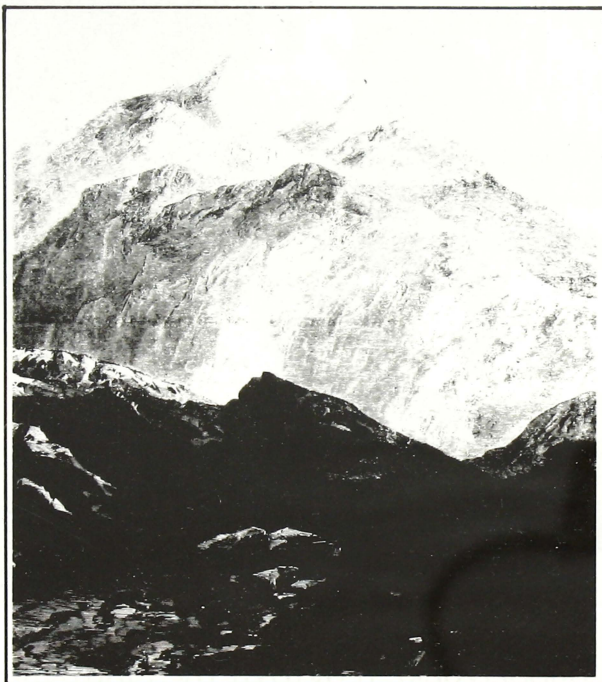
★

Ἡ **Σοφία Ντέ Μαρμποῦᾶ** ἡ θρυλική Δούκισσα τῆς Πλακεντίας κόρη τοῦ Φραγκίσκου Μαρμποῦᾶ Γάλλου διπλωμάτου τῆς Αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου 15ου καί τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀμερικανοῦ διοικητοῦ τῆς Πενσυλβανίας Μούρ, νέα, ἐφειεστάτη καί ὠραιότατη, παντρεύτηκε στήν Γαλλία τόν πρῶτον ὑπασπιστή τοῦ Ναπολέοντος, Κάρολο Λεμπρέν πού ἐτιμήθη μέ τόν τίτλον τοῦ Δουκὸς τῆς Πλακεντίας καί γρήγορα μπήκε στήν Αὐλή ὡς Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς Μαρίας Λουίζας. Ἀργότερα μιά ἐρωτική της περιπέτεια μέ τόν Γάλλο ποιητὴ Ντέ Λαβὴν τήν ἔφερε σέ διάσπαση μέ τόν Λεμπρέν καί ὁ ἀτίθασος χαρακτήρας της τήν ἐσπρωξε σέ κάθε εἶδους περιπέτειες. Ταξίδεψε σ' ὅλες τίς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ἔμεινε πολὺ καιρὸ στήν Παλαιστίνη, ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιά τοὺς Ἀγίους Τόπους καί κατέληξε στήν Αἴγινα καί τελικὰ στάς Ἀθήνας, ὅπου ἐζήσε μέ τήν κόρη της, τήν λατρευτὴ τῆς Λίτσα ζωντανή καί πεθαμένη, μέχρι τοῦ θανάτου της πού ἐπῆλθε στάς Ἀθήνας τὴν 2 Μαΐου 1854 καί ἐτάφη στό κτῆμα της στήν Πεντέλη μαζί μέ τήν στάκτη τῆς ἀτυχῆς κόρης της.

★

Λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ὁριστικὴ ἐγκατάστασή της στήν Ἀθήνα, ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας πῆρε τὴν ἀπόφαση νά ἰδρύσει Ἑβραϊκὴ Κοινότητα καί ζήτησε ἀπὸ τὸν ἄνδρα της τόν Λεμπρέν, Δούκα τῆς Πλακεντίας τὴν συγκατάθεσή του γιά νά διαθέσει ἀνάλογο οἰκόπεδο γιά Συναγωγὴ. Ἡ συγκατάθεση τῆς δόθηκε μέ ἐπίσημη πράξη τὴν 25 Ἀπριλίου 1839 πού σώζεται καί σήμερα στό ἀρχεῖο τοῦ συμβολαιογράφου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κοσμὰ Κοκκίδη. Τό σχεδιάγραμμα τοῦ οἰκοπέδου πού προσαρτήθηκε στό δωρητήριο συμβόλαιο ἔχει συνταχθεῖ ἰδιοχειρῶς ἀπὸ τὴν Δούκισσα καί στό συμβόλαιο πάνω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή της ἔχει γράψει ἰδιοχειρῶς γαλλικά: «Δωρεὰ οἰκοπέδου διὰ Συναγωγῆν 3200 μέτρων».

Τό συμβόλαιο τῆς δωρεᾶς ἐγένε στόν συμβολαιογρά-

Ἡ Πεντέλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μαραθῶνα, σύμφωνα μέ γκραβούρα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1750. Σκίτσο τοῦ Χάρρυ Τζόνσον.

(Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἑλλάδα» τοῦ Α. Νίκολας)

φον Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδη μέ ἀριθμὸν 18999 τὴν 27 Μαρτίου 1843 ὑπογράφουν δὲ ὡς μάρτυρες οἱ «Πέτρος Δημητρακαράκος, ἰδιοκτῆμων καί Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης φαρμακοπώλης». Εἰς τό συμβόλαιο αὐτό «... παρουσιασθεῖσα ἡ κυρία Σοφία Μαρβοῦᾶ Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ὡμολόγησεν ὅτι ἐπειδὴ ὁ κ. Δαβὶδ Πασιφικός Πρόξενος Πορτογαλίας διαμένων ἐν Ἀθήναις σκοπεύει νά οἰκοδομήσει ἐνταῦθα διὰ συνεισφορῶν τῶν ὁμοθησκειῶν τοῦ Ἰουδαίων Ναόν καί παρ' αὐτόν οἰκίαν πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου ὑπὲρ τῶν μελλόντων νά ἐγκατασταθῶσιν εἰς Ἀθήνας Ἰσραηλιτῶν τῆς αἰρέσεως τῶν Σεφαρδῆμ φυλῆς τοῦ Ἰούδα, ἀναδέχεται γήπεδον ἐκ μέτρων γαλλικῶν 3200 κείμενον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν θέσιν Μπουμπουνίστραν ὅπερ ὠρεῖ ἡ ρηθεῖσα Κα Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ἐπὶ σκοπῶ νά οἰκοδομηθεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ μνησθεὶς ναὸς καί οἰκία πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου εἰς δωρεάν μεταξύ ζώντων ἀσφαλῆ καί ἀμετάκλητον... Ἐάν δὲ ὁ διαληφθεὶς κος Δαβὶδ Πασιφικός δέν δυνηθεῖ νά συνάξει χρήματα διὰ νά κατασκευάσει

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

τόν μνησθέντα ναόν καί οἰκίαν ἡ δωρεά θέλει εἶναι εἰς τήν Ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ νά οἰκοδομήσῃ τὰ διαληφθέντα ὅταν δυνηθεῖ...».

Ἡ τοποθεσία «Μπουμπουνίστρα» εἶναι στή σημερινή διασταύρωση τῆς ὁδοῦ Ὁθωνος καί Λεωφ. Ἀμαλίας καί ἀπό τό σχεδιάγραμμα πού βρίσκεται στό συμβόλαιο βγαίνει, ὅτι τό οἰκόπεδο ἦταν ἀκριβῶς τό δεύτερο ἀπό τή γωνία μέ πρόσωπο 34 μέτρα στή Λεωφόρο Ἀμαλίας καί βάθος 88 μέτρα.

Γεννᾶται ὅμως ἡ ἀπορία, ἀπό ποῦ ἡ εὐνοία τῆς Δούκισσας γιά τούς Ἑβραίους σέ ἐποχή καί σέ κλίμα πού δέν βοηθοῦσε τήν ἀνάπτυξη φιλοεβραϊκῶν αἰσθημάτων;

Πρώτη ἐξηγήσις εἶναι ὅτι σάν ἤλθε σέ διάσταση μέ τόν Δούκα καί ἔφυγε ἀπό τή Γαλλία πρὸς τίς ἀνατολικές χώρες ἔμεινε ἀρκετό καιρό στήν Παλαιστίνη καί στοὺς Ἀγίους Τόπους καί ἐπηρεάσθη ἀπὸ τό περιβάλλον ὥστε νά γίνῃ Ἑβραία. Τοῦτο ὅμως δέν μοῦ φαίνεται ἀκριβές, διότι οἱ Ἀγιοὶ Τόποι μποροῦσαν εὐκολότερα νά τῆς τονώσουν τήν χριστιανική της πίστη παρά νά τήν παρασύρουν στὸν ἐβραϊσμόν. Ἄλλοι ἔγραψαν, ὅτι πιθανόν νά εἶχε στίς φλέβες της ἐβραϊκὸ αἷμα διότι λέγεται ὅτι ἡ Ἀμερικανίδα μητέρα της Μοῦρ ἦταν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς. Αὐτό ὅμως, ἂν ἦταν ἀκριβές, θά μπορούσε εὐκολά νά εἶχε ἀποδειχθεῖ ἀφοῦ ὁ Μοῦρ ἦταν ἐπίσημο πρόσωπο καί διοικητὴς τῆς Πενσυλβανίας καί εὐκόλως ἐξακριβώνεται ἡ θρησκεία του. Ὁρθότερο λοιπὸν βρίσκω, ὅτι μέ τό νά ζήσει στήν Αὐλὴ τοῦ Ναπολέοντος σέ ἐποχὴ πού ὁ Ὑπατος τῆς Γαλλίας ἔκαμε τὴ γνωστὴ κίνηση γιά τὴν ἐπανίδρυση τοῦ ἐβραϊκοῦ κράτους ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ἐπέδρασε στή Δούκισσα καί τράβηξε τὴν ἀγάπη της γιά τούς Ἑβραίους.

*

Ὁ Πατσίφικος ἀμέσως μετὰ τὴν δωρεὰ ἔγραψε σέ πολλοὺς πλουσίους Ἑβραίους τοῦ ἐξωτερικοῦ καί στίς ἐβραϊκὲς κοινότητες ζητώντας τὴ συνεισφορά τους γιά νά κτίσῃ τὴ Συναγωγὴ. Ἐνα τέτοιο γράμμα ἔστειλε καί στὸν Ἀρχираββίνο Κερκύρας γιά νά στείλῃ τὰ ἀναγκαῖα «Σεφαρείμ» καί τό γράμμα του αὐτό σώζωνταν μέχρι τό διωγμὸ τοῦ 1944 στὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος Κερκύρας. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀρχираββίνου ἦταν, ὅτι πρόθυμα θά

τά ἔστειλε, ἂν ἐξασφαλίζονταν οἱ θρησκευτικοὶ κανόνες γιά τὴ μεταφορὰ των.

*

Τὴν προσπάθεια τοῦ Πατσίφικου νά μαζέψῃ τὰ χρήματα γιά νὰ κτίσῃ διέκοψε τό θλιβερό ἐπεισόδιο τοῦ Πάσχα 1847 σάν ὁ ὄχλος ἐπετέθη κατὰ τοῦ σπιτιοῦ του, διότι τὸν ἐθεώρησε ὑπεύθυνο πού ἡ Ἀστυνομία ἀπηγόρευσε νά γίνῃ κατὰ τό ἔτος ἐκεῖνο τό ἔθιμο τοῦ καψίματος τοῦ Ἰουδα. Τό ἐπεισόδιο αὐτὸ ἐκτεταλλεῦτηκε μετὰ ἕνα χρόνο ὁ λόρδος Πάλμερστον καί ἐπῆλθαν τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος «Παρκερινὰ» πού ξέσπασαν κι αὐτὰ στὴ ράχη τοῦ Πατσίφικου, καί τὸν ἀνάγκασαν νά φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί τό ἔργον τῆς Συναγωγῆς ἔμεινε ἀνεκτέλεστο. Ὄταν τό 1850 τελείωσε ὁ καυγὰς Ἀγγλίας - Ρωσίας γιά τὰ Παρκερινὰ καί ἀρχισε νά ξεχνιέται ὁ Πατσίφικος, κατελήφθη τό σπῆτι του ἀπὸ τό Διημόσιον «ὡς ἀδέσποτη περιουσία» καί ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, εἴτε, διότι ἄλλαξε γνώμη, εἴτε διότι ἐφοβήθηκε μήπως καί τό οἰκόπεδον πού ἐδώρησε θεωρηθεῖ καί αὐτὸ ἀδέσποτη περιουσία τοῦ Πατσίφικου καί δημευθεῖ, γιὰτί σὸ ὄνομά του εἶχε γίνῃ ἡ δωρεὰ, ἔκανε ἀγωγὴ ζητώντας ν' ἀκυρωθεῖ ἡ δωρεὰ καί ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὴν τό δωρηθέν. Ἡ ἀγωγὴ ἀπευθύνεται στὸ Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν καί ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν δικηγόρο τῆς Δούκισσας Λεωνίδα Σγούτα καί φέρνει τὸν ἐναγόμενον Πατσίφικον ὡς «ἀγνώστου διαμονῆς» δικαιολογεῖ δὲ τό αἶτημά της:

«... Ἐπειδὴ κατὰ τό πνεῦμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18.999 συμβολαίου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27 Μαρτίου 1843, ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδου, ὁ ναὸς οὗτος (Συναγωγὴ) ἔπρεπε νά κτισθεῖ ἐντὸς 5 ἐτῶν, ἄλλως αὐτοδικαίως νά θεωρεῖται ἄκυρος ἡ δωρεὰ, οὗτος δὲ (ὁ Πατσίφικος) ὅχι μόνον δέν ἔκτισεν, ἀλλ' οὔτε λίθον ἔβαλεν, οὔτε συνεισφοράς ἐσύνταξε διὰ τοῦτο ἐξαιτούμαι τὴν ἀκύρωσιν τῆς δωρεᾶς ταύτης καί τὴν καταδίκην αὐτοῦ εἰς τὰ ἔξοδα...».

*

Ἔτσι χάθηκε ἡ πρώτη καλὴ εὐκαιρία γιά Ἑβραϊκὴ Κοινότητα στὰς Ἀθήνας.

Γιὰ τὸν Πατσίφικο ἔχουν γραφεῖ πολλὰ καί σ' ὅλα φέρεται ὡς ὁ Ἰουδαῖος μέ τὰς ὑπόπτους ἐπιχειρήσεις πού ἀπεπειράθη νά διασῇ τὴν Ἑλλάδα ἐνώπιον τῶν Συμμάχων γιά ἀθέμητα κέρδη· ἐγράφη ἀκόμη ἐναντίον του, ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς δωρεᾶς τοῦ οἰκοπέδου τῆς Δούκισσας ἀπέβλεπε σὸ νά τῆς φάι τό οἰκόπεδο πού συνώρευε μέ ἄλλο οἰκόπεδο τῆς γυναικὸς του Κλάρας. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀλήθεια.

(Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 28.3.1952)

Περὶ θρησκείας τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας

Γύρω ἀπὸ τό θέμα τοῦ ἂν ἡ θρυλικὴ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας Σοφία ντὲ Μαρμποῦα ἦταν Ἑβραία ἐκ καταγωγῆς ἢ συμπαθοῦσα τὸν Ἑβραϊσμό, ἀποτέλεσε ἀντικείμενον συζητήσεων ἀπὸ μελετητὲς. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Ὁ Κ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ (σὲ ἄρθρο του στὴν ἐφημερίδα Ἀθῆναι τοῦ 1912, βλ. Ἑβραϊκὴ Ἑστία 14.3.1952) σημειώνει:

«Ὁ Λουδοβίκος Αὐγουστος Φράγκελ ὁ ὁποῖος ἐπε-

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελὴ 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελὴ 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

σκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸ ἔτος 1855 γράφει ὅτι μίαν ἡμέραν εἰς δίκην τῆς μέ ἑνα μηχανικόν ὁ δικαστὴς τῆς ἐπέβαλεν ὄρκον καὶ τότε αὐτὴ ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο Ἑβραία καὶ ὠρκίσθη συμφώνως μέ τὸ ἑβραϊκὸν δόγμα. Ἐπρωτίμα νὰ διαμένει εἰς τὴν Πεντέλῃν ὅπου ἔκτισε πύργον τὸν ὁποῖον ὀνόμασε βωμόν «ἀφιερωμένον εἰς τὸν Θεόν τὸν Ἑνα κατοικοῦντα εἰς τὰ ἀπόκρυφα». Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς εὐρέθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς ὅλα τὰ θρησκευτά διότι ἡ Δούκισσα ἦτο εὐρύμαθής καὶ ἀνεγίνωσκε πολύ.

Περὶ τῆς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς τῆς Δουκίσσης ἦτις ἦτο σύζυγος Γάλλου προξένου, τρανὴ ἀπόδειξις εἶναι τὸ κληροδότημα ἐνὸς οἰκοπέδου διὰ τὴν ἀνέγερσιν συναγωγῆς ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἐάν δέν ἤθελε κτισθεῖ τοιοῦτος ναὸς εἰς Ἀθήνας, νὰ περιέλθῃ τὸ κληροδότημα εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλὴμ.

Ὁ κ. Ι. Μ. ΣΙΑΚΚΗΣ (Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 30.5.1952) ὑποστηρίζει ἀντίθετα ὅτι:

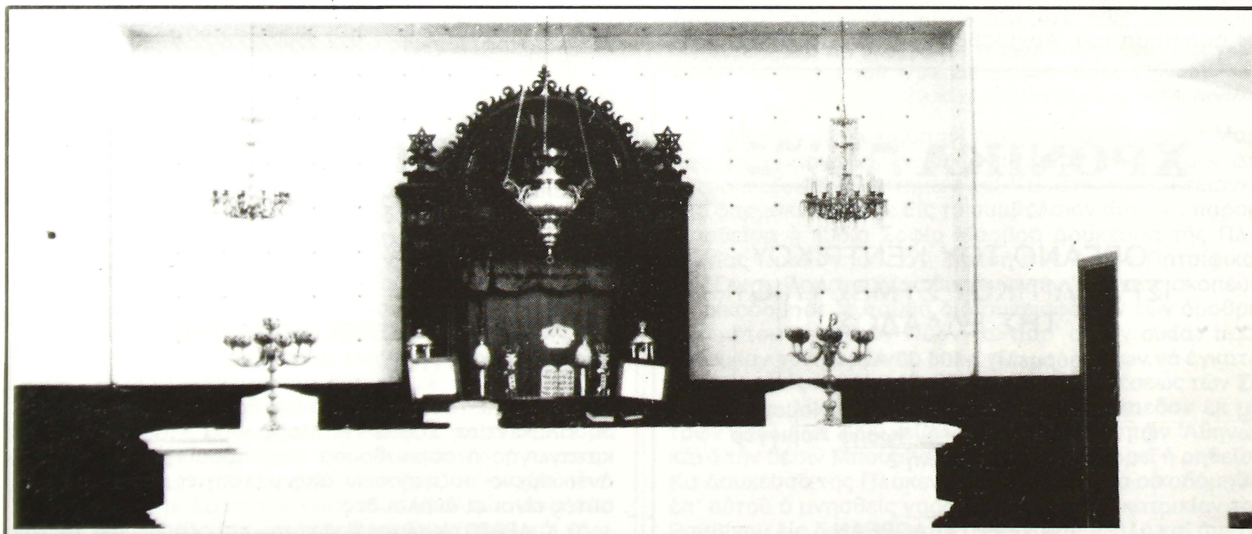
«Πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν θρυλικὴ Δούκισσα, ἀποτελεῖ τὸ ἡμερολόγιό τοῦ συγχρόνου τῆς, δημοσιογράφου Δημοσθένους Ν. Βρατσάνου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει γραμματεὺς τῆς καὶ περιέγραψε ὅσα ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀπεκόμιζε κοντὰ τῆς. Δέν ἐξεδόθη παρὰ μέρος μόνον αὐτοῦ τοῦ ἔργου δηλαδὴ ἓνα δεκαεξασέλιδο φυλλάδιον μέ τὸν τίτλο: «Τρεῖς μῆνες παρὰ τῇ Δουκίσσῃ τῆς Πλακεντίας» 1886. Τὸ βρίσκει κανεὶς στήν Ἑθν. Βιβλιοθήκην.

Ἀργότερα, ὁ ἱστοριοδίφης, παλιὸς ἀθηνασολάτρης Δ. Γρ. Καμπούρογλου βρῆκε, μέ τὴν εὐγενικὴν παραχώρησιν τοῦ Δημ. Θ. Βρατσάνου, ὅσα χειρόγραφα ἦταν ἀνέκδοτα καὶ τὰ δημοσίευσε κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος στὸ βιβλίον τοῦ «Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας». Ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα, φαίνεται ὅτι ἡ Δούκισσα δέν ἦτο ἀπὸ καταγωγῆς Ἑβραία ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπλῶς συμπαθοῦσε τὰ ἑβραϊκά πράγματα. Τὸ ἀτύχημα τοῦ γάμου τῆς πού κατέληξε σὲ διάσπαση μέ τὸν ἄνδρα τῆς καὶ κυρίως τὸ ἀτύχημα τῆς ἀνίατης ἀρρώστιας τῆς λατρευτῆς κόρης τῆς Λί-

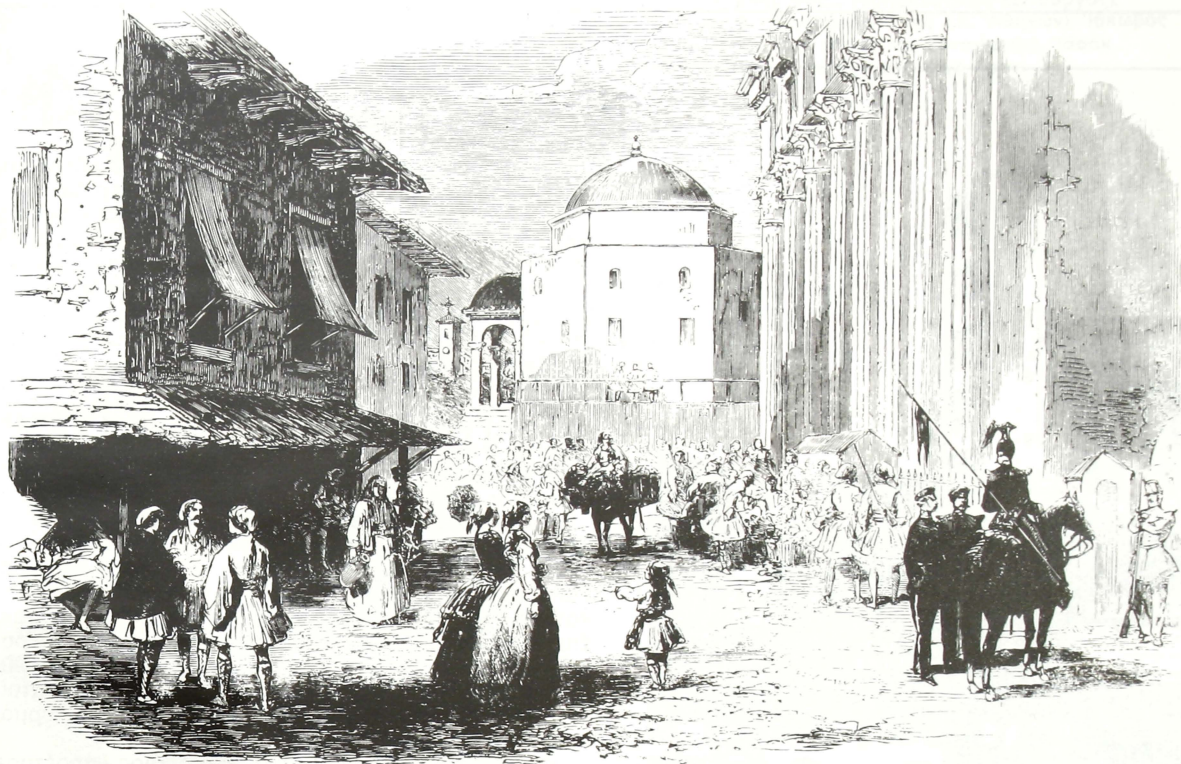
ζας ἢ φυματίωση, πού τὴν ἔφερε στὸν τάφο πρόωρα, ἐκλόνισαν μέσα τῆς τὴν χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴν ἔκαναν νὰ ζητήσῃ καταφύγιον κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τῆς ἑβρ. θρησκείας καὶ διαβάζοντας τὴ Βίβλον πίστεψε σὲ κάτι καινούργιον, σχημάτισε μέσα τῆς νέες θρησκευτικὰς πεποιθήσεις «... ἰουδαίζουσα τὴν θρησκείαν, οὐχὶ ἐξ ἀνατροφῆς, ἀλλὰ ἐκ πεποιθήσεων, ὡς ἔλεγεν ἡ ἴδια...» γράφει ὁ Βρατσάνος. Καὶ παρακάτω: ὁμιλῶν γιὰ κάποια ὑπηρέτρια πού ἀπεστάλη πρὸς τὴ Δούκισσα, λέγει: «... ἀπεστάλη εἰς τὴν Δούκισσαν ὑπὸ ἐταιρείας τινὸς ἀγνώστου, εἰς ἐμέ, οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τὰς ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους, τὰς ὁποίας ἡ Δούκισσα μισεῖ, ὡς καὶ τὴν θρησκείαν τῶν, ὡς ἑβραϊζουσα...». Ὁ δὲ Θεόδωρος Βελλιανίτης γράφει (Ἑγκ. Πυρσοῦ): «Εἶχε ἀποταχθεῖ τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀποδεχθεῖ ὡς θρησκείαν τῆς τὸν μωσαϊσμόν, καθ' ὅσον ἐθεώρει ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξεν ὁ τελειότερος τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ νομοθετήματά του τὸ ἐντελέστερον ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας».

Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς ἡ Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων τῶν Παρισίων (Journal des Debats) τῆς 3.7.1854 ἀγγέλλει τὸν θάνατόν τῆς καὶ ἐξαίρει τὶς ἀνώτερες θρησκευτικὰς προλήψεων ἀγαθοεργίας τῆς γράφουσα ὅτι (μετάφρ. Καμπούρογλου) ἡ Δούκισσα ἐγκύψασα εἰς τὴν μελέτην τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς κατέστησεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς τῆς διαγώνισμα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν σπουδῶν τῆς ἑβρ. γλώσσης. Ζήτησα τὸ τεῦχος αὐτὸ στήν Ἑθν. Βιβλιοθήκην ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1854 δέν ὑπάρχει. Πεταιτέρω ἡ Journal παραπέμπει εἰς τὸ περιοδικόν Archives Israelites Novembre 1853 καὶ Juillet 1854, ἀλλὰ κι αὐτὸ δέν τὸ βρῆκα στὴ βιβλιοθήκην.

Αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, νομίζω, γιὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, «ἀπὸ καρδιᾶς καὶ μυαλοῦ πίστεψε στὸν Ἑβραϊσμό, συνειδητὰ καὶ οὐσιαστικά. Συνεπῶς τὸ κληροδότημά τῆς γιὰ τὸ κτίσιμον συναγωγῆς δέν ἀποτελεῖ μίαν μεμονωμένη φιλοεβραϊκὴ ἐκδήλωση, μιά «χειρονομία», ἀλλὰ εἶναι φυσικὴ συνέπεια ἐνός σχηματισμένου πιά εβραϊκοῦ ἰδεώδους».

Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Συναγωγῆς Ἀθηνῶν ὅπως ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία ἀνακαίνισιν.

Καθημερινή ζωή στην Αθήνα του 1854. Το κλασικό οικοδόμημα δεξιά είναι η στοά του Αδριανού κοντά στην Αγορά. Το παλιό τέμενος στο κέντρο χρησιμεύει για «Γυμνάσιο». Ο δρόμος γεμάτος πωλητές — μόνο άνδρες. Οι γυναίκες έμειναν στα σπίτια τους.

ΟΙ

παλαιότεροι περισσότερο μα και οι σημερινοί Αθηναίοι, γνωρίζουν τό περίφημο Γιουσουρούμ. Είναι τό Μοναστηράκι. Είναι ή περιοχή πού πουλουν όλoi τά παλαιά είδη, τίς αντίκες. Είναι ό χώρος των πα-

λαιοπωλείων. Τά παλιατζιδικα, όπως λαϊκότερα λέγεται ό τόπος αυτός.

Η περιοχή αυτή, απόκτησε ξεχωριστή σημασία τά τελευταία χρόνια, λόγω της μανίας πού έπιασε τούς ανθρώπους, ντόπιους και ξένους, νά γίνονται κάτοχοι παλαιών αντικειμένων.

Ίδιως την Κυριακή σ' ολόκληρη τή γειτονιά, γίνεται πραγματικό πανδαιμόνιο. Άνθρωποι πάσης προελεύσεως σπεύδουν εκεί κατά κύματα, για νά ικανοποιηθούν την παλαιομανία τους.

Ό χώρος των συναλλαγών, λέτεται Γιουσουρούμ. Μά και ή κυριακάτικη εξόρμηση, λέγεται πάλι Γιουσουρούμ. Όταν οι νεοέλληνες λένε «τήν Κυριακή έχει Γιουσουρούμ», εννοούν τό ρεύμα του κόσμου προς τά παλαιοπωλεία του... Γιουσουρούμ.

Η λέξη Γιουσουρούμ, πολύ περίεργη και ανεξήγητη για τούς πολλούς είναι όνομα εβραϊκό. Είναι τό επίθετο του Έβραίου Ήλια Γιουσουρούμ ό όποιος ίδρυσε τό πρώτο παλαιοπωλείο στά τέλη του περασμένου αιώνα. Από τότε τό όνομα έπεξετάθη και επεκράτησε για όλό-

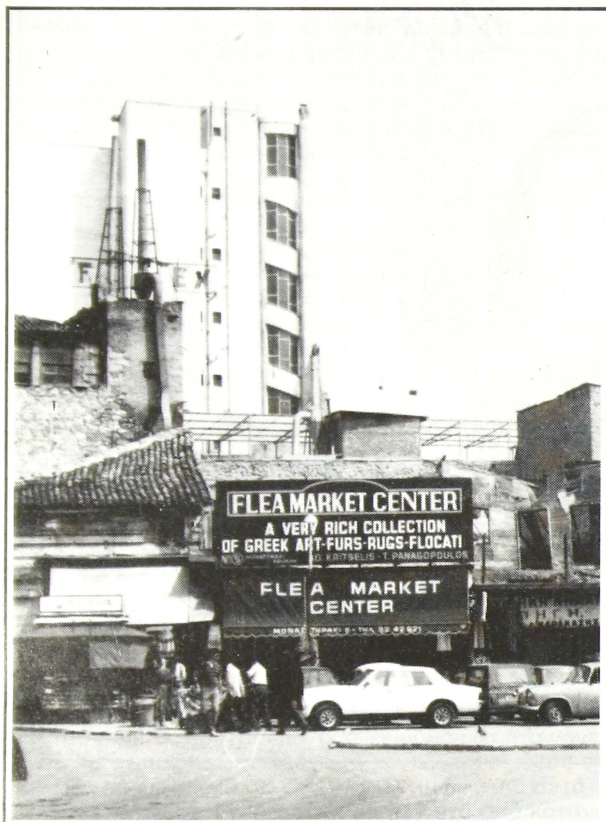
ΤΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΘΗΝΑΪΚΟ

ΠΑΛΑΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΤΟ ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ

Του κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ

Σύγχρονο Γιουσουρούμ

κληρη την περιοχή μιάς και τά καταστήματα του είδους πλήθυναν.

Οί πρώτοι Γιουσουρούμ, ήταν οί Έβραίοι αδελφοί Μποχώρ - 'Ισαάκ και 'Ελιέζερ. Μās ήλθαν στην Έλλάδα από τη Σμύρνη γύρω στά 1860. Στην αρχή έγκατεστάθησαν στά Θερμιά (Κύθνο) και λίγο αργότερα, ήλθαν και έμειναν οριστικά στην Αθήνα.

Μέχρι τότε, ή Αθήνα, δέν φαίνεται νά είχε Έβραίους. Κατά την τουρκοκρατία οί Έβραίοι ήσαν έγκατεστημένοι σέ άλλες πόλεις, γνωστές γιά την έμπορική τους κίνηση. Τότε, ή Αθήνα ήταν φτωχή και άσήμαντη. Η άξία της άρχισε νά σημειώνεται μετά την άπελευθέρωση.

Τέλος πάντων. Ο πρώτος άδελφός, ό Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, έγκατεστάθη κάπου στην όδό Καραϊσκάκη (Ψυρρή) και ό δεύτερος, ό 'Ελιέζερ, στην όδό "Ηβης, όπου αργότερα έγινε και ή πρώτη μικρή συναγωγή.

Ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, έκαμε όκτώ παιδιά (έξι άγόρια και δύο κορίτσια) και έξασκούσε τό έπάγγελμα του άργυραμοιβού.

Ο 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ είχε δύο παιδιά και έξασκούσε τό έπάγγελμα του παλαιοπώλου, στό σπίτι του.

Τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ, άνοιξαν παλαιοπωλείο επί της όδοϋ Καραϊσκάκη και Έρμού, κοντά στό τότε δημοπρατήριο. Ήσαν οί πρώτοι στό είδος τους και άπό τότε έμεινε τό όνομα Γιουσουρούμ και γιά την τοπο-

θεσία αλλά και γιά τό φαινόμενο της άρχαιομανίας.

Αυτά τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ ήσαν: 'Ηλίας, Τζόϊα, Κατάν, 'Ιάκωβος, Μωϋσής, Χαΐμ, Σουλτάνα και Νώε.

Τά παιδιά του 'Ελιέζερ ήσαν: 'Ιάκωβος πού ήταν και περιτομεύς της έβραϊκής παροικίας και ή Μεριάμ.

Τό έπάγγελμα του παλαιοπώλου οί άδελφοί Γιουσουρούμ, μέ έπικεφαλής τόν 'Ηλία, τό διετήρησαν μέχρι τέλους της ζωής τους. "Οχι όμως και οί άπόγονοι οί όποιοι έτράπησαν σέ άλλες επαγγελματικές, έμπορικές ή και έπιστημονικές κατευθύνσεις.

Οί άπόγονοι

Οί άπόγονοι της οίκογενείας Γιουσουρούμ, προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στό έβραϊκό στοιχείο, όσο και στην έλληνική πατρίδα την όποιαν ύπηρετήσαν πολλά-πλώς.

Η Σουλτάνα Γιουσουρούμ, ήλθε εις γάμον μέ τόν 'Αβραάμ Τζάφον από την Άρτα, έγκατασταθέντα στην Αθήνα. Από τά παιδιά της, ό 'Ηλίας Τζάφος, είχε γίνει άνάπηρος στόν μικρασιατικό πόλεμο και έξετελέσθη στην κατοχή από τούς Γερμανούς. Τό άλλο παιδί της ό 'Ισαάκ, έπese μαχόμενος ως στρατιώτης του έλληνικού στρατού στη Μικρά Άσία τό έτος 1921. Τό τρίτο παιδί ό Μωϋσής, ύπηρετήσε ως ύπαξιωματικός του έλλ. στρατού τό 1925 και έξετελέσθη στην κατοχή από τούς Γερμανούς.

Υπάρχει μόνο ό Δανιήλ Τζάφος ό όποιος ύπηρετήσε στόν έλλ. στρατό προαχθείς δύο φορές, μία κατ' έξαιρεσιν και μία έπ' άνδραγαθία στόν άλβανικό πόλεμο. Απεστρατεύθη μέ τόν βαθμό του άνθυποασπιστού. Είναι έπί είκοσαετιάν μέλος της 'Ισραηλινής Κοινότητος έξασκών ποικίλας άλλας άρμοδιότητας. Στην κατοχή, έσώθη μέ τη βοήθεια τών έλληνικών άρχών και διαφόρων φίλων του. Σήμερα, διατηρεί κατάστημα ειδών αυτοκινήτου και έργαστήριο στην όδό Σαρρή. Είναι άνθρωπος δραστήριος, ειλικρινής, έξυπνότατος, εύστροφος και πασίγνωστος σέ όλους. Σου δίνει την έντύπωση ανθρώπου μορφωμένου. Έκφράζεται εύκολα, σωστά και γοητευτικά. Τόν νομίζεις γιά Ρωμιό έκατό τοίς έκατό. "Ομως είναι Έβραίος, άπόγονος εκ μητρός της ιστορικής οίκογενείας τών Γιουσουρούμ και έχει τελειώσει μόνο τό νυχτερινό δημοτικό σχολείο του Παρνασσού. Ξέρει έβραϊκά και ισπανικά.

Δυστυχώς, ό χώρος δέν έπιτρέπει περισσότερη έκταση στό θέμα. Μου φαίνεται, πώς άξίζει τόν κόπο νά γίνει μία ξεχωριστή μονογραφία γι' αυτή την οίκογένεια, μέ περισσότερα στοιχεία. Ένδιαφέρει πολύ και τίς δύο πλευρές, έβραϊκή και έλληνική.

"Ολες αυτές τίς πληροφορίες μου τίς έδωσε ό λεβεντάθρωπος Δανιήλ Τζάφος, άν και τόν βρήκα επάνω στη δουλειά και σέ εργάσιμες στιγμές. "Ομως, στά πεταχτά και στά κλεφτά, τά καταφέραμε. "Αλλες φορές θά μου πει περισσότερα «μεταξύ τυρού και άχλαδιού» όπως ειπε ό ίδιος. Τόν εύχαριστώ πολύ.

Τελειώνοντας, άς μήν ξεχάσω ότι τά δύο παιδιά του 'Ηλίας Γιουσουρούμ, ό 'Ισαάκ και ό Δανιήλ καθώς και ό 'Ιάκωβος 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ έπesan θύματα της γερμανικής θηριωδίας στά άπαίσια κρεματόρια.

('Ισραηλιτική Έπιθεώρησης, 24.9.1971)

Θεμελίωση τῆς νέας Συναγωγῆς Ἀθηνῶν «Μπέθ Σαλώμ», τό 1935. Διακρίνονται ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ: Ἀβραάμ Φερρίν (θρησκευτικὸς λειτουργός), Ζαχαρίας Βιτάλ (πρόεδρος τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν), Ἰάκωβος Γιουσσουρούμ (ἐπίτροπος τῆς Συναγωγῆς), Ἰσαάκ Σούσης, Νούλης Βιτάλ καὶ Ἰωσήφ Κοέν.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΒΡΑΪΚΗ ΣΥΝΑΓΩΓΗ

Τοῦ κ. ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ

Ενα μονόπατο σπιτάκι, χωμένο εἰς μίαν πάροδον τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, παρὰ τὸν Ἑκατόγχειρα, ἐχρησίμευσε ὡς Συναγωγή τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων, οἵτινες τὸ 1895 ἀπετέλουν Κοινότητα ἐκ 40 - 50 οἰκογενειῶν, ἐγκεκριμένην διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος. Ἑκατόγχειρ ὀνομάζετο τὸ μεταξύ τῆς Πλατείας Μοναστηρακίου καὶ Ἀγίων Ἀσωμάτων τμήμα τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, ὀνομασθέν οὕτω ἀπὸ γύψινον κόσμημα τετραορόφου οἰκίας παριστῶν γιγαντιαῖον ἐκατόγχειρα κρατοῦντα εἰς τὴν ἀγκά-

λην του τεράστιον ὀγκόλιθον. Τὸ κόσμημα τοῦτο ἐξέχον ὑπὲρ τὸ πεζοδρόμιον ἀπετέλει πραγματικὸν δημόσιον κίνδυνον, οἱ δὲ διαβάται ἀπέφευγον νὰ διέλθουν κάτωθεν τοῦ Ἑκατόγχειρος, δικαίως δέ, ζιότι ὄντως, ἡμέραν τιμὰ ἀπεσπάρθη καὶ κατέπεσεν, εὐτυχῶς ἀνευ θύματος τινός.

*

Ραββῖνος τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων ἦτο περὶ τὸ 1895 ὁ Σολομὼν Ἰωσήφ, ἀνὴρ πεπαιδευμένος γνωρίζων τὰς

Ἡ Ἑβραϊκὴ Συναγωγή ζητᾷ βοήθεια ἀπὸ τὸν Δῆμον Ἀθηναίων

Η ἐνταῦθα Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης, διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Κωνσταντινίτη, ἐζήτησε παρὰ τοῦ δήμου μικρὸν βοήθημα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς Συναγωγῆς τῶν καὶ σχολείου. Τὸ Δημοτικόν, ὁμῶς, Συμβούλιον, παρὰ τὴν συνηγορίαν τοῦ κ. δημάρχου, εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ συνεδρίασιν, διὰ πλειοψηφίας δύο μόνον ψήφων, ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν.

Τοῦτο εἶναι λυπηρὸν καὶ ἀδικον. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης ὁσημέραι πληθύνεται, οἱ δὲ ἐνταῦθα Ἑβραῖοι εἶναι στοιχεῖον φιλήσυχον, φιλόνομον καὶ ἐργατικόν, δεῖ δ' εἰπεῖν καὶ φιλόπατρι, διότι πολλοὶ αὐτῶν μετέσχον τοῦ τελευταίου πολέμου, γενναίως ἀγωνισθέντες. Δέν ἔπρεπε, λοιπόν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ τοὺς λυπήσῃ.

(«Ἑστία», Κυριακὴ 11 Ἀπριλίου 1904)

Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ

Ὁ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τῆς πρώτης Συναγωγῆς Ἀθηνῶν (ὁδὸς Ὑβης) Χαΐμ Κοέν, 1894

Γραφάς καὶ καταγόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁπότε καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ 1890. Οὗτος, γνωρίζων πλὴν τῆς ἑβραϊκῆς καὶ τὴν γαλλικὴν, ἐχρησιμοποιοῖτο καὶ ὡς διδάσκαλος τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊοπαίδων. Ὡς ἀντιμισθίαν ἐλάμβανε οὗτος κατὰ μῆνα τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 50 ἐκ τοῦ δημοσίου καὶ ἐτέρας 50 δραχμὰς ἐκ τοῦ δήμου, πληρωνόμενος καὶ παρὰ τῆς Κοινότητος.

*

Ἡ πρώτη Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ τῶν Ἀθηνῶν ἰδρύθη περὶ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ καὶ Ἰσαάκ Κοέν, ἀπάντων Ἑλλήνων πολιτῶν. Πρὸ τοῦ 1886 ἡ συνάθροισις πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐνός ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος.

Ἀρχικῶς οἱ ἐν Ἀθήναις Ἑβραῖοι ὑπήγοντο εἰς τὴν διακαιοδοσίαν τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἀρχираβινείας, καταργηθείσης ὅμως ἐκείνης περὶ τὸ 1893, ἀπευθύνοντο οὗτοι ὁσάκις περίστατο ἀνάγκη εἰς τὴν Ἀρχираβινείαν τῆς Σμύρνης.

Πρῶτος Πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Κάρολος Ρότσιλδ.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 7.1.1972 καὶ Ν. Δ. Σακελλαρίου «Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ» σὲ Λεύκωμα γιὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες τοῦ 1896, ἔκδοσις «Ἑστίας»)

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγὴ εἰς τὰς Ἀθήνας

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ

Η πρώτη Συναγωγὴ ἰδρύθη κατὰ τὸ βιβλίον ἡ «Ἑλλάς κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας 1896» σελίς 49 - 50 τοῦ Νικολάου Σακελλαρίου, κατὰ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν τότε μελῶν τῆς νεοϊδρυθείσης Κοινότητος Ἑλλήνων ὑπηκόων Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ, καὶ Ἰσαάκ Κοέν, διὰ Βασ. Δ/τος. Πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ συνάθροισις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων, ἐγένετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἰσαάκ Γιουσουρούμ (ὁδὸς Καραϊσκάκη 1).

Ἰδρύθη καὶ ἐγκατεστάθη ἡ συναγωγὴ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὑβης 10 οἰκίαν εἰς τὸν κέντρον ἀκριβῶς τῆς συνοικίας «Τὰ Ἑβρεΐκα» ἡ ὁποία περιελαμβάνετο εἰς τὴν περιοχὴν ἀπὸ Ἀγίων Ἀσωμάτων, ὁδοῦ Σαρρῆ, ὁδοῦ Ἀγ. Ἀναργύρων, ὁδ. Ἑρμοῦ, Ἐκατόγχειρος, Πλ. Ἀνεξαρτησίας (παλιατζίδικα), Πλατείας Ἀγ. Φιλίππου, Σταθ. Ἡλ. σιδηροδρόμου Ἀγ. Ἀσωμάτων, συνίστατο δὲ ἡ οἰκία αὕτη, ἐκ δύο συνεχομένων δωμάτων διὰ τὴν κυρίως Συναγωγὴν, ἐνός ἐτέρου συνεχομένου καὶ διαχωριζομένου διὰ δικτυωτοῦ (καφασίου) χρησιμοποιουμένου ὡς γυναικονίτου καὶ ἐνός ἐτέρου δωματίου διὰ κατοικίαν τοῦ Σαμάς πρῶτος δὲ τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἐλιέζερ Γιουσουρούμ. Εἰς τὸ βάθος τοῦ οἰκήματος ἦσαν δύο ἀκόμη δωμάτια ὅπου ἐκατῶκει ὁ Ραββίνος. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τοῦ ἄνω συγκροτήματος ὑπῆρχε αὐλὴ ὥραια.

Ὁ πρῶτος Ραββίνος τῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Σολομὼν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1902.

Ἡ συναγωγὴ αὕτη ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τοῦ 1905, ὁπότε μετεφέρθη εἰς τὴν ὁδὸν Μελιδῶνῃ δ, ἦτο δὲ μιά χα-

ρὰ ὅταν κατὰ τὰς μεγάλας μας ἑορτάς προσήρχοντο ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις νά προσευχηθῶν καὶ ἐπλημύριζε ὅλος ὁ ἄνω χώρος ἐξ αὐτῶν διότι τότε ὅλοι ἦσαν πολὺ θρήσκοι.

Πρῶτος πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ τὸ 1896. Τὸ 1898 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἰσίδωρος Φλέμιγγερ διευθυντὴς τῆς Ἑταιρείας Σίγγερ κατόπιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1900 - 1901 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνος. Ἐπὶ τῆς προεδρείας αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ Κοινότης ἤρχισε νά μεγαλῶναι καὶ ἐπειδὴ συνέρεον στὰς Ἀθήνας ὁμόθρησκοι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκην, Σμύρνην, Κων/πολιν, ἀπεφασίσθη νά ἀνοικοδομηθεῖ ἰδιόκτητος Συναγωγὴ, ἐπειδὴ ὅμως χρήματα δέν ὑπῆρχον εἰ μὴ μόνον διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ οἰκοπέδου, ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Κοινότητος νά ἐκδοθοῦν 1000 μετοχαὶ ἐκ δραχμῶν 20 ἢ 25 ἐκάστη καὶ νά διατεθοῦν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντες νά τὰς ἀγοράσουν.

Πράγματι διετέθησαν ὅλαι, ἀλλὰ οὐδέποτε οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀγορασάντων ταύτας ἐζήτησε νά τοῦ ἐπιστραφῶν τὰ χρήματα.

Ἦρχισε λοιπὸν κατὰ τὸ 1903 ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶνῃ 8 Συναγωγῆς μετ' ἐπιτροπὴν διὰ τὴν παρακολουθήσιν τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ἀπαρτιζομένην ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν Σαμουηλίδην δικηγόρον, Ἀβρ. Γκανὴν καὶ ἐμοῦ, παρὰ τὴν μικρὰν μου τότε ἡλικίαν.

Ἡ Συναγωγὴ ὡς γνωστὸν εἶναι διώροφος, ὅλος ὁ ἄνω ὀροφος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Συναγωγὴ, τὸ ἰσόγειον δὲ

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγή εἰς τὰς Ἀθήνας

δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ τμήμα ἐκ 3 δωματίων ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ ἐβραϊκὸν σχολεῖον «Ταλμούδ Τορά» καὶ κατοικία τοῦ Σαμᾶς, τὸ δὲ ἀριστερόν τμήμα ἐνθα σήμερον τὰ γραφεῖα τῆς Κοινότητος ὡς κατοικία τοῦ Ραββίνου.

Διὰ τὴν οἰκοδομὴν ὅμως δὲν ἤρκεσαν τὰ χρήματα καὶ ἐνυποθηκεύθη ἡ συναγωγή διὰ τὸ ποσὸν τῶν 11.000 δραχμῶν σὺν τῇ ἀλληλεγγύῳ εὐθύνη καὶ 11 μελῶν τῆς Κοινότητος διὰ χιλίων δραχ. ἔκαστον μέχρις ἀποπληρωσεως, ὅπερ καὶ σὺν τῶν χρόνων ἐπετελέσθη.

Ἐλειτούργησε δὲ κανονικῶς ἡ Συναγωγή ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τὸ 1914 ὁπότε δυστυχῶς ἡ Κοινότης ἐδιχάσθη λόγω ἀποτυχίας κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς. Διεσπάσθη λοιπὸν ἡ Κοινότης καὶ ἰδρύθη καὶ νέα τοιαύτη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ἀθηνῶν» καὶ ἰδρύθη καὶ δευτέρα Συναγωγή ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 2, ἡ ὁποία ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ 1917 διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου συνηνώθησαν αἱ δύο κοινότητες πάλιν εἰς μίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ καὶ μετεφέρθη ἡ Κοινότης τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 2 ἐκεῖ ἐνθα πρώην ἦτο ἡ οἰκία τοῦ Ραββίνου καὶ σήμερον τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος μετὰ τὸν τίτλον Συναγωγὴ τῶν Ἰωαννιτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆ καὶ μετ' αὐτόν ὁ Νισὴμ Ματταθίας ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἠγοράσθη τὸ οἰκόνπεδον τῆς σημερινῆς Συναγωγῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 5. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ζαχαρίας Βιτάλ ἐπὶ τῆς προεδρείας τοῦ ὁποίου καὶ ἀνηγέρθη ἡ σημερινὴ μεγάλη Συναγωγή.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 8.6.1973)

Ἡ ἱστορία τῆς 13ης ὁμάδος Ἰσραηλιτῶν προσκόπων τῆς Ἀθήνας

Πᾶνε 21 χρόνια ἀπὸ τότε. Τὸ 1928 ὁ Ραββίνος Ἀθηνῶν Ραμπὶ Ἰωσήφ Ντετσάβες συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως μιᾶς προσκοπικῆς ὁμάδος ἀπὸ Ἑβραϊοπούλα. Ἡ προσπάθειά του δὲν πέτυχε, ἡ ἰδέα ὅμως ριζώθηκε στοὺς κ. κ. **Δ. Σκενεζέ** καὶ **Γ. Ντετσάβες** γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸν Μάρτιο τοῦ 1933 σὲ μιὰ ἐκδρομῇ. Ἐδόθη στὴν ὁμάδα ὁ ἀριθμὸς 13, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπάρσεως τῆς ἐβραϊκῆς σημαίας. Ἔτσι σὲ μιὰ ἐκδρομῇ ὅλων τῶν προσκόπων τῶν Ἀθηνῶν στὸν Καλογρέζα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ τότε διάδοχος καὶ νῦν βασιλεὺς ἡ Α. Μ. Παῦλος Α', εἶπε βλέποντας τὴν σημαία μας: «Εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς πού μεταξὺ τῶν ἄλλων προσκοπικῶν ὁμάδων βλέπω καὶ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ Ἑβραίους προσκόπους».

Μὲ ὑπαρχηγὸ τὸν κ. Κοέν ἡ ὁμάς προώδευσε πολὺ. Λέσχη εἶχαμε στὸ ἐβραϊκὸν σχολεῖο. Τότε ἐγίνε ἡ πρώτη ὑπόσχεσις τῆς ὁμάδος μας. Παρίσαντο ὅλοι οἱ ἐπίσημοι τοῦ ΣΕΠ καὶ τῆς ἐβραϊκῆς παροικίας.

Τὸ 1934 ἡ ὁμάς βοηθᾷ εἰς τὴν κατάσβεσιν τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Χαλκίδος. Λίγο ἄργότερα μεταβαίνει εἰς Θεσ/νίκην εἰς τὴν συγκέντρωση ὅλων τῶν Ἑβραίων προσκόπων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ 1935 ἡ ὁμάς πλουτίζεται μετὰ τοὺς προσκόπους **Ι.** καὶ **Β.** Μπενσουσάν καὶ τὸν ὑπαρχηγόν **Νούλη Βιτάλ**. Τότε ἡ ὁμάς ἔχει 30 μέλη, ὑπαρχηγοὶ εἶναι οἱ **Ν. Βιτάλ** καὶ **Ι. Κοέν**. Γίνεται ἐκδρομὴ εἰς Πάτρας. Σὲ λίγο ἐγένετο ἡ ὑπόσχεσις τῶν νέων προσκόπων, μὲ

Τελετὴ ὀρκωμοσίας νέων προσκόπων τῆς 13ης Ὁμάδος Ἀθηνῶν στὴν αὐλὴ τοῦ παλίου ἐβραϊκοῦ Δημοτικοῦ σχολεῖου τῆς ὁδοῦ Ἑρμισίχθονος στὸ Θησεῖο.

‘Η ιστορία τής 13ης ομάδος ‘Ισραηλιτῶν προσκόπων τής ‘Αθήνας

μεγάλη επισημότητα. ‘Από τότε ἡ ομάς ἀνεβαίνει γοργά τὰ σκαλοπάτια τής προόδου. Γίνονται συχνά ἐκδρομαί καί κατασκηνώσεις. Τό 1937 σέ ἐκδρομή γνωρίσαμε 24 χωριά τοῦ Βόλου. Καί ἐνῶ ἡ ομάς βρίσκεται στό κατακόρυφο τῆς ἀκμῆς τῆς καί τῆς ἐκτιμῆσεώς τῆς διαλύεται κατόπιν διαταγῆς τῆς κυβερνήσεως ὅπως καί ὅλες οἱ προσκοπικές ομάδες πρὸς ὄφελος τῆς ΕΟΝ. Στό διάστημα τοῦ πολέμου ἡ ομάς δέν κάνει ὅπως οἱ ἄλλες ομάδες κρυφές συγκεντρώσεις λόγω τοῦ διπλοῦ κινδύνου. ‘Αλλά μετά τήν ἀπελευθέρωσιν ἀναδιοργανώνεται ἡ ομάς μέ ἀρχηγό τόν **κ. Ν. Βιτάλ**. Κατόπιν ὅμως στρατεύσεως τοῦ ἀρχηγοῦ. τὴν ἀρχηγίαν ἀναλαμβάνει ὁ **κ. Μποττόν**. ‘Η ομάς διαλύεται γιὰ νά ἐπανιδρυθεῖ τό 1947 μετά κατασκήνωση τοῦ Κοκκινάρᾳ ἀπὸ τόν **κ. Γκεβερούλ Ντετσάβες**. Συνεκέντρωσε τούς **Σ. Κοέν**, **‘Ακον Τούλην**, **‘Αλ. Σούσην**, **Μ. Μοντιάνο** πού ἔχουν τώρα ἀποχωρήσει καί τόν σημερινό ὑπαρχηγό **Ι. Φριζή** μέ λέσχην στήν ὁδὸ Περιάνδρου.

Σήμερα ἡ ομάς στεγάζεται στήν αἴθουσα τοῦ παιδικοῦ κέντρου μέ τὴ βοήθεια τῆς Τζόιντ καί τῆς ‘Επιτροπῆς τοῦ παιδικοῦ κέντρου.

Παροῦσα σέ ὅλες τίς γιορτές ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ παιδικοῦ κέντρου ὡς τίς ἐπιδείξεις τοῦ Σταδίου καί τὴν κατάθεση στεφάνου στὸν ἀγνωστο στρατιώτη τὴν 4 Μαΐου κάνει ἐντύπωση μέ τὴν ἀρτία τῆς ἐμφάνισι. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία τῆς ομάδας μας κυριότερος συντελεστής εἶναι ὁ ἀρχηγός **Ι. Ντετσάβες**. Βοηθοὶ του οἱ ὑπαρχηγοὶ **Ι. Φριζῆς** καί **Ρ. Μωῦσῆς** καί οἱ ἐνωμοτάρχαι **Γκατένιος**, **Μπακόλας** καί **Ναχμίας** καί 18 πρόσκοποι κρατοῦν ἀνάμενο τό ἄστρο τῆς ομάδος μας.

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ομάδος δημοσιευμένα στήν **‘Εβραϊκὴ ‘Εστία**, 10.6.1949 ἀπὸ τούς **Ι. Φριζή** καί **Ρ. Μωῦσῆ**).

‘Η δράση τῆς «Τζόιντ» στήν ‘Ελλάδα

Τοῦ **κ. ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑ‘Ι**

Αμέσως μετά τὴν ἀπελευθέρωση ἦλθε ἀρωγὸς τοῦ ‘Ελληνικοῦ ‘Εβραϊσμοῦ ἡ ‘Αμερικανικὴ ‘Εβραϊκὴ Φιλανθρωπικὴ ‘Οργάνωση **American Jewish Joint Distribution Committee** γνωστὴ ὡς «Τζόιντ», γιὰ νά βοηθήσει στήν περίθαλψη καί ἀποκατάσταση τῶν ‘Ισραηλιτῶν πού ἐπλήγησαν ἀπὸ τὸ γερμανικὸ διωγμὸ καί νά συνδράμει στό ἔργο τῆς ἀναστηλώσεως καί ἐπαναλειτουργίας τῶν κοινοτήτων καί γενικά τῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1945 ἐπισκέφθηκε τὴν ‘Αθήνα ὁ γεν. διευθυντὴς τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν Εὐρώπῃ ‘Ιωσήφ Σβάρτς, καί ἐτέθησαν οἱ βάσεις, σέ συνεργασία μέ τὸ τότε προσωρινὸ Κεντρικὸ ‘Ισραηλιτικὸ Συμβούλιο γιὰ τὸ ἀναστηλωτικὸ πρόγραμμα τοῦ ‘Ελληνικοῦ ‘Εβραϊσμοῦ.

Πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στήν ‘Ελλάδα ἀνέλαβε ὁ Μάρβιν Γκολδφάιν. ‘Η «Τζόιντ» ἐγκατέστησε στήν ‘Αθήνα τὸ Περιφερειακὸ Γραφεῖο Περιθάλψεως ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Μπέλλα Μαζοῦρ καί ἔθεσε σέ ἐφαρμογὴ ἓνα ὁλοκληρωμένο πρόγραμμα βοηθείας καί ἀνακούφισης.

‘Υπὸ τὴν αἰγίδα τῆς «Τζόιντ» λειτουργήσαν διάφορα ἱδρύματα καί χρηματοδοτήθηκαν ποικίλα προγράμματα, ὅπως π.χ.:

‘Ορφανοτροφεῖον «‘Εσθήρ», (στὸν Κοκκινάρᾳ Κηφισιάς), γιὰ τὰ ὀρφανὰ ἐβραϊοπαῖδα τοῦ πολέμου. Τό ὀρφανοτροφεῖο ἐπιχορηγεῖτο ἐπίσης ἀπὸ τὸ τότε ὑπουργεῖο Προνοίας. Διευθύντρια τοῦ ἱδρύματος ἦταν ἡ ‘Ορ-

Θερινές κατασκηνώσεις, στὴ Φραγκοκλησιά.

Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα

τανσία Κωνσταντίνη. Τὴ λειτουργία τοῦ ὀρφανοτροφείου συνέδραμε ἀποφασιστικά ἡ Ἐπιτροπὴ Κυριῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, μέ πρωτοστάτες τῇ Νίνα Μοσέρι καὶ Ἐσθήρ Μπενβενίστε.

Στέγη Ἀπροστάτευτου Κοριτσιοῦ γιὰ τὴ μέριμνα καὶ ἀποκατάσταση τῆς νεανίδων πού ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Οἱ κοπέλες παρακολουθοῦσαν μαθήματα γραφομηχανῆς, στενογραφίας, ἀγγλικῆς γλώσσας καὶ ραπτικῆς, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος. Στὴ Στέγη ἐπικρατοῦσε ἐβραϊκὴ ἀτμόσφαιρα καὶ συχνὰ ἐγίνοντο διαλέξεις ἐπὶ ἐβραϊκῶν θεμάτων. Διευθύντρια τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ἡ Σέλια Μπλούμ.

Ἰδρυμα Ἐπαγγελματικῆς Ἀποκαταστάσεως, ἰδρύθηκε τὸ 1945 μέ σκοπὸ τὴν ὑποβοήθηση διωχθέντων Ἰσραηλιτῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ μικρεμπόρων, διὰ τῆς παροχῆς μικρῶν χαμηλοτόκων δανείων. Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ὁ Βίκτωρ Σέμαχ.

Ἀναρρωτήριο Φραγκοκλησιᾶς, μετέπειτα χώρος τῶν θερινῶν παιδικῶν κατασκηνώσεων. Ἐπὶ ἰδιοκτησίας τοῦ Συλλόγου κυριῶν «Μπενότ Μπερίτ», ἡ «Τζόιντ» χρηματοδότησε τὰ ἔργα διαμορφώσεως τοῦ χώρου καὶ λειτουργίας τοῦ Ἀναρρωτηρίου, γιὰ τὴν περίθαλψη ἀσθενῶν καὶ καταβεβλημένων ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀτόμων.

Ἰδιαίτερη μέριμνα, ἐξάλλου δόθηκε στὴν περίθαλψη τῶν φυματικῶν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νοσηλεύθηκαν, μερίμνη τοῦ ἐκπονηθέντος προγράμματος περίθαλψεως, στὰ Σανατόρια Καβάλας καὶ Πηλίου, καὶ σὲ ἀριθμὸ κατοικιῶν πού ἐνοικιάσθηκαν στὴν περιοχὴ Ἀσβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης.

Πολυατρεῖο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν. Ἐγκατεστάθηκε στό ἰσόγειο τῆς παλαιᾶς Συναγωγῆς καὶ διέθετε τέσσερα ἄρτια ὁργανωμένα τμήματα: παθολογικό, γυναικολογικό, χειρουργικό καὶ δερματολογικό. Ὑπεύθυνος τοῦ τομέα περίθαλψεως ἦταν ὁ Ἀλμπέρτος Γκαλμίδης.

Τὸ 1947 νέος διευθυντὴς τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἀθήνα ἀνέλαβε ὁ Ραββῖνος Χάρολδ Γκόλδφαρμ. Μέχρι τότε τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» εἶχε μᾶλλον τὴ μορφή παροχῆς ἐπείγουσας περιθάλψεως καὶ βοηθείας πρὸς μεμονωμένα άτομα. Μετὰ τὴν παρέλευση τῆς πρώτης κρίσιμης περιόδου, τὸ πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» ἔθεσε σάν στόχο τὴν ἀναζωογόνηση τῶν δραστηριοτήτων τῶν κοινοτήτων καὶ τὴν ἀνάπλαση τῆς ἐν γένει ἐβραϊκῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἡ συνεισφορὰ τῆς «Τζόιντ» συνεχίσθηκε μέχρις οὗ ὁ Ἑλληνικὸς Ἑβραϊσμός μπόρεσε νὰ ἀναλάβει ἐξ ἰδίων τὴν εὐθύνη τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Τὸ νέο πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» εἶχε σάν βάση τὸ τρίπτυχο: α) περίθαλψη καὶ ἀποκατάσταση ὁμοθησίων, β) ἀνασυγκρότηση κοινοτήτων, γ) ἐβραϊκὴ ἀνασυγκρότηση: παιδεία, σχολεῖα, συναγωγές, νεκροταφεῖα, ραββῖνοι, ἐβραιοδιδάσκαλοι, κ.λπ.

Τὸ 1950 ἡ «Τζόιντ» ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Διατήρησε, ὅμως, ἓνα γραφεῖο γιὰ τὴν παρακολούθηση τοῦ ἀναστηλωτικοῦ ἔργου, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς κ. Λύδια Ἐσκεναζή. Ἡ τελευταία ὑπῆρξε ἡ πρώτη προσληφθεῖσα ὑπάλληλος τοῦ γραφεῖο τῆς «Τζόιντ», ὡς διερμηνεύς. Ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα ἀνέλαβε ὁ Χαΐμ Μπενρουμπή, καὶ βασικὸς συνεργάτης του ὑπῆρξε ὁ Μωρίς Μπεράχα.

Τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ, ἀπὸ τίς στάχτες καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου στέφθηκε μέ ἐπιτυχία, καὶ ἔθεσε τίς βάσεις γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση μιᾶς φυσιολογικῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς στὴ χώρα μας.

Σ' αὐτὸ τὸ σύντομο σημείωμα εἶναι ἀδύνατον νὰ καταγραφεῖ ὅλη ἡ ἔκταση τῆς συνεισφορᾶς τῆς «Τζόιντ». Καταγράφονται ἐνδεικτικὰ οἱ σημαντικότεροι τομεῖς τῆς προσφορᾶς τῆς. Ἀπὸ τὸν μεταπολεμικὸ Ἑλληνικὸ Ἑβραϊσμό ἡ «Τζόιντ» θὰ ἀναγνωρίζετε πάντα ὡς ὁ μεγάλος εὐεργέτης του.

Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT τῆς Ἀθῆνας

Τοῦ κ. ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑΪ

Στὰ ἀμέσως μεταπολεμικὰ χρόνια λειτούργησε στὴν Ἀθήνα ἡ Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT, συμβάλλοντας ἀποφασιστικά στὴν ἀποκατάσταση πολυαριθμῶν Ἑβραίων καὶ διανοίγοντας γι' αὐτοὺς νέους ὁρίζοντες ἐπαγγελματικῆς δράσης.

Ἡ OPT (Organization for Rehabilitation through Training) ἰδρύθηκε τὸ 1880 στὴν Πετρούπολη τῆς Ρωσίας μέ στόχο τὴν ἀποκατάσταση τῶν νέων Ἑβραίων καὶ τῶν δύο φύλων μέ τὴν ἐκμάθηση μιᾶς τέχνης πού θὰ ἀνταποκρινόταν στίς σύγχρονες βιοποριστικὲς ἀνάγκες τους. Τὸ πιστεύω τῆς OPT συνοψίζονταν στὴ φράση: **«Μελαχά-ου Μπεραχά»**, «Ἡ εὐτυχία διὰ τῆς τέχνης». Ἡ δράση τῆς OPT ἐξαπλώθηκε γρήγορα σέ ὅλο τὸν κόσμο.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (1946) ὁ Ἑλληνικὸς Ἑβραϊσμός, μέ ἐπικεφαλὴς τὸν ἀείμνηστο Ἀσέρ Ράφ. Μωῦση, ἦλθε σέ ἐπαφὴ μέ τὴν ἡγεσία τῆς διεθνοῦς OPT, μέ σκοπὸ τὴν ἰδρυση καὶ στὴν Ἀθήνα τεχνικῆς ἐπαγγελματικῆς σχολῆς. Οἱ διαβουλεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ τρία

σεχδόν χρόνια, καὶ στίς 7 Δεκεμβρίου 1948 ἐγκαινιάσθηκε ἡ Τεχνικὴ Σχολὴ OPT Ἀθηνῶν.

Ἡ Σχολὴ ἐγκατεστάθηκε στὴν περιοχὴ Ταύρου, σὲ κτίριο ἰδιοκτησίας κ. Μητρόπουλου. Διέθετε πλήρη μηχανολογικὴ καὶ τεχνικὴ ἐξοπλισμό. Τὰ ἔξοδα λειτουργίας τῆς Σχολῆς καλύφθηκαν σὸ ἀκέραιο ἀπὸ τὴ διεθνή OPT, πού εἶχε ἔδρα τὴ Γενεύη. Ἐπίσης ὁ κανονισμός λειτουργίας τῆς Σχολῆς καὶ τὰ προγράμματα μαθημάτων τῶν διαφόρων τμημάτων καταρτίσθηκαν ἀπὸ τὴ διεθνή OPT.

Τὸ πρῶτο Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Σχολῆς προῆλθε ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ ομάδα τοῦ Σωματείου OPT Ἑλλάδος, σὸ ὁποῖο μετεῖχαν οἱ: Πέπο Μπενουζῆλιο, Βίκτωρ Σέμαχ, Δανιήλ Σ. Ἀλχανάτης (δικηγόρος, ὁ ὁποῖος συνέταξε καὶ τὸ καταστατικὸ τοῦ Σωματείου), Μωρίς Μπεράχα, Χαΐμ Μπουρουμπή, Ἰσαάκ Νατζαρή, Νισήμ Νεργίν, Σάμ Μορδῶχ, Λάζαρος Ἐλιέζερ, Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνης, Ἐμμανουήλ Ἀβδελάς, κ.ἄ. Πρόεδρος τοῦ Σωμα-

Τεχνική επαγγελματική Σχολή OPT της 'Αθήνας

τείου ήταν ο Πέπο Μπενουζίλιο και επίτιμος πρόεδρος ανεκηρύχθη ο 'Ασέρ Ρ. Μωυσης, σε αναγνώριση της συνεισφοράς του στην ίδρυση της σχολής.

Η Τεχνική 'Επαγγελματική Σχολή OPT 'Αθηνών διέθετε τα παρακάτω πέντε τμήματα σπουδών:

α. Τμήμα κοπτικής - ραπτικής: διάρκεια σπουδών 2 χρόνια, για κορίτσια από 13 ετών και άνω.

β. Τμήμα μηχανουργών εφαρμοστών: διάρκεια σπουδών 3 χρόνια, για αγόρια από 13 ετών και άνω.

γ. Τμήμα όξυγονοκολλητών και ηλεκτροσυγκολλητών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες, για άνδρες από 18 ετών και άνω.

δ. Τμήμα ύποκαμίων και πιτζαμών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες για άντρες και γυναίκες από 18 ετών και άνω.

ε. Τμήμα ηλεκτρολόγων - εγκαταστατών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες για άντρες από 18 ετών και άνω.

Πρώτο και κύριο μέλημα του Δ. Συμβουλίου της Σχολής ήταν να πλαισιωθεί η Σχολή με τό κατάλληλο διοικητικό και τεχνικό προσωπικό. 'Ως τεχνικός διευθυντής της Σχολής επελέγη ο αείμνηστος 'Ισιδωρος Νόαχ, και ως διοικητικός διευθυντής ο κ. Νισήμ 'Αλκαλαί. Με πρόταση των διευθυντών της Σχολής προσελήφθησαν άριστοι καθηγητές, για τη θεωρητική κατάρτιση των σπουδαστών και πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί για την τεχνική εκπαίδευση.

Μεταξύ των καθηγητών που έδιδαν στη Σχολή ήταν οι: Βίκτωρ Μπωσουσάν, Πώλ 'Οβαδίας, 'Ινο Φαίς, Ραφαήλ Σαμπεθαί, Δημήτριος Σαχωλαρίδης, Λεωνίδας Δράττας, Μιχαήλ Βαρελάς, κ.ά.

'Ως εκπαιδευτικοί έχρημάτισαν οι: 'Εμμ. Κουτσουδάκη, Περ. Καραμούζης, 'Αθαν. Καλλεντζής, 'Εφραίμ Λεβής, Φείρω Ντεκάστρο, 'Αλέγγρα Μποττόν, 'Ιωάννης Ρω-

μανός, κ.ά.

Οι πρώτοι μαθητές της Σχολής ήσαν από την 'Ισραηλτική Κοινότητα 'Αθηνών, ο πληθυσμός της οποίας πολλαπλασιάσθηκε αισθητά κατά τα χρόνια της κατοχής και την άμέσως μεταπολεμική περίοδο, με την εγκατάσταση στην πρωτεύουσα μεγάλου αριθμού ομοθησκών από διάφορες επαρχιακές κοινότητες. Στην 'Αθήνα λειτουργούσε επίσης η «**Στέγη 'Απροστάτετου Κοριτσιού**», για κοπέλες που εγκατεστάθηκαν στην πρωτεύουσα κατά τη διάρκεια της κατοχής ή επέστρεψαν από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως και είχαν ανάγκη περιθάλψεως και αποκαταστάσεως. Πολλές κοπέλες από τη Στέγη φοίτησαν στη Σχολή OPT. 'Αργότερα, ο σχολικός πληθυσμός αυξήθηκε με την άφιξη νέων και νεανίδων από διάφορες επαρχιακές κοινότητες: Λάρισα, Βόλο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Πάτρα, Κέρκυρα, 'Ιωάννινα, Θεσσαλονίκη και Ζάκυνθο.

Τριακόσιοι και πλέον νέοι και νέες, άντρες και γυναίκες, παρακολούθησαν στα διάφορα τμήματα της Σχολής, αποκτώντας ένα αξιοπρεπές βιοποριστικό επάγγελμα, χάρις στο οποίο ανεξαρτοποιήθηκαν και σταδιοδρόμισαν με επιτυχία.

Τη λειτουργία της Σχολής συνέδραμε και η 'Αμερικανοεβραϊκή Φιλανθρωπική 'Οργάνωση «Joint» (American Jewish Joint Distribution Committee) καλύπτοντας τις δαπάνες διατροφής και ιματισμού των σπουδαστών και παρέχοντας μικροεπιδόματα για τα έξοδα μετακινήσεως. 'Επίσης ο Σύλλογος Κυριών «Μπενότ Μπερίτ» διέθεσε τό ακίνητο της Φραγκοκλησιάς για τη στέγαση των σπουδαστών από την επαρχία και συνέβαλε, προεξάρχουσας της τότε προέδρου του 'Εστέρ Μπενβένιστε, στην άνετη διαβίωση των σπουδαστών.

Μία ομάδα καθηγητών και μαθητριών στην αυλή της Σχολής, στις 25.7.1954. Διακρίνονται οι: καθηγητές κοπτικής 'Εφρ. Λεβής, οι σπουδάστριες 'Αννα Κοέν από τη Χαλκίδα, ή Ρένα Ζαδίκ από την 'Αθήνα, Σουλτάνα Χαίμ από την 'Αθήνα, ο διευθυντής Ν. 'Αλκαλαί, ή γραμματεΰς Τασία Μυταρά, ή καθηγήτρια Ραπτικής 'Αλλέγγρα Μποττόν και ο καθηγητής Σχεδίου Μόδας 'Ιω. Ρωμανός.

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Ἀπονομή διπλώματος στή σπουδάστρια Ρένα Ζαδίκ ἀπό τόν διευθυντή τῆς Σχολῆς κ. Νισήμ Ἀλκαλάι. Στόν τοίχο διακρίνονται μοντέλα φορεμάτων σχεδιασμένα ἀπό μαθήτριες τῆς Σχολῆς.

Παράλληλα μέ τήν τεχνική ἐκπαίδευση ἡ OPT Ἀθηνῶν ἔδωσε ἰδιαίτερη μέριμνα γιά τήν κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν στήν ἑβραϊκή γλῶσσα καί ἱστορία καί, γενικά, τήν ἑβραϊκή παράδοση.

Στό τέλος κάθε ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἡ Σχολή χορηγοῦσε στούς καλύτερους σπουδαστές ὑποτροφίες, γιά συνέχιση τῶν σπουδῶν τους στήν Ἀνωτέρα Σχολή τῆς OPT στή Γενεύη, «Institut Central de l'ORT». Μεταξύ τῶν τιμηθέντων σπουδαστῶν ἦσαν: ἀπό τήν Ἀθήνα οἱ Ἀλβέρτος Γκατένιο, Ραφαήλ Ναχμίας, Μωρίς Βενέζια, Δαβίδ Γκαμπάι· Ἀπό τήν Λάρισα οἱ Ἀβραάμ Μωϋσῆς, Ἀβραάμ Κοέν, Ματαθίας Βενουζίου, Ἑσδράς Μωϋσῆς. Ἀπό τά Τρίκαλα οἱ: Σολομών Σαμπᾶς, Ἰσαάκ Ναχμίας, Ραφαήλ Σολομών. Ἐξάλλου ἡ Σουλτάνα Χαϊμ ἀπό τήν Κέρκυρα ἔλαβε ὑποτροφία γιά τή Σχολή Καλῶν Τεχνῶν στό Παρίσι, κι ἄλλοι.

Ἡ Σχολή OPT Ἀθηνῶν λειτούργησε μέχρι τά τέλη τοῦ 1956 καί ἐξεπλήρωσε μέ ἐπιτυχία τήν ἀποστολή της. Κατά τό Συνέδριο τῆς Διεθνούς OPT στή Γενεύη τό 1954, ὁ πρόεδρος Δρ. Syngolowski ἐξεφράσθη μέ τά καλύτερα λόγια γιά τό ἔργο της, τονίσας χαρακτηριστικά ὅτι: «Ἡ μικρή Σχολή τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ καλύτερη ὅλων τῶν σχολῶν τῆς OPT».

Ἡ Τεχνική Ἑπαγγελματική Σχολή OPT ἦταν ἀνεγνωρισμένη ἀπό τό κράτος, τά δέ διπλώματα πού χορηγοῦσε ἀνεγνωρίζοντο ἀπό τήν πολιτεία. Ὁ τότε γενικός ἐπιθεωρητής Τεχνικῶν Σχολῶν τοῦ ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Λυμπερόπουλος, ἐξέφρασε ἐπανελημμένως τόν ἐνθουσιασμό του γιά τήν ἄρτια κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν, ὅσο καί γιά τόν πλήρη τεχνικό ἐξοπλισμό καί τό ὑψηλό ἐπίπεδο σπουδῶν πού παρείχε ἡ Σχολή αὐτή. Σέ κάποια ἐπίσκεψή του στή Σχολή δήλωσε χαρακτηριστικά ὅτι, ἡ Σχολή OPT δέν εἶχε τίποτε νά ζηλέψει ἀπό τήν τότε πρωτοπόρο Σιβιτανεΐδιο Σχολή.

Ἡ ἱστορία τῶν 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ

Τό πρῶτον νεκροταφεῖον, τό πρό τῆς ἰδρύσεως τῆς Κοινότητος ἔκειτο στό κέντρον τοῦ Ἀ' Χριστιανικοῦ Νεκροταφείου καί δὴ πλησιέστερα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Λαζάρου. Ἦτο ἐν τμήμα γῆς εἰς τό ὅποιον ἦσαν 5 - 6 τάφοι. Τό εἶδα ὅταν πολὺ μικρός ἠκολούθησα μέ ἑνα θείον μου, τήν κηδεῖαν τοῦ Χαριλάου Τρικούπη.

Τό δεῦτερον νεκροταφεῖον εἶναι τό ἤδη ὑπάρχον καί τό ὅποιον ἐξεχωρήθη, ὡς φαίνεται, εἰς τήν διὰ Βασ. Διατάγματος ἀναγνωρισθεῖσαν Ἰσραήλτικὴν Κοινότητα κατά τό 1884 - 85 ἐπὶ δημάρχου Δημητρίου Σούτσου. Ἡ περιοχή του ἦτο πρὸς Ἀνατολὰς ἑνα χωράφι, πρὸς Βορρὰν συνώρευε μέ τό Ἀ' Χριστιανικόν Νεκροταφεῖον, πρὸς Νότον τήν ἤδη ὁδόν (τότε καρρόδρομον) καί πρὸς Δυσμὰς μέ τό τότε ὑπάρχον καί χωριζόμενον δι' ἑνὸς μανδροτοίχου Τουρκικόν Νεκροταφεῖον.

Εἴχαμε λοιπὸν τό Β' νεκροταφεῖον ἀπὸ τὰ 1885 περίπου μέχρι τοῦ 1909 - 1910. Ἐπειδὴ ἦτο ἀφύλακτον καί ἐρημον κατά τό 1905 - 6, ἐκτίσαμεν (ἐπὶ προεδρίας Ἀβρ. Κωνσταντίνου) τό καί ἤδη ὑπάρχον φυλάκειον, ἐντοιχισθείσης καί τῆς σχετικῆς πρὸς τοῦτο ἀναμνηστικῆς πλακός. Τό 1906 μερίμνη τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐφυτεύθησαν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κυπαρίσια ὡς καί δενδρίλια τὰ ὅποια ἔφερεν ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία. Ἐπίσης ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ἐκτίσθη δαπάναις τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ, εἰς μνήμην τοῦ πατρός του, καί ὁ ἐκ δύο δωματίων οἰκίσκος πρὸς πλῆσιν τῶν νεκρῶν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τό στέγαστρον.

Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ λόγῳ τοῦ πολλαπλασιαζομένου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καί τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου, ἔπρεπε νά εὑρεθῇ λύσις δι' ἐπέκτασίν του. Ὡς τοιαύτη εὑρέθη τό συνορεύον τελείως κενόν καί ἀχρησιμοποίητον ἐπὶ 25 περίπου χρόνια Τουρκικόν Νεκροταφεῖον διότι δέν ὑπῆρχον Τούρκοι στὰς Ἀθήνας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἀπὸ τὸν πρόεδρον τῆς Κοινότητος Ἀβρ. Κωνσταντίνου καί τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐν συνεννοήσει καί τοῦ τότε δημάρχου Σπυρίδ. Μερκούρη, νά κατεδαφισθῇ ὁ μεταξὺ τῶν δύο νεκροταφείων ὑπάρχων μανδρότοιχος, νά ἐπεκταθῇ τό νεκροταφεῖον μας καί νά διαμορφωθῇ ὡς ἔχει σήμερον.

Ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νά γίνουν μέ τρόπον καί ταχύτητα διὰ νά μή συμβεῖ καμία παρεξήγησις καί ἐκτεθεῖ ἡ Κοινότης.

Ὅντως μίαν σκοτεινὴν νύκτα ὁ πατὴρ μου μέ ὁμάδα ἐργατῶν μέ κλεπτοφάναρα ἐπῆγαν καί ἐγκρέμισαν τὸν τοῖχον καί μετέφεραν τίς πέτρες τοῦ τοίχου ἀλλαχοῦ, ἦτο δέ τότε ἡ περιοχή τελείως ἔρημος. Οὕτω, εὑρέθημεν τήν ἐπομένην μέ τήν ἀνατολήν τοῦ ἡλίου μέ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον. Καί αὕτη ἡ κατάσταση ἐξηκολούθη ἡρέμως ἐπὶ καιρόν.

Ἀλλὰ ἡ Κοινότης μεγάλωνε καί ἔπρεπε νά φροντίσωμεν πρὸς ἐξεύρεσιν νεκροταφείου. Καί ἠγόρασε τότε ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνης (κατά τό 1915 - 16), τὰ ἀναφερόμενα παρὰ τοῦ κ. Μ. Κωνσταντίνου 3 οἰκόπεδα πρὸς χρησιμοποίησίν των ἀργότερον. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸν ἐπρόλαβε ὁ θάνατος τό 1917 καί δέν ἠδυνήθη ἐν ζωῇ νά τὰ προσθέσῃ στό νεκροταφεῖον, ὅταν δέ τό 1927 οἱ κληρονόμοι του τὰ ἐξεχώρησαν εἰς τήν Κοινότητα ἦτο πλέον ἀργά, διότι

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

ταῦτα εἶχον κατά τό πλεῖστον ρυμοτομηθεῖ, εἶχαν γίνει μία μεγάλη ὁδός καί δέν ἀπέμενε παρά μόνον ἓν τεμάχιον ἔναντι καί μακράν τοῦ νεκροταφείου τό ὁποῖον δέν ἐπετρεπότο νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς νεκροταφεῖον.

Ἐάν τό ὑποληφθέν τεμάχιον ἐπωλήθη ὡς λέγει ὁ κ. Κωνσταντίνης, δέν γνῶρίζω. Πάντως παρά τήν καλήν θέλησιν τοῦ μακαρίτου Ἀβραάμ Κωνσταντίνῃ δέν κατορθώθη νά χρησιμοποιηθεῖ παντάπασιν ἡ δωρεά ὡς νεκροταφεῖον.

Οὕτε ἐπὶ προεδρίας τοῦ Ζαχ. Βιτάλ ἡγοράσθη τό ἥδη νεκροταφεῖον ἐκ 36.000 νομίζω πήχεων. Δυστυχῶς ὁμως λόγῳ τοῦ πολέμου δέν ἐγένετο χρῆσις μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἐκ τῆς κατοχῆς. Ἀλλά καί μετὰ αὐτήν εὐρέθημεν πρό νέων ἐμποδίων, διότι τοῦτο εἶχε καταληφθεῖ καί ἐπιταχθεῖ πρό τῶν Γερμανῶν. Καί ἔφυγαν οἱ Γερμανοί ἀλλά ἔπρεπε νά γίνουν νέαι προσπάθειαι παρά τῷ δημάρχῳ διὰ νά μᾶς ἀποδοθεῖ ἐλεύθερον.

Εὐτυχῶς δημαρχεῦν τότε ἦτο ὁ Λάμπρος Καραμερτζάνης συμμαθητής μου καί προσωπικός καί οἰκογενειακός μου φίλος, φιλοσημίτης ἀνευ προηγουμένου, ὁ ὁποῖος κατά τήν γερμανικὴν κατοχὴν πολλά, μά πάρα πολλά, προσέφερε στοὺς ὁμοθρήσκους μας τόσον τῶν Ἀθηνῶν ὅσον καί τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε μεταβάλλει τό ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων φαρμακεῖον τοῦ εἰς γραφεῖον ἐκδόσεως πλαστῶν ταυτοτήτων ἐν συνεργασίᾳ μέ τό Ζ' Ἀστυνομικὸ Τμήμα Κυψέλης. Συγχρόνως ἐβοήθη τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη νά κρύβονται ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ἢ εἰς τὰς ἐπαρχίας, συνεργαζόμενος μετὰ τῆς ἡρώιδος Λέας Καραγιάννη διὰ τήν ἀπόκρυψιν ἢ ἀποστολὴν στήν Μέσην Ἀνατολήν διαφόρων ὁμοθρήσκων μας.

Αὐτός, λοιπόν, ἔτυχε τότε νά εἶναι ὁ δημαρχεὺς τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ ἐξιστόρησα τήν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιτάξεως τοῦ νεκροταφείου μας παρά τῶν Γερμανῶν μου συνέστησε νά ὑποβάλει ἀμέσως ἡ Κοινότης μας τήν σχετικὴν αἴτησιν περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ νεκροταφείου διὰ

τούς τύπους. Ἀμέσως συντάξαμεν τήν αἴτησιν τήν ὁποῖαν ὑπέγραψε ὁ τότε πρόεδρος Μίνως Κωνσταντίνης καί ἐγὼ ὡς γραμματεὺς αὐτῆς, ἐλπίζω δέ νά ὑπάρχει εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος τό ἀντίγραφον τῆς αἰτήσεως. Τήν παρέδωσα ἀμέσως εἰς χεῖρας του καί νομίζω ὅτι ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνεκάλεσε ἐκτάκτως τό Δημ. Συμβούλιον τό ὁποῖον ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νά μᾶς ἀποδοθεῖ τό νεκροταφεῖον μας.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δέν ἐτελείωσαν ἐδῶ τὰ βάσανα καί τοῦτο διότι ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου καί ἐκεῖ ἀκριβῶς ἔνθα τό μνημεῖον τῶν Θυμάτων τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας ἦσαν θαμμένοι 176 Γερμανοὶ στρατιῶτες. Ἐπρεπε λοιπόν νά τοὺς ἐκθάψουμε καί νά τοὺς μεταφέρουμε ἐκεῖθεν χωρὶς νά παραβοῦμε τὰς νομίμους διατάξεις ὡς πρὸς τοὺς ἐν πολέμῳ νεκρούς. Εὐτυχῶς εὐρέθημεν κατὰ μέτωπον μέ ἕνα θαυμασίον κύριον, τόν διευθυντὴν κ. Καθάριον, ὁ ὁποῖος κατὰ τήν γερμανικὴν κατοχὴν δι' ἐπεμβάσεώς του καί μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του κατόρθωσε νά ἀποφύγει τρεῖς φορές τήν παρά τῶν Γερμανῶν ἀνατίναξιν τοῦ Α' ἑβραϊκοῦ νεκροταφείου, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοῦτο εἶναι ἱστορικόν καί ἐθνικὸν κειμῆλιον. Καί ἀπορεῖ κανεὶς μέ τοὺς Γερμανοὺς, διότι καλὰ οἱ Ἑβραῖοι τοὺς ἐφταιγαν καί ἐφήρμοζαν τήν γεννοκτονίαν. Οἱ νεκροὶ ὁμως τί τοὺς ἐφταιγαν καί τοὺς ἐξηφάνιζον ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὡς τό νεκροταφεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ἢ καί ἄλλων εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπῃν.

Λοιπὸν μέ τόν κ. Καθάριον καί ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ δημαρχεύοντος κατορθώσαμεν νά μεταφέρωμεν ἐντὸς τριῶν νυκτῶν τοὺς 176 νεκρούς εἰς τό παρακείμενον τμήμα τοῦ χριστιανικοῦ νεκροταφείου, παρ' ὅλον πού ὁ κίνδυνος τῆς υἱείας τῶν ἐργατῶν ἦτο ἀμεσος.

Οὕτω ἡλευθερώθη καί τό σημερινόν νεκροταφεῖον μας καί ἔχομεν τόπον ἱερόν καί θάβουμε τοὺς νεκρούς μας.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 22.6.1973)

ΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ

Εἶναι τό πιό ὁμορφο ἴδρυμα ἀπὸ αὐτὰ πού ἀνήκουν στήν Κοινότητα. Λειτουργεῖ σέ καθημερινή βάση, σέ εἰδικά κατασκευασμένο κτίριο στό Ψυχικό. (Στήν περίοδο πρό τοῦ πολέμου καί μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50, τό Ἑβραϊκὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο λειτουργοῦσε στό Θησεῖο). Διαθέτει 6 τάξεις δημοτικῆς ἐκπαίδευσης καί δύο τάξεις νηπιαγωγείου. 150 παιδιὰ φοιτοῦν στό Σχολεῖο.

Τὰ παιδιὰ μεταφέρονται στό Σχολεῖο ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς πόλης. Τό Σχολεῖο εἶναι κατάλληλα ἐξοπλισμένο μέ σύγχρονο ἐκπαιδευτικὸ ὕλικό καί καταρτισμένο προσωπικό ὥστε νά ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐκπαιδευτηρίου. Ἡ λειτουργία τοῦ Σχολείου ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὴν Κοινότητα.

Πέρα ἀπὸ τό ἐπίσημο πρόγραμμα Ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης διδάσκεται ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα κι ὁ πολιτισμός

(γιορτές, τραγούδια κ.λπ.) ἀπὸ Ἑβραιοδιδάσκालους πού μετακαλοῦνται ἀπὸ τό Ἰσραήλ γι' αὐτό τό σκοπό.

Ἐπίσης Ἑβραϊκὴ Ἱστορία διδάσκεται ἀπὸ Ἑλληνα δάσκαλο καί ἡ Βίβλος ἀπὸ Ραββίνο.

Ἐξωτερική ἀποψη τοῦ κτιρίου τῆς Συναγωγῆς.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης

Πρό ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης δέν ἡδύνατο νά καυχᾶται ἐπὶ εὐημερίᾳ. Δέν εἶχε παρά μίαν ἀχουροειδή Συναγωγὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν περιουσίαν χρέους ἑξακισχιλίων δραχμῶν. Σήμερον ἔχει ὠραίαν Συναγωγὴν, ἰδιόκτητον σχολεῖον εἰς τὰ ἰσόγεια αὐτῆς, ἰδιαίτερον νεκροταφεῖον μέ φυλακεῖον, οὐδέν χρέος καὶ περιουσίαν θετικὴν, ἀντιπροσωπεύουσιν πλέον τῶν 30.000 δρχ.

Ἡ εὐημερία αὕτῃ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δράσιν τοῦ κ. Α. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1900 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος καὶ τοιοῦτος διατελεῖ μέχρι σήμερον. Κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἐξαετίας, ὁ κ. Κωνσταντίνος ἀνέδειξε τόσῃ δραστηριότητι ὥστε νά ἐπιτευχθοῦν τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἀπαραριθμήσαμεν ἀνωτέρω καὶ νά δειχθεῖ ὅτι ἡ Κοινότης εὗρεν ἐπιτέλους τὸν ἀνθρωπὸν τῆς.

Ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος δέν εἶναι μόνον τὸ διαπρεπέστερον μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας. Ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1865, καὶ ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἐκεῖ τὸ γυμνάσιον, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς φοιτητὴς τῶν Φυσικομαθηματικῶν καὶ μαθητὴς τῆς Τηλεγραφικῆς Σχολῆς. Τῷ 1885, ἐφοδιασμένος μέ δύο διπλώματα, ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους ὅπου εὗρίσκειται αὐτὸν μετὰ τρία ἔτη διπλωματοῦχον τῆς ἀνωτέρας Σχολῆς τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ καὶ τῆς Τηλεγραφίας καὶ τμηματάρχην μηχανικὸν τῆς ἐταιρείας «Ἐδίων».

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ καλὸς ἠλεκτρολόγος κατέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰσηγητὴς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν προόδων τῆς ἐπιστήμης του. Πρῶτος αὐτὸς εἰσῆγαγεν εἰς τὴν χώραν μας τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς καὶ τὸ τηλέφωνον. Κατ'

ἀρχάς (1809) εἰργάσθη ὡς διευθυντὴς τοῦ τμήματος τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ παρὰ τῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Ἐργολειψιῶν. Ἀργότερα ἱδρύσεν ἰδικὸν του γραφεῖον, καθαρῶς τεχνικόν, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἔκτοτε ἐπηξημένον, μέ τέσσαρα τμήματα σήμερον, ἤτοι: ἐμπορικόν, τεχνικόν, παραγγελιοδοχικόν καὶ τραπεζικόν. Εἶναι ὁ Οἶκος Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, πασίγνωστος καὶ φημισμένος μεταξύ τῶν ἀθηναϊκῶν, τόσον διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐργασιῶν του, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐντελῶς ἀγγλικὴν ἀκρίβειαν περὶ τὰς συναλλαγάς.

Δημιούργημα τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς τιμιότητος, τῆς ἐργατικότητος, τῆς ἰκανότητός του, ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος ἤρχισεν ἐνῶρίς καὶ τὴν ἐπωφελὴ κοινωνικὴν του δράσιν. Πρὶν ἀναδειχθῆ πρόεδρος τῆς Κοινότητος, ὑπηρετήσεν ὡς γραμματεὺς καὶ ὡς γενικὸς γραμματεὺς ὄλων τῶν κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων σήμερον διατελεῖ ἀντιπρόσωπος. Τῷ 1900 ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Ἑλλ. Τμήματος τῆς Ἐκθέσεως τῶν Παρισίων, τῆς ὁποίας ἐκλέγεται γραμματεὺς, πολεμῆσας τότε ἐπιτυχῶς καὶ τὴν παροχὴν προκαταβολῆς ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς βιομηχάνους ἐκθέτας, διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι εἰς τὰς ἐκθέσεις τὰ κράτη πρέπει νά ἀντιπροσωπεύονται διὰ βιομηχανῶν ἰσχυρῶν, δυναμένων νά συναγωνισθῶσι καρποφόρως.

Ἐσχάτως, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα τὰς ὑπηρεσίας του καὶ προπάντων τὴν εἰς αὐτὸν ὀφειλομένην ἀκμήν καὶ πατριωτικὴν δράσιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀπένειμεν εἰς τὸν κ. Α. Κωνσταντίνον τὸ παράσημον τοῦ Σωτήρος.

(Κωνστ. Φ. Σκόκκου, «Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον» Ἀθήνα, 1907)

The Jews of Athens

Ancient history

In ancient Jewish history, Athens occupied a position of secondary importance, especially when compared to Alexandria, Antioch, Rome, even Cyrene, and other known cities in Asia Minor. Nevertheless, it must be noted that relations between Athens and Palestine can be traced as far back as the beginning of the sixth century B.C.E. Large quantities of Attic dark - visaged and red - visaged potsherds have been found in various places in the region which was exposed, during the Persian era, to the economic influence of Athens. Coins minted during the occupation of Judea by Persian governors, were inscribed "Yahud", and had the image of an owl imprinted upon them, bearing a definite likeness to the Attic drachma.

After the conquest of Palestine by Alexander the Great, there was, apparently, an increase in the activities of the Athenians in the conquered land, though there is only limited information on this phase. The presence of an Athenian in Palestine is evidenced by a contract entered into by an Athenian in the purchase of a female slave in Transjordan, dating to the year 259 B.C.E. Among the signatories who witnessed the document, appears the name of "Heraklitus son of Phillip the Athenian" (Tcherikover Corpus, 1 (1957) 119 - 20), who was in the service of Apollonius, minister of the treasury under Ptolemy II. There was an Athenian in command of the troops sent by Antiochus Epiphanes to Palestine to enforce his religious policies (II Macc. 6:1).

With the establishment of the Hasmonean state, Athens was one of the cities to enter into relations with the new state. Josephus records (Ant. 14:149 ff.) a resolution adopted by the Athenian people in honor of Hyrcanus the high priest, ethnarch of the Jews. The decree stated that Hyrcanus had always maintained friendly relations with the Athenians, and always received them cordially when they came to him, and therefore it was resolved to bestow upon him a crown of gold, and to place his statue in bronze in the temple of Demos and the Graces in the city. Josephus himself relates this document to Hyrcanus II, but most modern scholars are inclined to attribute it to Hyrcanus I, specifically to the year 106/5 B.C.E. (the year in which Agathocles served as archon in Athens). Herod also continued the traditional friendship with Athens, to the advantage of the city (Jos. Wars, 1:425). There are documents extant substantiating the existence of friendly relations between Athens and the House of Herod.

Concrete information about a Jewish community in Athens is available only from the beginning of the first century C.E. Agrippa I, in a letter to Gaius Caligula, mentions the land of Attica among other places inhabited by Jews (Philo, Legat 281). Similarly, when Paul came to a synagogue in Athens, he found there, beside the Jews, many devout Gentiles who revered the Jewish religion. (Acts, 17:17). Inscriptions testify that Sama-

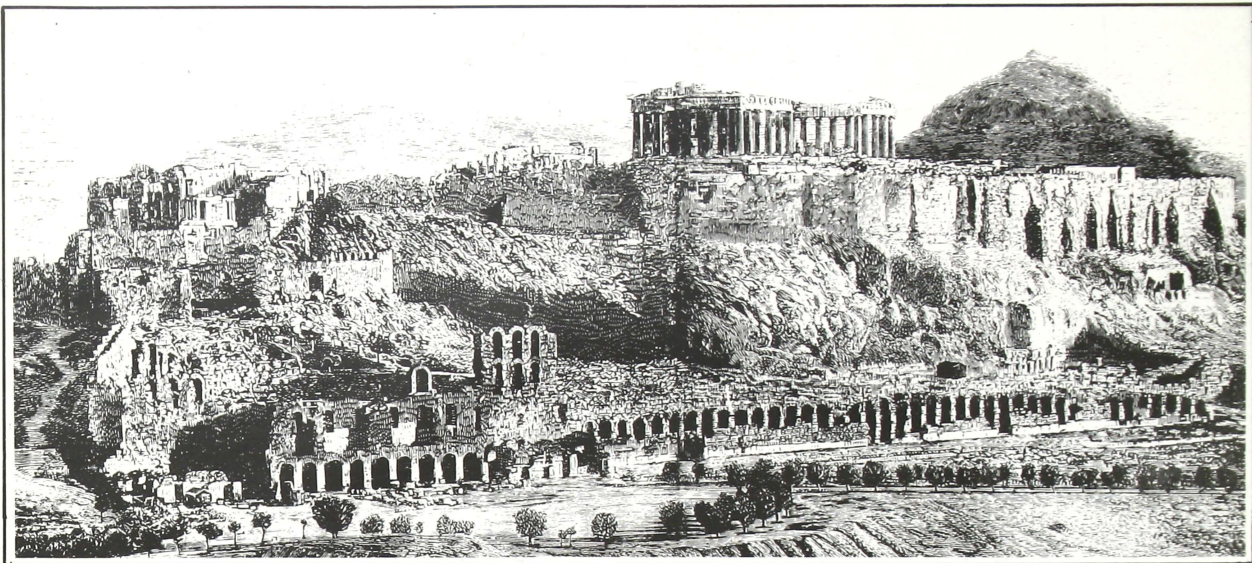
ritans lived at Athens (I.G. ed. minor. vol 2 - 3, part 3/2. nos. 10219 - 22) as well as Jews (no. 12609) including one Jerusalemite (no. 8934).

Much attention has been lavished in Judeo - Hellenistic literature on Athens as the most celebrated city in Greek civilization. Philo refers to Athens with profound respect, in a style customary with Greek writers (see Pro. 140): he also mentions famous figures in the history of Athens, such as Solon (Spec. 3:22), as well as historic events relating to Athens, including the conflict between the Athenians and the Lacedaemonians (Spartans, Mos. 2:19). Josephus often refers to Athens and its customs especially in his "Contra Apionem".

Athens also occupies a place in the Talmudic - Midrashic literature. The Midrash on Lamentations contains in its introduction many stories the intention of which is to emphasize the superior wit and wisdom of the Jerusalem Jews over the Athenians. Many such stories begin with the phrase: "An Athenian came to Jerusalem". The Babylonian Talmud relates the story of the tanna, Joshua b. Hananiah, who at the advice of the Roman emperor came to Athens and challenged the elders of the city to a dispute and defeated them (Bek. 8b).

Turkish Period and Greek Independence. After the Turkish conquest of Athens (1456) Muhammad II the Conqueror granted its inhabitants the right to prohibit Jewish residence. However, a number of exiles from Spain and their descendants took refuge there after 1492. In 1705 a French traveler found some 15 - 20 Jewish families living in Athens.

The Jewish community in Athens was one of those destroyed at the time of the Greek uprising against the Ottoman Empire (1821 - 29). A community with a corporate identity and interests developed after 1834, with the establishment of Athens as the capital of independent Greece. A number of Jewish families from Germany were attracted to Athens: the financier Max de Rothschild was included in the retinue of the new king, Otto I. A large site for building a synagogue was acquired (1843) through the duchess of Plaisance, Sophie Barbe Marbois, who settled in Athens in 1831 and developed a deep sympathy for Judaism through her intensive Bible studies. In 1847 the Greek authorities banned a popular religious procession during which an effigy of Judas Iscariot was customarily burned, since it might have offended the Baron de Rothschild, then staying in Athens. In revenge, an angry mob sacked the house of David Pacifico, a British subject and honorary consul of Portugal, who was responsible for the completion of the duchess' plans. The British government pressed for his indemnification, and finally the foreign secretary, Lord Palmerston, sent a fleet to Piraeus in 1850, which seized a number of ships. In 1852 the municipality rescinded the gift of the site for

the planned synagogue.

Jewish settlement in Athens increased from 60 in 1878 to about 250 in 1887. The Athens community was officially recognized in 1889. In 1890, Charles de Rothschild (1843 - 1918) became its president, and three small synagogues were established in Athens.

As a result of the improved economic situation following the Balkan Wars (1912 - 1913), a number of Jews from old Greece and Asia Minor — in particular from Salonika — moved to Athens. The migration increased after the great Salonika fire of 1917, and by the eve of World War II there were 3,000 Jews in Athens. Most of the wealthier business-men were Ashkenazim while the Sephardi immigrants, originally from other parts of Greece and Turkey, were often peddlers, rag dealers, or small shopkeepers.

Holocaust and Postwar Period. The numbers of Jews in Athens increased with an influx of refugees from Salonika who fled the Italian air raids of 1940. After July 1942, when the Nazis carried out a manhunt of Jews in Salonika until August 1943, about 3,000 fled to Athens. Though Athens was under Italian occupation, the Gestapo began arrests of Jewish leaders in the city, expropriated the congregational records, and requested that the Italians surrender their authority over the Jewish inhabitants. The Italians, however, claimed their authority and tried to prevent Nazi persecution.

After the fall of Mussolini in September 1943, the Germans, having wiped out the congregations of Macedonia, began exterminating the Jews on the Greek mainland and in the islands, at which time Dieter Wisliceny, Eichmann's assistant, arrived in Athens and tried to force Rabbi Elijah Barzilai to cooperate with him. The rabbi fled to a provincial town with the help of the Greek resistance movement. Many Jews followed his example and were saved by the Greeks. A Council of Jews was set up by the Germans to organize the local Jewish community.

On October 7, 1943, General Jurgen Stroop published an order dated October 3, ordering Athens Jews to register at the synagogue. The vast majority of them managed to go into hiding, aided by the Greek police and by the Greek Orthodox Church, on the instructions of Archbishop Damaskinos. Hundreds of families escaped by means of small boats to the shores of Asia Minor, making their way from there to Palestine. However, a significant number did fall into Nazi hands. On March 24, 1944, a total of 800 Jews were captured by the Nazis in the vicinity of the Athens synagogue, after the Nazis had announced that flour for unleavened bread and sugar were to be distributed at the synagogue. They were interned in a camp at Haidari and on April 2 sent to Auschwitz along with other Jews who were caught in Athens. Most of the Jews sent from Athens arrived at Auschwitz and a few "notables" were sent to Bergen - Belsen. A total of 1,500 Jews was sent from Athens.

Modern Period. Following the liberation the community of Athens was reestablished, and its population increased. Most survivors from the concentration camps, as well as members from other communities settled in Athens. Its population reached 5,000 members. Due, however, to emigration, its population was reduced to 3,000 members.

The community once again was functioning. It faced various problems: financial, as well as psychological, concerning the people who returned from the concentration camps. Families that had lost everything, had to be assisted. "Joint" offered great assistance at this stage. A medical centre was established, caring for the sick. Agricultural centres, a technical school O.R.T. (Organization for Rehabilitation Through Training), and orphanages were established. These institutions helped greatly to restore Jewish life in Greece.

Eventually, all Jewish communities including Athens — with the largest population — were fully established.

(*Encyclopaedia Judaica*, vol 3, p. 816)

